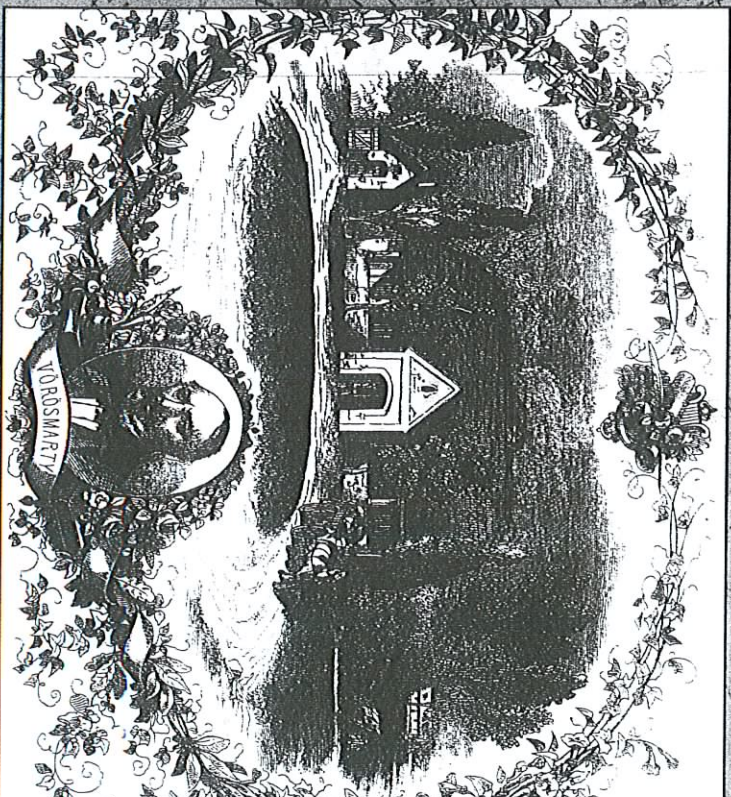

KÁPOLNÁSNYÉK TÖRTÉNETE

előző

KUPILÁSZLÓ

KÁPOLNÁSNYÉK TÖRTÉNETE

1500 Ft

2000

*A múltat tiszteld,
s a jelent vele kösd a jövőhöz.
(Vörösmarty Mihály)*

KUPI LÁSZLÓ

KÁPOLNÁSNYÉK TÖRTÉNETE

Kápolnásnyék
2000

Megjelent a Magyar Állam alapításának ezredik
és Vörösmarty Mihály születésének kétszázadik évfordulóján

KÖSZÖNTÖM AZ OLVASÓTI

© KUPI LÁSZLÓ, 2000

Szerkesztette
ERDŐS FERENC

A nyomdai előkészítésben közreműködött

KOVÁCS ZSUZSA
SKRINHAR MARIANNA

ISBN 963 640 880 7

Tisztelettel köszöntöm a kötet olvasóját, és szeretném Önnek bemutatni Kápolnásnyék község történetét. Arról is tájékoztatom, hogyan jött létre ez az időutazás a múltban és jelenben.

Nem vagyok nyéki születésű, de annak érzem magam, mert itt életem le életem legszebb húsz évét, itt alapítottunk családot, és építettük fel családi hajlékunkat. Gyermekeim itt jártak óvodába, iskolába és szeretném ha ők is itt, ebben a „kis faluban” élhének. Engem személy szerint megigézett a hely, ahol a fáraók idejében már a bronzkorban alkotó emberek éltek, vagy ahol a halhatatlan Vörösmarty kisgyerekeként rúgta azt a port, amelyen mi is járunk. Ezer szállal kötődünk Kápolnásnyékhoz, s napjainkban már az ismeretlen ismerősök is úgy köszöntenek, mint aki mindig itt élt, s nem a gyökökerek nélküli betelepültet látják benem.

A község történetének megírására az indított, hogy 1993-ban családommal létrehoztuk a Helytörténeti és Kovácskiállítás. Ehhez gyűjtöttük az anyagokat, kiállítási tárgyakat, és egyre jobban belemélyedtem a falu múltjának feltárásába, történetébe. Sokan segítettek, amit ez úton is szeretnék megköszönni. Külön köszönöm azt a munkát, amelyet néhai Szabó János végzett, mert több esetben az általa leírtak alapján tudtam elindulni, s gombolyítani tovább a történetek, események fonalát. Köszönettel tartozom Tóth Béla plébánosnak, aki rendelkezésemre bocsátotta feldolgozásait, és a plébánia irattárába is engedélyezte a betekintést. Olyan eseményeket gyűjtöttem össze, amelyek a régmúltban és tegnap történtek. Céлом az, hogy aki ezt a könyvet elolvassa, ne csak azt tudja, hogy hol lakott Vörösmarty Mihály, hanem azt is, hogy milyen körülmények között élt itt a nagy költő és vele a nyékiek is.

Célul tűztem magam elé azt, hogy Vörösmarty Mihálynak életnagyságánál nagyobb szobrot állítsunk itt a szülőfalujában, és megírjam KápolnásnyéK történetének egy részét. Örömrőre mindkettő sikerült. Tegnap, 2000. szeptember 29-én tartalmas ünnepséggel, sok vendéggel felavattuk azt a szobrot, amellyel a nyékiek száz éve tartoznak a nagy szülőinek, s amely évszázadok múlva is hirdeni fogja halhatatlanságát. A másik öröm számomra, hogy ez a könyv is elkészült. Itt szeretném megköszönni családom támogatását, és elnézést kérek gyermekeimtől, hogy esti mese helyett a régi nyéki dolgokkal traktáltam őket, de biztos vagyok abban, ha majd idősebbek lesznek, megértik ezt. Köszönöm feleségem segítő támogatását, mert ő volt az a háttér, aki nélkül ez a kötet nem jött volna létre.

Kivánok a kedves Olvasónak kellemes kalandozást KápolnásnyéK történetében és jó időtöltést a könyv olvasásakor.

KápolnásnyéK, 2000. szeptember 30-án.

Beni Székely

TERMÉSZETI, FÖLDRAJZI KÖRNYEZET

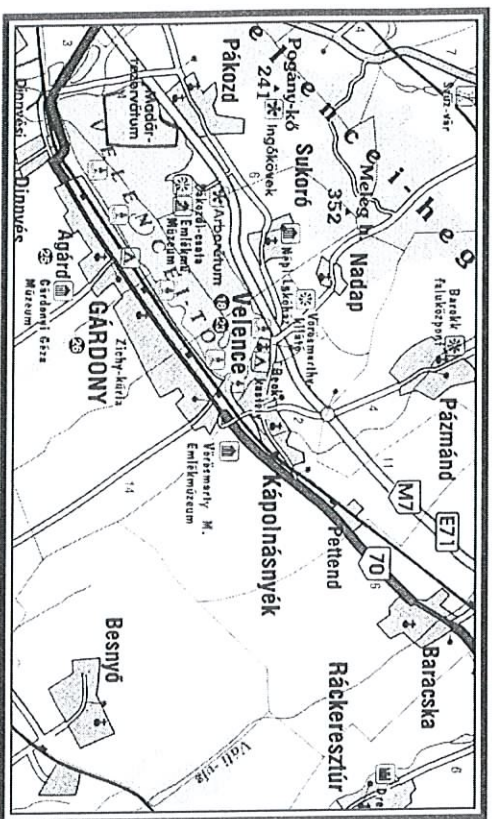
KápolnásnyéK a Dunántúli mezőföldi területének peremén, a Velencei-tó északkeleni csücsánál helyezkedik el. Határos községek nyugaton Velence, amellyel több utcája összekapcsolódik, északnyugatra Nadap, északra Pázmánd, keletre Baracska, délre Pusztaszabolcs, Kajászó és Besnyő terül el. Földrajzi koordinátái Greenwich-től keletre 18 fok 41 perc hosszúságnál, s az Egyenlítőtől északra a 47 fok 15 perc szélességnél találhatók.

A harmadidőszak végétől az utolsó jégkorszak derekáig a terület alapját képező pannóniai tábla a lepusztulás folyamata alatt állt. Az északról jövő patakok és időszakos vízfolyások erodálták felszínét, amelyek a Vereb–Pázmándi-völgyön átfolyva töltötték fel a pusztasabolcsi süllyedéktérületet. A hosszan tartó folyóvízi eróziós folyamat következtében erősen letarolt, vízfolyások völgyeléseivel is felárkolt térszínű formálódott a terület.

Az utolsó jégkorszak második felében módosult a vízhálózat. Kiemelkedett a Vértessaca és Vereb közti vízválasztó terület, és így megcsappant az északról jövő patakok vize. Az erózió helyett a löszképződés vált a fő felszínformáló tényezővé. A mintegy 8-15 méter vastag lösztakaró az eróziós formákat elakartta, a völgyeket kiöltötte, s megváltoztatta a terület felszínalakjait. A domborzatot délkeleti irányban lejtőssé, 150-160 méter magas löszös hát jellemezte.

A vizsgálatok szerint a Velencei-tó mintegy 10-12 ezer éve alakult ki. Hazánk harmadik legnagyobb természetes tava. A Velencei-tó medencéje kialakulásával egy időben az ellőszósdótt terület leülelt, és egyengette lefolyású löszsíksággá alakult. A löszsíkság átlagos tengerszint feletti magassága 125 méter. KápolnásnyéK tengerszint fe-

Kápolnásnyék és térsége napjainkban

letti magassága a Vándor utcánál 114 méter és a Csekés területén 124 méter. Déli térségének esése annyira jelentéktelen, hogy felszínéről felületi lefolyás gyakorlatilag nincs, így a lehulló csapadékvíz mind a talajba szivárog. A község területe mentes az éghajlati szélsőségektől.

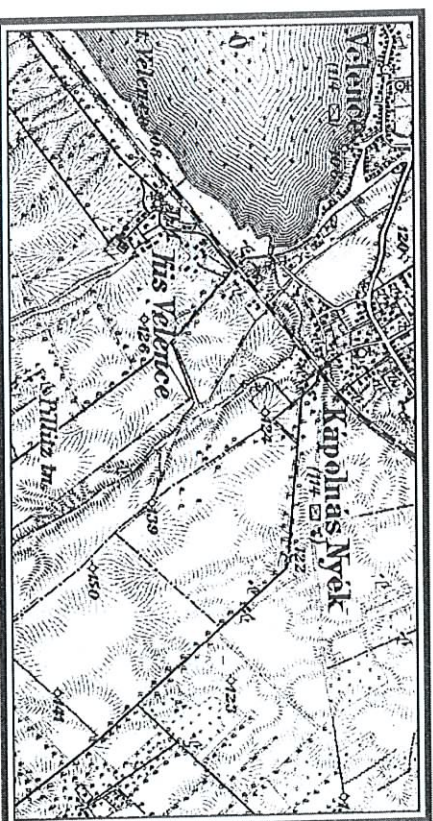
A Velencei-hegység – az egyik legrégebbi hegységünk – lábánál fekszik Nyék. Vulkáni-földtani alakulás hozta létre a hegységet, amelynek anyaga ösgránit és különféle ásványokat is tartalmaz. Földtani tevékenységet az elmúlt 200 évben nem jegyeztek fel. 1810. január 14-én délután négy óra körül volt a térségben Csókakő központtal földrengés, amely térségünket is érintette, de ez a községben alig volt érezhető.

A Mezőföld meleg és mérsékelt száraz, mérsékelt forró nyári közhőmérséklet tartozik. A júliusi átlaghőmérséklet 20,5-22 Celsius-fok. Kiváló nyári napnak felel meg, ha a napi maximum 24 Celsius-fok fölé emelkedik. Ilyen térségünkben egy nyári évszakban átlagosan 70 nap fordul elő. Júliusban és augusztusban a napi maximumok 60-69 százaléka esik a 22-32 Celsius-fok közé. A tél viszonylag enyhe, mérsékelt hűvös, a januári átlaghőmérséklet mínusz 2,6 Celsius-fok, az évi középhőmérséklet plusz 10 és 10,5 Celsius-fok. Napfényben igen gazdag terület, a napsütéses órák száma évi átlagban 2000-2050 óra. A maximum júliusban közel 300 óra, az éves érték 71 százaléka az április 1-je és szeptember 30-a közötti időszakra esik. Ez a nyári időszak

2/3 részben derült eget jelent. Az évi átlagos csapadék 550-560 milliméter. A kevés csapadék és a nyári meleggel járó erős párolgás miatt vízellátottsága igen kedvezőtlen. Az évi átlagos vízhiány 125-150 milliméterre tehető. A legtöbb csapadék június-július hónapokban, általában nagyon intenzív nyári záporokból esik, mindezek ellenére a júliusi hónapban van a legkevesebb csapadékos nap. A másik csapadékosabb időszak őszel, novemberben köszönt be. Ritka a jégerés és a kései fagy. A havas napok száma általában alacsony, átlagban 10-20 nap között változik. Az uralkodó szélirány az északnyugati: valószínűsége 32 százalék, ezt követi az északi szél 15 százalékkal, a déli szelek valószínűsége pedig 13 százalék. A viharos szelek is leggyakrabban északnyugatról fújnak, augusztusban több mint 50 százalék, júliusban 40 százalékból az irányból érkezik. Az erős, viharos szelek időtartama ritkán haladja meg az egy órát.

Felszíni vízfolyásai közül egyedül a Vereb–Pázmándi-patakról, amelyt a köznyelv itt Bágym-patakként emleget, érdemes említést tenni. Vízét a Velencei-tó fogadja be. Valamikor a tó a patak völgyében felért a község mai területéig; halászati lehetőségük, a középkorban „tőguk” is volt a nyékieknek. Mára azonban ez a terület feltöltődött, a Velencei-tó vízszintjét is szabályozták, s a vízszintingadozások is megszűntek. A Bágym-patak valamint a Csekéből bejövő Hatóles-árok azonban egy-két gyors hóolvadás, vagy tavaszi és nyári felhőszakadás alkalmával a faluban kisebb árvizet is okozott (például 1928–1929 te-

Kápolnásnyék és térsége 1899-ben

lén). Ezt követően került sor a községen átfolyó patakok, vízfolyások rendbetételére is. Majd 1942-ben a tavaszi olvadáskor ismét nagyobb mennyiségű víz tört a falura a csekési rész felől, s a Fő utca egy részét elöntötte. A felszín alatt összefüggő talajvíztükről található, amely valószínűleg a Velencei-tavat táplálja.

A község területe nagyrészt sík talajtű, humuszban gazdag, jellegzetes Fejér megyei vályogtalaj. Mezőgazdasági területének mintegy 80 százaléka sokféle növényvel kedvezően hasznosítható. A terület szántóföldjeinek 89,4 százaléka talajhasználat szempontjából kukoricatalajnak minősül. Termékeny, alföldi mésztepedékes csernozjom borítja, a lapos völgyekre pedig a réti csernozjom és az öntés csernozjom jellemző.

A község halmazfaluból kialakult több utcás, szilagtelkes település a Velencei-tó északkeleti peremén. Területe 1924-ben katasztrális holdban 7260, amelyből 6376 szántó, 136 kert, 103 rét, 72 szőlő, 284 legelő, 10 erdő, 1 nádas. A földadó alá nem eső terület pedig 278 katasztrális hold volt.

Napjainkban a község területe 4150 hektár és 5599 négyzetméter, amelyből a belterület 331 hektárt és 1925 négyzetméter, a külterület 3787 hektárt és 4782 négyzetméter, a zártkert pedig 31 hektárt és 5599 négyzetméter tesz ki.

A BRONZKORTÓL AZ AVAROKIG

Bronzkor – Kelták – Római kor – Longobárdok – Avar kor. Ezek a kifejezések csak a régészeknek jelentenek pontosan behatárolható időpontokat, nekünk csak azt, hogy valamikor a honfoglalás előtti időszakra utalnak. Vegyük sorra a különböző korokat, esődgelesen arra keressé választ, hogy mióta lakott gondolkodó, alkotó ember a mai Kápolnásnyék területén?

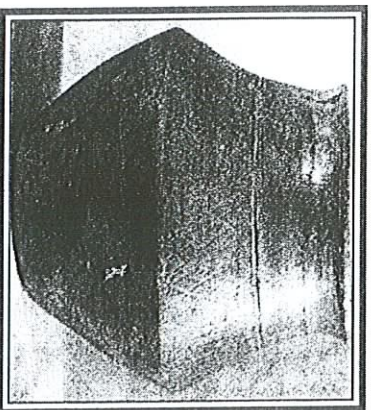
Az ember megtelepedésére utaló nyomokat a kőkori és a rézkori időszakból ez ideig nem találtak a község területén. A szomszédos Velencén és Sukorón fellelt tárgyi emlékekből viszont arra következtethetünk, hogy már ekkor laktak itt. „Átugorva” a korokat, lássuk, bizonyítékokkal alátámaszthatóan, mely korban, mely népek laktak községünk területén.

A bronzkor emberét tekinthetjük lakóhelyünk első állandó telepeseinek. Ez azt jelenti a számok nyelvére lefordítva, hogy idestova 2800-3100 éve lakik ember Kápolnásnyék területén. Tárgyi bizonyíték az a 63 urnasír, amelyeket a Vörösmarty Múzeum közelében lévő gépműhely alapozásakor tártak fel 1979-ben, ami a késő bronzkori temetőből került elő. A feltárás során 28-78 centiméter mélységből kerültek elő 10-60 centiméter magas urnák, a nagyobbakból az elégetett halottak hamvaival, a kisebb edényekből a túlvilági éléhez odakészített ékszerek, használati eszközök kerültek elő, s ezek a tárgyak láthatók a Székesfehérvári Szent István Király Múzeumban. A bronzkori település valószínűleg a közelben lehetett, ugyanis a temető és a lakott falu között víznek, mocsaras területnek kellett lennie, amelyen a holtak szellemei nem tudtak átkelni a lakott település területére, nehogy kísértsek az élőket. Egy környékbeli domb rejtheti el ma még a bronzkori falut.

Kelta kori település nagyon valószínű, hogy a Gárdonyi és Vörösmarty utca közötti területen feküldhetett, mivel ezen a területen kerültek elő tárgyi leletek, halotti urna és tála. A két edény kétségtelenül a kelta korból származó halotti urna és tála, amelyek a Krisztus előtti 3–2. századból származnak, azaz közel 2200–2300 évesek. Velencén, a Meleghegyen találtak 1969-ben kelta kori ezüstpénzt, tetradrachmát.

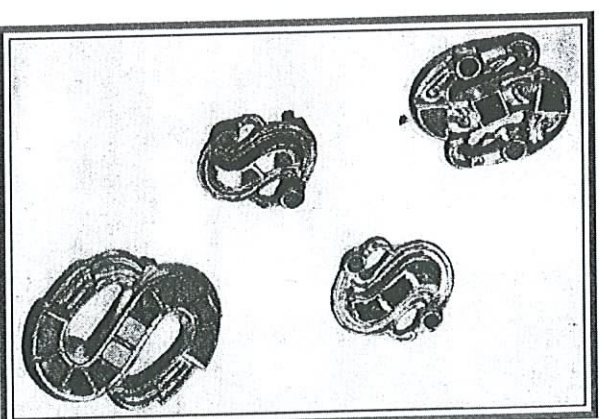
A rómaiak időszakából is kerültek elő leletek Nyék területén. Ismert, hogy a Gorsium (Tác) és Aquincum (Óbuda) közötti római kori hadiút Nyéken is ávezetett, amelyre a Nyék területén talált Maximinus Daza éremlelet is utal. Ez a hadiút a mai pákozdi út vonalán haladhatott. Velencén a növényvédő állomás mögötti részen 1962-ben az ásások római korból származó leleteket tártak fel, melyek alapján valószínű, hogy ott egy kis település vagy katonai állomás lehetett.

A népvándorlás korából leletekkel bizonyíthatóan itt lakó nép volt a longobárd is. Megbízható történelmi források szerint mindössze 42 évig laktak Pannóniában. Ez azt jelenti, hogy 526–527-ben vetették meg lábukat területünkön. Megyénkben négy temetkezési helyüket tárták fel, ezek közül az egyiket Kápolnásnyéken, a dabasi Halász Gedeon kásátlya területén, mai temetőszövekezei központ udvarán. 1931-ben jégverem ásása közben találtak két sírt, s négy méter mélységből ékszerekkel gazdagon felszerelt longobárd női sírlelet került elő. Feticsh Nándor erősen akadályozott hitelesítő ásatása nem vezetett további eredményre. A Halász család akkor nem engedte tovább bolygatni a területet. 1957 novemberében Bóna István további két gazdag temetkezést tárt fel, mintegy négy méterre az 1931. évi leletek helyétől. A sírok egyikeben egy landszával felszerelt közszabad férfi volt elte-

Bronzkori halotti urna

Fibulák a longobárdok idejéből

metve, azonban valószínű, hogy a családi temető sírsora még tartogathat meglepetést a muzeológusoknak, kutatóknak. A gazdag sírleletek színes üvegyöngyből készült nyakláncot és hosszú, díszes csontfésűt, sajátos díszítésű S alakú fibulákat, csipeszt, tűt, kést, edényeket és még sok egyéb tárgyat tartalmazott, amelyek szintén láthatóak Székesfehérváron.

A régészek feltételezése szerint a közelben levő tanyasi jellegű település temetőjét tárták fel. A mintegy húsz éven át lakott tanya gazdája és fiaai vagy háborúban pusztultak el, vagy elvándoroltak, ugyanis a longobárdok a történelmi feljegyzések szerint 568 húsvét ünnepé után, mindent felégetve maguk mögött, az itt élő más népekkel együtt elhagyták Pannónia területét, s ezzel véget ért a germán törzsek mintegy 400 évig tartó folyamatos uralma a Kárpát-medence egyes területei felett.

Fejér megye 9. századi történetéről írásos adat nem tanúskodik. Nincs egyetlen krónikahely, oklevél vagy egyházi forrás, amely erre a területre vonatkozna. Mi történt ekkoriban a megye területén? Kik élhettek itt? Egy ideig a hajdani avar kori lakosság utódai. A 8–9. század fordulójától kezdve nem ismerünk többé díszes fegyverővrrel eltemetett

avarokat. E „diszes” vezetőréteg, a nemzetségek és nagycsaládok nagyrészt elhullottak a bel- és külháborúkban, a megmaradtakat főgolyként elhurcolták, helyenként irtották a frankok. A frankok szolgálatában álló új családok nem viseltek többé ilyen pogány hivatást, talán nem is viselhettek szabadságuk, méltóságuk egykori jelvényeit. Ha néha találkoztunk még egy-egy szíjvéggel, már csak afféle női csecsebecse, többnyire a nyakláncra fűzve. A legkésőbbi avar temetőkből hiányoznak tehát a korábbi fontos ismérvek: a díszövek, a fegyverek és a pogány lovas temkezés.

Kápolnásnyék mai területén kerültek elő avar kori leletek, amelyek a késői, azaz a 7–9. századból származhatnak, bár a régészek véleménye megoszlik az időpontot illetően, de tény, hogy Nyéken 1956-ban, a falu belterületén, a 70-es út mellett, bronzkori telepbe ástott szegényes avar kori sír került elő, melyben a csontváza mellett találtak bőgre és tojás leleteket is. Az olyan „öv nélküli” avar temetőkről, mint a kápolnásnyéki, feltehető, hogy – legalábbis részben – a 9. század eleji avar-ságot képviselik.

A HONFOGLALÁSTÓL A MOHÁCSI VÉSZIG

A település nevének etimológiája

A község nevét írott formában először 1193-ban, III. Béla király adományszó oklevelében említik NECG, GNEC alakban, abban az adományszó oklevelben, amelyet Katapán mester, székesfehérvári prépost, udvari kancellár állított ki 1187-ben Martyrus esztergomi érsek kezdeményezésére, kinek halála után Eufrozina királynő, II. Géza király felesége, III. Béla király anyja, a székesfehérvári keresztetek birtokába jutott Szent István egyháznak adományszóknak különböző helységeiben lévő birtokokat és területeket. Így kerül említésre a felsorolásban NECG (Nyék) helység, majd a részletes leírásban, konkrétan leírva az, hogy GNEC (Nyék), amelynek területén a keresztetek részére adományoz egy ekényi, azaz mintegy 120 holdnyi területet. Ebben az oklevelben még több szomszédos helységet is említene, AGAR (Agárd), NODOG (Nadap), stb. Érdekes az, hogy ebben az oklevelben két helyen is előfordul Nyék település neve, de nem azonos betűalakokkal rögzítik, hanem eltéréssel. Valószínű, hogy az adományszó oklevel írójának a hibájából történt. Ez az egyszerű névalak a későbbi századokban is elő-előfordul, de a 14. század végétől egyre gyakrabban valamelyik megkülönböztető előtagjával együtt használják. Viszonylag közel volt hozzá a másik Fejér megyei Nyék pusztája is, Csákvár mellett, amely elpusztult. Nyék néven említik 1286-ban, 1457-ben és 1617-ben. 1395-ben Fertőfőnyék. 1515-ben Nyék vagy Kápolnás Nyék, 1516-ban Nyék, más néven Fertőfő Nyék, 1562-ben Fertő vagy Kápolnás Nyék. 1593-ban Kápolnás Nyék, 1630-ban Kápolnás Nyék, vagy Fertőfő Nyék, ugyanebben az évben Fertőfő és Kápolnás Nyék, 1696-ban Fer-

tő fő vagy Kápolnás Nyék. 1667-ben, 1672-ben és 1760-ban a minden bizonnyal félreértésből származó Fertőfőnek néven bukkann elő. Ezt Fényes Elek is átvette, Károly János pedig sajátos logikájú magyarázatot fűzött hozzá. Valószínűleg névtorzulás eredménye az 1632-ben előforduló Káposztás Nyék, ugyanis ezen a néven a községet sehol másutt nem említik. A település két részét a 18. századtól különböztelték meg: 1798-ban Alsónyéket, 1810-ben Alsó Kápolnásnyéket, 1826-ban Kápolnás Alsó Nyéket, a múlt század derekán (Kápolnás Alsó és Felső) Nyéket találunk a forrásokban.

A NYÉK név a honfoglaló törzsek egyike, a Nyék törzsre utal. A honfoglalás korában a község területét a Nyék törzs szóránya szállta meg, akik itt telepedtek le. A környező községeket más törzsbeliék szállhatták meg, s abban az időben sok helység neve úgy alakult ki, hogy az ott letelepedettektől nevezték el. Azért van több olyan helységnevünk, amelyekben előfordul a Keszi, Gyarmat, Kér, Jenő, stb. név. A Nyék törzsnév az ómagyar „nyék” szóból származik, melynek jelentése „kerítés, fonott sövény” volt.

Magának a NYÉK szónak jelentését többben is magyarázták, lássunk egy-két példát Rédei Károly nyelvtudományi értekezéséből: „A magyar törzrendszerben első helyen említett Kabar és Nyék elül harcoló, határvédő törzs volt. A törököknél és a törökös szervezeti népeknél (így a magyaroknál is) a határvédelem külön (esetleg később csalakozott) törzsek feladata volt. Nyék törzsnevünk – mint szökezdő ny-je is mutatja – nem török, hanem finnugor eredetű lehet, és azonos a régi-ségben és a népnyelvben meglevő nyék közszóval.

Nyelvtörténeti adatok: 950-951 körül: vék?; 1113: Nec; 1156: Nek; 1165: Nichw; 1193: Nceg, Gnec; 1231: Necku; 1536: „Ad Septentionem, Terrarium est regis, cui nomen est Nyek.”

Népnyelvi adatok: nyék - folyó mellett fekvő erdő - nyék - berek -;... minden bárányom megmaradt, egyet se emésztettek [így] a farkasok; jó nyékjünk volt, meg jó komondorjain (bekerítve árokkal és sövényvel), [a borjúknak] jó nyékjük van, nem tudnak kiugrani, nem húzkodhatják a szénát (itt korlát), (ez a kettő dunántúli adat).

Németh Gyula a köznévi adatokból az alábbi jelentéseket tárta fel: vadaskert, sövényel, árokkal bekerített hely; árok, korlát; erdő, berek. Zárójelben megjegyzi: „E jelentések közül egyik vagy másik lehet téves, de hogy mind az lenne, az valószínűtlen. A gyeptű 'határvédő akadály' szónak egy jelentésbeli rokona áll tehát előttünk, s a Nyék törzsnév a

honfoglalás előtti magyar határvédelemnek, a gyeptűrendszer egy fajtájának emléke, azaz egy olyan törzs neve, melyre a határ – hogy úgy mondjam –, a nyékek védelme volt bízva.”

Pais Dezső „Nyék törzsnevünk és ami körülötte lehetett” című cikkében egyes nyelvtörténeti adatok elemzésével megerősítette, hogy „... az 1165. évi oklevélben a vár előkelői, jobbágysai közé emelt várszolgák között szerepel a Nichw... és Nichuu. Mind a két várszolga vár körüli munkája (a pozsonyi vár védelmi műveinek, sövényeinek, vagy árkanak a létesítése, illetőleg rendbetartása) után viselte a nevét. Közéjük tartozik a Nichw és a Nichuu személynév is... Ezek a várszolgák tehát a foglalkozásukról kapták nevüket.”

A Kápolnás megkülönböztető előtag a község területén állt egykori kápolnára utal, amely a hagyomány és a feljegyzések szerint is a mai Gárdonyi út és az Országút metszéspontjánál volt található. Egy 1738. évi határjárásban a „nyéki pusztá templom”-ról történik említés. A kápolna romjai még a török idő után is láthatók voltak, az 1851-ben megjelent helységnévtaiban azt írták, hogy a község „réggi kápolnája romban áll”.

A Fertőfő előtag bizonyára onnan ered, hogy a község a más sekély tavak mintájára régen Fertőnek nevezett Velencei-tó felső végénél („fő-jénél”) fekszik. A Fertőfőnek elnevezés feltehetően abból adódik, hogy Fehérvár felől számolták a Velencei-tó elejét és a végénél, a fenekénél vették figyelembe Nyéket. A Káposztásnyék elnevezés bizonyosan elírásból vagy rossz másolásból ered.

A magyarok letelepedése

A honfoglalás, a magyarok bejövetele a község területére a 900-as évek elejére tehető. Ebből a korszakból tárgyi lelet még nem került elő. Azt a tényt, hogy a község területén a honfoglaló törzsek közül a Nyék törzs szóránya telepedett le, a község neve is igazolja. Általában szokás volt a falut, ahol megtelepedtek a törzs szórányaira utaló nével megkülönböztetni. Így a történelmi Magyarország területén 1903-ban, mintegy 13 Nyékkal kapcsolatos helységnévet ismertek. Az ismertebbek: Alsónyék: Tolna vármegye Szekszárdi járás, Felsőnyék: Tolna vármegye Tamási járás, Sopronnyék: Sopron vármegye Soproni járás, Ipolynyék: Pozsony vármegye Dunaszerdahelyi járás,

Csallóköznék: Pozsony vármegye Galántai járás, Feketenék: Arad vármegye Villágosi járás, Nyékpusztai: Bihar vármegye Nagyszalon-tai járás, Nyékpusztai: Arad vármegye Kisjenői járás, valamint Mezőnyék: Komárom vármegye Kisbéri járás, Nyékládháza: Borsod vármegye Püspökladányi járás és Kápolnásnyék: Fejér vármegye Székesfehérvári járás.

Kápolnásnyék község honfoglalás kori múltjából, a 10–11. századból tárgyi lelet eddig nem került elő. Általában a települések nagy kiterjedésűek, a házak között az állatoknak és a gazdaságnak szánt területet voltak. Az állattartás nagy szerepet játszott. Az Árpád-korban a házakat nagyrészt földbe süllyesztették, az egyik sarokban kementét alakítottak ki, alját cserepekkel beletették, így jobban tartotta a meleget. A ház egyetlen helyiségéből állt. Tetőzetét ágasfák tartották szemelfák segítségével. Általában – amikor csak lehetett – a szabadban folyt az élet. Ezt bizonyítják az ott épített kemencék, főzőhelyek. Sövényfalak között pihenek az állatok. Edények, cserepázekák, üstök voltak a „háztartásokban”. Fontos volt a fazekasmesterség. Fém-ből a hajkarikák, karperecek, lószerszámok készültek. A felszíni vízket általában árokrendszer vezette el, vagy éppen az itatást szolgálta. Sokszor egyetlen utca két oldalán épültek fel a házak, sövényből vagy ágakból készült a kerítés (erre utal kert szavunk is), amelyet gyakran díszes kapu szaktított meg. A falu lakói az államalapítás korában valószínűleg a Nyék törzs szabadjainak leszármazottaiból kerültek ki.

Szent Istvántól a törökök korig

Nyékhez Szent István király idejéből érdekes módon két legenda, hagyomány is kapcsolódik. A hagyomány szerint Szent István 997-ben a Koppány felett aratott győzelem alkalmából itt tartott háladáó istentiszteletet. A másik, a Szent Gellért legenda, amely azt mondja el, hogy Szent Gellért 1046. szeptember 24-én, halála előtti utolsó miséjét a nyéki kápolnában mondta el. (Erről a későbbiekben részletesen is beszámolunk.)

Kápolnásnyék török idő előtti történetéről az írott források elég keveset mondanak. Az 1193. évi oklevélben fordul elő először Nyék. 1286-ban Moys nádor végrendeletében a fehérvári Domonkos zárdában élő

Szabina nővérére hagyományozza Nyéket, de ez valószínű, hogy egy másik Nyék. 1395-ben bizonyos Fertőfőnyéki Benedek a fehérvári káptalan előtt, egy fertőfőnyéki telekről és húsz hold szántófóldról in tézkedett. 1457-ben Nyéki Nemes Balázs és Tamás királyi emberek jelen voltak Rozgonyi Jánosnak, Reynoldnak és Tamásnak Csókakő birtokába történt beiktatásán. 1499-ben a székesfehérvári keresztes konvent Nyéki Gyak Balásznak és feleségének adományozott egy csabafői házat. 1515-ben Antalffy János özvegye, Pettendi Ilona és osztályos atyafiai új adományt kértek Kápolnás Nyék praediumban levő ősi birtokrészükre. 1516-ban Nyék az endrédi Somogyi család birtokában található (Nyék alio nomine Ferhewfnyek). 1517-ben meg is kapták II. Lajos királytól az új adományt. Az adománylevél szerint Pettendi Ilonán kívül a következő osztályos atyafiak részesültek az új adományban: néhai Bodméri Pettendi László fiai, Mihály és Miklós, Bodméri László fia, Benedek, néhai Bodméri Lukács fiai, Bertalan és László, Bodméri István fiai, Imre, Balázs és Jakab, Fertőfőnyéki János fiai, Domonkos és Lázár, néhai Nyéki Boldizsár fiai, Ambrus és Balázs, néhai Fertőfőnyéki Pál fiai, Máté és Ferenc, néhai Fertőfőnyéki Balázs fia, Imre, Fertőfőnyéki Orme fiai, András és Jeromos, valamint mindkét ági örököseik. Minden jel arra mutat, hogy legkésőbb a 14. századra kialakult és ezt követően számban is gyarapodott az a nemesi közbirtokosság, amely Kápolnásnyék társadalmi és gazdasági fejlődésében – leszámítva természetesen a török megszállás másfél évszázadát – egészen a legújabb korig meghatározó szerepet játszott. Még az sem teljesen kizárt, hogy ezek a 15–16. századi közbirtokosok az egykori Nyék törzsbeli szabadok leszármazottai voltak.

A fehérvári keresztes konvent levéltárában Nyékhez kapcsolódó okleveles emlékek.

1461. június 21. Buda

A budai káptalan ünnepélyesen tanúsítja, hogy a király parancsára Thewrews-i Mihály királyi ember és Themeswar-i Mátyás budai kánónok hitese ember február 2-án a szomszédok Thewrews-i Albert, Seredi Antal, Orond-i Domonkos, Seredi István és Gergely, Nyék-i Nemes Balázs és Tamás jelenlétében beiktatták Chokakew várának és a hozzá tartozó név szerint felsorolt birtokok birtokába Rozgonyi Jánost és testvéreit, Raynoldot és Tamást. Ekkor Gál volt az éneklőkánonok és Pál, Jakab, Benedek, János, Sebestyén és mások voltak kánonokok.

1499. május 26.

A székesfehérvári keresztes konvent Nyék-i Gyak Balázsnak és feleségének Anasztáziának, valamint fiaiknak Máténak és Pétemek adják az általuk Chabate-n felépített házat minden tartozékával évente három feyerwary weka búzáért, ezzel szemben beszédheti a házhoz tartozó földkekről a tizedet, és saját szőlője után nem fizet tizedet, mivel a nevezett házat romjaiból felépítette, az ottani malmot kezelte, valamint a keresztesek Izka-i szőlőjére felügyelt.

1517. október 24. Buda

Perényi Imre nádor megparancsolja a székesfehérvári káptalannak, hogy Menyewd-i Izaiás, Thynod-i Demjén, és Lázár diák, Jenew-i Benethe János, Ladan-i György és Miklós, Pethend-i Boldizsár és Péter, Zenthmarthon-i Gyarfas Bertalan és László, Felchwth-i Balassa Benedek, Chygler-i Pál, Nyek-i Domonkos, Thynod-i Jakabos István és Pethend-i Fekethe Mihály kijelölt királyi emberek közül az egyikkel tartsanak vizsgálatot, és a vétkeseket idézzék meg az idézést követő 32. napra. Hwzthinus Miklós székesfehérvári keresztes parancsnok panaszára, miszerint július 20-án a székesfehérvári keresztes konvent Bodayth-i jobbágycát Zabo Benedeket, aki két hitelbe adott forintjáért jött, Sereci Péter és fia Antal, Benedek és György Sereci házuknál megverték.

1517. október 24. Buda

Perényi Imre nádor megparancsolja a székesfehérvári káptalannak, hogy (a fenti ugyanekkor kelt levelében megnevezett királyi emberek közül az egyikkel) tartsanak vizsgálatot, és a vétkeseket idézzék meg az idézést követő 32. napra Hwzthinus Miklós székesfehérvári keresztes parancsnok panaszára, miszerint a székesfehérvári keresztes konvent Bodayth-i jobbágycát, Kowach Jánost Sereci házába csalta, ott egy tüveggel megsebesítette, és csak elfutásával tudta a jobbágy életét megmenteni.

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG IDŐSZAKA

Nyék – Székesfehérvár török kézre jutása idején – 1543 után elnéptelenedett. A helybeli közbirtokosok és szolgáloik elmenekültek a török elől, aki nem, az elpusztult. Helybeli lakosságra utaló adatnak a későbbi forrásokban, mintegy fél évszázadon át semmi nyoma. A pusztulás méreteire jellemző, hogy az 1543. évi rovásadó összeírásban Fejér megyének a Duna és Fehérvár közé eső területén mindössze két adózó helységet jegyeztek fel, Kálozt és Hőrsőkört. Figyelembe kell venni természetesen, hogy az összeírók a török miatt sok falut nem tudtak, vagy nem mertek felkeresni. Kápolnásnyék szűkebb környezetében, a Velencei-tó vidékén ugyanilyen méretű pusztulást hozott az 1543. évi török hadjárat. 1546-ban a budai szandzsákhöz tartozó területen, a tó környékéről a török összeírók csak Verebet és Fővenyt találták lakottnak; Baracska, Szentivánt és Varsányt pedig pusztának. A többi helységet nem említik. A fehérvári szandzsákban, amelyet később szerveztek, a törökök csak mintegy húsz évvel a terület elfoglalása után, 1562–1565-ben hajtottak végre adóösszeírást. Az összeírás eredménye, itt rögzítő defferben a Velencei-tó közvetlen környékéről csak Dinnyés, Pakozd és Sukoró szerepel lakott helyként. Az 1543. évi hadjárat következtében pusztává lett Kápolnásnyéket a török korban, mint adományszózas, örökösödés, vagy birtokviták tárgyaként említik a források. 1567-ben Pettendi Ilona az itteni birtokrészt Pettend, Bodmér, Velence és Papvára praediumokkal együtt unokáira, kettei Finta Benedekre és Albertre hagyta. 1593-ban Fejérvölgy István királyi helytartó Pállo Gáspárnak adományozott a praedium területén egy nemesi kúriát a Hosszú-völgy és Kút-völgy nevű rétekkel, továbbá a Cseklész nevű területen fekvő szántóföldekkel. Az adományozás tárgya bizonyára még

fennálló lakóépület volt, hiszen az adománylevél nem kuriális telekről, hanem kifejezetten nemesi kúriáról szól. A kúriához tartozó földek megművelésének ténye pedig, ha nem is feltétlenül helybeli, de közeli lakosságra utal. 1617-ben Pálffy Márton tiltakozott Komárom vármelegye alispánja előtt amiatt, hogy Baracska, Iváncsa, Nyék, Nadap, Labdásvarsány és Szentpéter területén fekvő birtokaira különböző nemesek az állataikat ráhajtották; a legelőket, réteket, szántóföldeket, vetéseket elfoglalták. A tiltakozást Komárom megye törvényszéke ki is hirdette. Nem tudni, kik voltak, hol laktak a bepanaszolt nemesek, de ilyen birtokfoglaló akciót csak közelben lakók, esetleg éppen helybeliek hajthattak végre. Bár annak, hogy nyékiek voltak, csekély a valószínűsége.

A győri káptalan egyik, 1630-ban kiadott oklevele Nyéket deserta possessiónak, elhagyott, pusztá birtoknak mondja. A terület visszafoglalása után mintegy tíz évvel, 1696-ban készült általános összeírás szerint Nyék nemcsak az összeírás időpontjában, hanem a török időkben is lakatlan volt, földjeit a környékbeli lakosok művelték. A művelés főleg legeltetésből és a rétek kaszálásából állt, hiszen 1696-ban itt mindössze 150 magyar hold (egy magyar hold 1200 négyszögöl) szántóföldet találtak. A földek használói a török időkben kétfelé adóztak. A török földesúrnak tizedet adtak mindenféle terményből, a magyar földesúrnak pedig együttesen évente húsz forintot fizettek, a földesúri jog elismerésének jeléül. Az összeírás szerint a földesúri jogokat 1696-ban Balassa Ferenc tatai nemes gyakorolta. Ez a birtoklási helyzet hosszú pereskedés után alakult ki. A Pettendi Ilona-féle birtokot, mint láttuk, a Finta család örökölte. Az ő révükön kerültek a Balassák Nyék birtokába. I. Lipót király Komárom megyéhez intézett, 1672. október 22-én kelt parancsával elrendelte, hogy a vármegye helyezze vissza Kápolnásnyék és Fertőfőnyék birtokába Balassa Pétert és Ferencet, akik igazolták, hogy Pettend, Bodmér, Kápolnásnyék és Fertőfőnyék pusztákat elődeik, Balassa János, Mihály és Miklós 1629-ben, Finta Albertől szerződés útján szereztek meg, majd e birtokokra II. Ferdinánd királytól donációt is kaptak. Birtokba iktatásuk Komáromban, királyi ember jelenlétében történt. Az említett pusztákat a Balassa atyafiság a birókszerzők halála után is háborítatlanul birtokolta, s jövedelmeit élvezte mindaddig, amíg Deső Jakab, Kovács Szabó István és Kaszap János Kápolnásnyékre és Fertőfőnyékre család módon királyi adományt nem szereztek. A visszahelyezési parancs Deső és társai ha-

mis szándékának bizonyítékát látja abban is, hogy a birtokba iktatást nem Komáromban, hanem Veszprémben végeztették. A visszahelyezés szövegéből nem derül ki, de tény, hogy a Balassák 1629-ben a Finta örökségnek csak egyik részét szereztek meg. Erről a győri káptalan 1630-ban kiadott jelentőlevele szól. Esterházy Miklós nádor új adománya alapján kettyei Finta Albertet osztiályos atyáfiával, Balassa Jánossal, Mihállyal és Miklóssal egyetemben beiktatták Bodmér, Pettend és Kápolnásnyék, másképp Fertőfő Nyék birtokába. A Finta leszármazottak éppen emiatt találták sérelmesnek az 1672. évi birtokba iktatást, és azt perben támadták meg. Végül a két család kiegyezett egymással, az egyezséget az 1696-ban kiadott osztiálylevélben rögzítették. A felek kölcsönösen elismerték egymást osztiályos atyfiának, és Fertőfő vagy Kápolnás Nyék, Pettend, Gárdony és Velence területén fekvő birtokait egymás közti felosztották, egyszersmind kikötötték az egyik fél kihalása esetére a másik fél öröklési jogát. Az egyezés szerint Nyék és Pettend a Balassáknak jutott.

A GYARAPODÁS ÉVSZÁZADA

Balassa András, Ferenc és János 1703-ban Kutas Istvánnak és Ferenczy Györgynek adták el nyéki, illetve pettendi birtokaik egy részét, majd az értékesítésről 1720-ban a győri káptalan előtt bevallást tettek. Az ügylet végrehajtása nem ment zavartalanul. 1732-ben a Neoacquistica Commissio ígyekezett Kutasék alig harminc évvel korábban megszerzett birtokrészeit a kincstár számára elperelni, kísérletük azonban kudarcot vallott. 1755-ben özv. Nemes Györgyné született Halász Mária, mint Balassa Ferenc meghatalmazottja támada meg az 1703. évi adásvételt.

Ez a per egyezséggel végződött, melynek értelmében Kutasék visszaadták Balassának a nyéki birtokrész felét. Balassa Ferenc később úgy fejezte ki halálját, hogy 1756-ban a kalocsai káptalan előtt Nemes Györgyné és utódai javára örökvallást tett a visszakapott birtok kétharmadáról. A perek sora azonban ezzel még nem zárult le. 1761-ben Balassa Péter, majd 1767-ben Balassa Erzsébet akarta per útján érvényteleníteni az 1703. évi adásvételt, illetve az 1756. évi örökvallást. A hétszemélyes tábla mindkettőjük keresetét elutasította, így a vitás birtok Nemes Györgyné és utódai kezén maradt. Kutas István részét hét leánya, illetve leszármazottaik, a Székely, Ravazdy, Kenessey, Chernel, Csanády, Kazay és a Jablonczay utódok örökölték. Még a török megszállás idején kértek királyi adományt az egykori Pettendi Ilona-féle kápolnásnyéki birtokra Kovács Szabó István, Toldy Márton, idős és ifjú Nagy Kaszap János és Deső Jakab. Kérésüket arra alapozták, hogy az utolsó birtokos, Finta Albert fiúörökös nélkül halt el, így a birtok a kóronára szállt vissza. Mint láttuk, meg is kapták az adományt. A veszprémi káptalan jelentőleveléle szerint 1667-ben, Veszprémbe iktatták be őket az adományozott birtokba, de nem sokra mentek vele. Az egyik

A GYARAPODÁS ÉVSZÁZADA

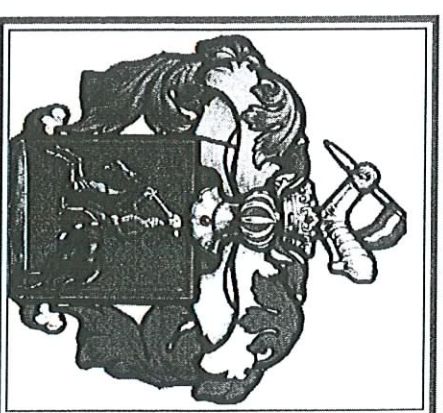
Kaszap leszármazott, Kaszap másképp Szabados Katalin még 1760-ban is folytatta a pert Bodmér, Velence, Gárdony, Kápolnásnyék és Pettendi területén fekvő „ösi” jószágai visszaszerzéséért, eredmény nélkül.

A későbbi birtokviszonyokat az említett szerződések alapozták meg, s tulajdonképpen e birtokviszonyok alapján osztották Kápolnásnyéket később Alsó- és Felsőnyékre. Felsőnyék Pettenddel együtt a Kutas leányok öröksége volt. Lényegében az ő leszármazottaikból és beházasodással, vagy birtokvásárlással ide került nemesekből állt a felsőnyéki-pettendi közbirtokosság. Alsőnyéken Nemes Györgyné és a Balassák osztoztak. A Nemes-féle birtokot utóbb gr. Nádasdy Mihály szerezte meg. Hogy ez pontosan mikor és hogyan történt, arra vonatkozóan nincsenek adataink. A Nemes család és a Nádasdyak között nem volt rokoni kapcsolat, így örökösödési jogcím sem. Adományozásról sem tudunk, így valószínű, hogy Nádasdy a birtokot vétel útján szerezte meg. Nemes Zsigmondtól, valószínűleg 1790 körül. Mindenesetre 1793-ban Nádasdy már Nyék egyik birtokosa. Ettől kezdve Kápolnásnyék gazdasági-társadalmi fejlődésében a nemesi közbirtokosság mellett a nagybirtok is szerepet játszott, nem kis mértékben befolyásolva a lakosság etnikai és vallási összetételének alakulását.

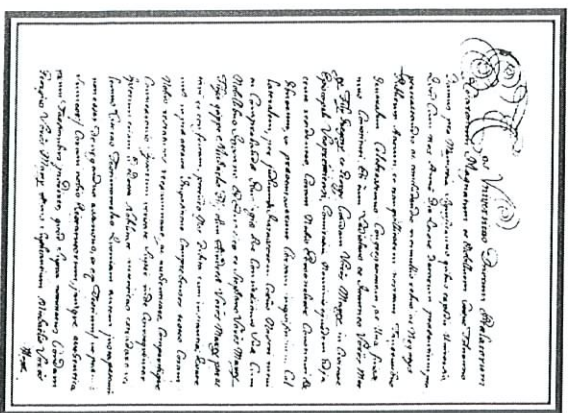
Nem tudjuk pontosan, hogy a török idők után a község mikor és milyen körülmények között kezdett újra benépesülni. Az 1696. évi karnai összeírásban még nincs utalás helybeli lakosságra. Az 1715. évi és az 1720. évi országos adóösszeírásban Kápolnásnyék egyáltalán nem is szerepel. Ez önmagában még nem bizonyítja azt, hogy a helység 1715-

A kápolnásnyéki

Balassa család címere

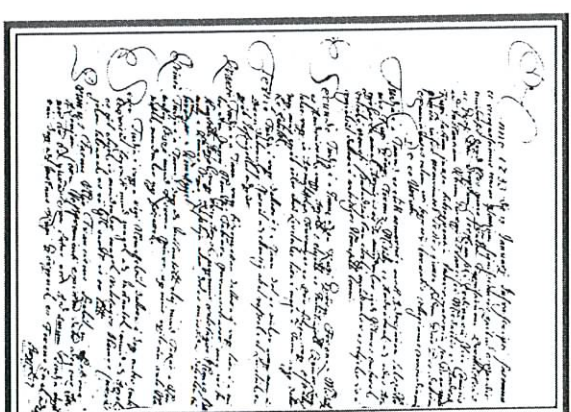
A Vörösmarty család nemesei levele (részlet)

ben vagy 1720-ban lakatlan lett volna. Igaz ugyan, hogy a végrehajtási utasítás szerint a pusztá faluhelyeket is össze kellett írni, de ezt sok esetben nem tartották be. Ha tehát Kápolnásnyéknél ebben a két összeírásban nem fordul elő, az legfeljebb annyit jelent, hogy itt állami adó fizetésére kötelezhető lakosság nem volt. De akkoriban maguk a nemesi birtokok is aligba laktak itt. Az 1754. évi összeírásban még egyetlen olyan nemes sem szerepelt, akinek állandó lakóhelye Kápolnásnyéknél. Ebben az összeírásban a helybeli birtokosként is ismert nemesek közül csak Kutas János és Balassa Sándor fordul elő, de mint szentpéteri, illetve csabdi lakos. Valószínű, hogy a jelentős területű nemesi földet megművelő cselédek, béresek, pásztorok, napszámosok, vagy éppen kocsmárosok, szatócsok fokozatos betelepődése nem sokkal a török uralom alóli felszabadulás után kezdődött meg. 1767-től a nemesi pusztá területe közigazgatásilag a Csákvári járáshoz tartozott.

Bél Mátyás Nyékét Nadap közelében fekvő majorként említi, ami egyenes utalás arra, hogy a hely akkor már lakott volt, de az első olyan írott forrás, amely kifejezetten helybeli lakosságról szól, jóval későbbi időpontból, 1777-ből származik. Ekkor a velencei katolikus egyház adminisztrátora feljeleníti a kápolnásnyéki református közbirtokosságot, mert halottaikat bejelentés nélkül temetik el, és más parochiális funkció-

kat is gyakorolnak. A helység ekkor már nyilván régóta lakott volt, más-
különben a II. József kori népszámlálás 8-10 évvel később nem talált volna aránylag jelentős számú itt élő, 504 főt. Mivel semmi jele annak, hogy egyszeri, nagy tömegben való betelepítés történt (a közbirtokossági birtoklái forma ezt gyakorlatilag kizárja), bizonyos, hogy a lakosság száma hosszú időn át folyamatosan növekedett. A népszámlálás szerint 1785-1787 körül Kápolnásnyéken 69 házban 103 (102 keresztény és 1 zsidó) család lakott. A férfiak száma 261 (259 keresztény, 2 zsidó), a nőké 243 (240 keresztény, 3 zsidó). A keresztény férfilakosságból 1 pap, 36 nemes, 113 „házi és kerti zsellér” (cseléd és egyéb szolgáló személyzet), 8 egyéb (nőtlen szolga, napszámos stb.) és 101 fiatalkorú (17 éves vagy fiatalabb). A lakosság mintegy 14 százaléka a nemesi rendhez tartozik. A néhány évvel korábban készült II. József kori katonai leírásban a helység Kisnyék néven, Velencétől félóránnyira fekvő pusztaként szerepel. A leírás nem említi szilárd épületeket. Ez, tekintettel a lakosság aránylag nagy számára, különösen pedig a sok helybeli birtokos nemesre, meglepő. Nehéz elképzelni, hogy valamelyik helyi közbirtokos nemes földbe ásott putriban vagy kunyhóban lakott volna. Az 1780-as évekig Kápolnásnyéknél gyakorlatilag faluvá szerveződött, függetlenül attól, hogy továbbra is „szabad pusztá”-ként tartották nyilván.

A község belterületén egy 1818. évi térkép szerint csak néhány komolyabb építészeti nemesi kúria állott. Mivel úrbéri birtok a községben nem volt, hanem az egész határ csupa nemesi birtokból állt, így a lakosságból a tősgyökeres parasztagazda elem teljesen hiányzott. A népesség a pusztákból beköltözött cselédkekből és más községekből ide költözött iparosokból, napszámosokból és más foglalkozásbellekből szaporodott fel. Az országot mente kezdett robotos házakkal beépülni. Fokozatosan épültek ki a község belterületén a nemesi kúriához tartozó belsőségek, s alakultak ki a zárt utcasorok. Községi rangot csak hosszú idő múlva, a népes puszták státuszának szabályozását is elrendelő 1871. évi XVIII. törvényeikk („községi törvény”) végrehajtása során nyert.

Ami a nemességet illeti, a török után tulnyomórészt, vagy kizárólag a helyi közbirtokosokból állt. Ez idő tájt a gazdálkodás kiterjesztése és a terület beépítése volt az alapvető feladat. Ebben a kezdeti szakaszban a többnyire nemesi rendű értelmiség és a magasabb beosztású uradalmi tisztviselők alkalmazásának igénye még nem merült fel. A birtokos nemesség vagyoni helyzetét jellemzi, hogy Kutas Istvánól hét leánya egyenként 1000 holdat örökölt. Mivel Nyék és Pettend határa 1200 négyzetöles holdakban számolva együttesen sem több 9700 holdnál, ez azt jelenti, hogy az egész határból a Balassa és a Nemes családnak legfeljebb 2700 hold jutott (Alsónyéken). Az alsónyéki részen Nemes Zsigmond tulajdona 1792-ben 980 hold, továbbá szőlők és a marhaléelő területe. Egy 1810. évi felmérés szerint gr. Nádasdy Mihály Alsó-Kápolnányék határában levő földjeinek területe összesen 1100 hold volt. Ez esetben ugyanarról a birtokról van szó, mert egy-egy szál terület nagysága megegyezik, másrészt a kápolnányéki lakosok közt a későbbi nemesi összeírások a Nemes családot már nem említik. A helyben lakó birtokos nemességet tehát a 18. század végén – a Nádasdy-féle birtokszerzést követően – a Kutas- és a Balassa-leszármazottak képviselik. Birtokaik területe alapján a középirtokossághoz számíthatók.

A nemesi kiváltsággal rendelkező lakosok számáról a 19. század első felében az időről időre végrehajtott nemesi összeírások nyújtanak hozzávetőleges képet. Ezekből az összeírásokból kiderül, hogy a II. József kori népszámlálást követő néhány évtizedben a helységben lakó nemesek létszáma stagnált. Az 1809. évi nemesi összeírás például 19 felnőtt nemes férfit mutat ki, összesen 22 gyermekkel. Ennek alapján a nemesi rendű férfilakosság összlétszáma 30-ra becsülhető, ami az összeírás

időpontjában talált létszámhoz képest némi csökkenést jelent. Felmerül a kérdés, hogy mivel ez az összeírás közvetlenül összefüggött az 1809-ben meghirdetett nemesi felkeléssel, illetve a hadra foglalt nemesek számának megállapításával, nem hiányosak-e az adatok. A jelek szerint ilyen összefüggés nincs. Az 1818–1821. évi nemesi összeírásban 35 nemesi rendű férfi szerepel. A tíz év alatt mutakozó többlet természetesen szaporodásból is származhat. A következő összeírás már a nemesség jelentős számbeli gyarapodásáról tanúskodik: 1828-ban a nemesi rendű férfi lakosok száma 48, köztük egy arisztokrata (Nádasy). Később a növekedés üteme némileg lelassult: 1843-ban a nemesi rendű férfi lakosoknak és a nemesek özvegyeinek együttes száma 66, köztük egy arisztokrata található. A nem nemesi rendű lakosság adózó része 1828-ban a következőképpen oszlott meg: házasszéli 9, házatlan zsellér 55, felnőtt fiú 10, felnőtt leány 2, szolga 19, cselédlány 6, iparúzó 8, iparoslegény 3, kereskedő 2, italmérő- és kocsmabérlő 12. Az adózók száma összesen 147, az adóköteles házaké (zsellérházak) 9. Az iparúzók közül 1 molnár, 3 kovács, 1 pék, 1 takács, 1 költiverő és 1 szíjgyártó, aki egyúttal szatócsboltot is tartott. Érdekes, hogy 1828-ban egy kiszolgált, katonából lett hajdút is az iparúzók („opifex”) közé soroltak. Az adózók állatállománya összesen 12 ökör, 26 tehén, 54 ló, 250 juh és 28 sertés. Az adózók – legelőjük és takarmánytermesztésre alkalmas földjük nem lévén – állataikat vásárolt takarmánnyal tartották fenn. Nincs egyébként útbérs belső és külső telktük, szőlőjük, erdejük sem. Többségük megélhetésének fő forrása mégis a mezőgazdaság, elsősorban a mezőgazdasági bérmunka, de a 18. század végétől kezdve a földbérlet is.

Gróf Nádasdy Mihály szántóföldjeinek egy részét konvencios cselédekkel művelte, másik részét haszonbérbe adta, a réggazdalkodásban pedig napzámosokat foglalkoztatott. A bérések konvenciója 1794-ben évi 29 forint volt, továbbá természetben búza, árpa, zab, kukorica, zöldséfgyökér, hús, só, bor, gyertya, tűzifa, valamint konvencios föld öszi vetés alá vetőmaggal együtt, 2 poszonyi mértő (körülbelül 1200 négy/szögöl) tavaszra vetés alá vetőmaggal együtt, ugyanennyi és fél lánca kukorica, továbbá egy tehén is tartottak. Nádasdy alsónyélki szőlőjét vinccellér gondozta, és feltehetően napzámosok művelték. A haszonbérlet ebben az időben a szántóföld kisebb részére, mindössze 152 lánca terjedt ki. A tavaszi gabonának és a kukoricának kiadott földek évi árendája 1 lánca után 4 forint volt. A bérletek általában 1-2 lánca

terjedtek ki, de akadt 10, sőt 15 láncos bérlet is. A bérlok közti nyékiek mellett nadapiakat és verebieket is találhatunk.

Nemcsak Nádasy, hanem más földesurak is alkalmazták a bérleti rendszert. Balassa Péter például 1798-ban új telepítési szőlőjét Diószegi József és Fehér András nyéki zselléréknek adta bérbe 6 esztendőre, évi 18 rajnai forintért. A bérletek területében is megmutakozó vagyoni differenciálódás a következő évtizedekben tovább fokozódott. Az 1828. évi országos adóösszeírásban már egy 100 forintos és egy 300 forintos bérletet is feljegyeztek.

A községgé szerveződés jele – egyebek közt – a református anyae gyház megalakulása. A helybeli református egyház fennmaradt anyakönyveiben a legkorábbi bejegyzés 1785-ből származik. A pusztai státus ellenére a helység a 19. században is dinamikusan fejlődött, amit legjobban a lakosság számának növekedése bizonyít. 1830-ban Kápolnásnyéknak már 1305 (502 katolikus, 673 református és 130 zsidó) lakosa volt, tehát a II. József kori népszámlálás óta eltelt 45 év alatt a lakosság száma több mint két és félszeresére nőtt.

Nagy Lajos 1828-ban kiadott, közismert helységnévtára szerint 1827 körül 116 házban 819 lakos élt. Ez vagy erősen hiányos, vagy pedig jó néhány évvel korábbi adat, de mindenképpen túl kevésnek tűnik az 1820-as évek végére vonatkoztatva. Kizárt dolog ugyanis, hogy a 19. század harmadik évtizedét megelőző néhány év alatt a lakosság száma közel 60 százalékkal emelkedett volna. A lakosság társadalmi rétegződését, de bizonyos mértékben még nemzetiségi és vallási összetételét is a nemesi közbirtokossági jellegű tulajdonviszonyok és a bér munkán alapuló, árutermelő földesúri gazdálkodás együttesen alakították. A 18. század utolsó harmadában a helybeli lakosság létszámát tekintve jelentős; bár kisebbik része a birtokos nemességhez tartozott. A másik, jóval nagyobb részét a nemesek földjeit művelő, állattállományát gondozó, vagy udvari és házi szolgálatokat végző mezőgazdasági bérmunkások, illetve cselédek alkották. Az 1785–1787. évi népszámláláskor az „egyéb” kategóriában összeírt 8 főt hozzájuk lehet számítani. Más elemet itt – egy pap és egy zsidó kereskedő, illetve családjuk kivételével – nem találunk. Nincsenek jobbágytelkek és telkes jobbágyok, a földesúr és a paraszt közötti úrbéres viszony teljesen ismeretlen. Ez a helyzet azt követően sem változott, hogy a 18. század végén a Nádasyakkal a nagybirtok is megjelent a település történetében.

A POLGÁRI ÁTALAKULÁS ÉVSZÁZADA

(1848–1944)

Az 1848-as forradalom időszaka

Az 1848. évi forradalom, majd a szabadságharc eseményei Kápolnásnyék történetében is tetten érhetők. Érintette az itt élőket a rendelkezés, amely szerint a fegyvert fogható férfiakat a közrend védelme érdekében minden településen össze kellett inni. A nemzetőri feladatok ellátására Nyék-Pettenden 47 személyt vettek nyilván tartásba. Az itteni összeírás szociális szempontból kielemezett helyzetben történt. A bérleti terhek olyan méretű növelésére került sor, hogy 1848 januárjában a megyei nemesi közgyűlés kénytelen volt megállapítani, hogy Pettendet lakói elhagyták: „észrevétlenül elköltöztek”. Az adóterhek elől megszöktek. Helyben csak a munkaképtelenek és a vagyontalanok maradtak, s természetesen a földesurak. Közülük Kenessey Károly és Sebestyén Sámuel 1848 tavaszán a megyei bizottmány tagjai lettek. Nyékről Farkasdi Károly református lelkész, Halász Lázár, Szőke Dániel és Véghelius Zsigmondot küldték az említett bizottságba.

A szabadságharc első jelentős ütközete a szomszédos Pákozdi és Sukoró térségében zajlott le. A csatát vezénylő Móga János altábornagy főhadiszállása Martonvásáron volt. Futárai a község érintésével közlekedtek a főhadiszállás és a csata színhelye között. Ugyanezen a napon Pettendről Borsod vármegyei nemzetőröket szállítottak Fehérvár alá. A szállítmány 25 szekert és 7 négylovas kocsi töltött meg. 1849 tavaszán a megyeszékhelyen történt olyan esemény, amely nyéki származású személyiség nevéhez köthető. Fekete János (1817–1877) vármegyei főjegyzőként tevékenykedett ekkor. Hivatali minőségében szer-

kesztette meg a megye Kossuth Lajos kormányzóhoz intézett följárát. Ebben örömmel nyugtázták a Habsburg-ház trónfosztását, a nemzeti függetlenség kinyilvánítását.

1849 nyár derekán ismét szerephez jutott a község. 1849 augusztusában katonai célokra 100 mérfő zabot szállítottak Nyékről a megyeszékhelyre. Az augusztus 19-én eltávozott kocsiok egy részét más célra is igénybe vették. Egy hét elteltével keserűen állapították meg, hogy közülük három nem tért vissza. Ez már a megszállók parancsára végrehajtott intézkedés volt. Ezek sorába tartozott Balassa József nyéki bíró intézkedése is, amely ellen a helyi majorsági földesek elők panasszal éltek a megyénél. 1849 végén a katonai megszállás terheit, a beszállásolókat, a fuvarokat – az említettek állítása szerint – a bíró kizárólag rájuk hárítja. A panaszra Horváth Mihály helyettes alispán válaszolt. Ebben arra intette a bírót, hogy „midőn az időszülte jogegyenlőség aránylagos teherviselést feltételez, kerülniök kell minden alkalmat és mindent, amely a volt kiváltságos osztály és az amúgy is könnyen lázadásra vezethető pórép között az ingerültséget nevelheti”. Az együttműködési készség ugyanis, amely a helyi közvéleményt jellemezte, véget ért. Az egyetértés, amely például 1843 elején a nyéki „iskolaház” telkének cseréjével kapcsolatban az arisztokrata Nádasdy Lipót és a köznemesek között fennállt, majd az a lelkesedés, amely a nemzetőri összeírás jellemzője volt, alábbhagyott. A nemzeti törekvések sikertelensége felszínre hozta a megoldatlan szociális problémákat. A győztes fél érdekeit kívánta, hogy a számára kisebb gondot jelentő szociális kérdések felé forduljon inkább a figyelem. Még évekkel a szabadságharc bukása után is nagy figyelmet szentelt annak, hogy e két probléma ne találkozzék egymással. A Bach-korszakbeli budai helytartói osztály élénk érdeklődést tanúsított még a gondok gyanúba vehető szószólói iránt is. Dietrich József nyéki tanító is ennek köszönhető az íranta megnyilvánuló érdeklődést. A nyéki előjáróság a gyanúsítást alapatlannak ítélte.

A mezőgazdaság fejlődése

A jobbágyfelszabadítás Nyék és Pertend birtokviszonyaiban változást nem eredményezett. A település zsellérekből álló népessége telek híján juttatásban nem részesült. Sőt, a korábbi közös használatú területekről (legelő, erdő) is kirekesztődött. A helyi gazdálkodás meghatározói a

nagybirtok és a volt nemesség középirtokai maradtak. Tovább éltek a jobbágyfelszabadítás előtti gazdálkodási formák, a kisett korábbi munkacserét gazdasági cselédekkel pótolták. A hitelhez nehezebben jutó középirtokokosok a korszerűbb gazdálkodás megvalósításához szükséges gépésztést előmunkáival pótolták. Munkacsúcsok alkalmával nap-számokos foglalkoztatására is sort kerítettek. Megoldásként kinalkozott – a 19. század utolsó harmadában – a birtokok bérbe adása is. A község egyetlen arisztokrata földbirtokosát, gróf Nádasdy Lipótot, gazdasága saját kezben tartása jellemezte. Ágárdot, Gárdonyt is érintő birtokait tilalomfakkal övezte, mintegy jelezve, hogy uradalma mindennemű jövedelmére igényt tart, a vadászatot is beleértve.

A jobbágyfelszabadítás nyomán kialakult új helyzethez a 100 és 1000 hold közötti helyi középirtokokosok egy része a művelési ág változtatásával, de főleg az állattenyésztés fejlesztésével alkalmazkodott. A kiterjesztett állattenyésztésben a legkevesebb ráfordítást igénylő, ugyanakkor legigénytelenebb jószágot, a juhok részesítették előnyben. Jellemző, hogy a század hatvanas éveiben a három és félezret megközelítő helyi állatállomány 87 százaléka birkából állt. Mellelte szinte jelenléte nélkül tűnik a mindössze 123 darabból álló szarvasmarha-állomány. Ebből 55 darab volt a magyar tarka. A szarvasmarhatartásban is előnyben részesített az istállózással szemben a rideg marhatartás. Gyakori veszélyt jelentett a tenyésztésben a betegségek föllépése. 1875-ben különösen Felső-Petendpusztán okozott kárt a szá- és körömfájás. A század utolsó évtizedeiben az állatállomány mennyiségi gyarapodásánál jelentősebb volt az összetételében bekövetkezett változás. A négyezret (4245) meghaladó állatszámokon belül az elsősegét megőrző juhok (1688) mellé „főzlárközött” a szarvasmarhák tömege. Néhány évtized alatt számuk a tízszeresére növekedett, és meghaladta az összes állatállomány 30 százalékát. Ezen belül a legjelentősebb tömeget (516 darab) már a piros-tarka képviselte. Az egyéb fajtaikkal együtt az állomány 82 százalékát alkották. A magyar-erdélyi arány 20 százalék alá szorulása jelzi mind az istállózó tenyésztés térhódítását, mind azt, hogy fokozatosan teret nyert a tejtermelésre történő áttérés. A ridegtartás csökkenése mellett a marhák igazása is visszaesett. (Mutatóban maradt 4 bivaly.) Igaerőként a lovak térhódítása jellemző (324 darab). Felfejlődően volt a kilencszázat megközelítő sertésállomány, bár ekkor még a juhállomány (1688 darabbal, az összes állomány 40 százalékával) megőrizte vezető szerepét (a húsellátásban is).

A legnagyobb helyi földbirtokos (a megművelt terület 23 százalékának gazdájaként) az állatállomány 22, a mezőgazdasági géppark 16 százalékának volt tulajdonosa. Gróf Nádasdy mellett Kenessey Lajos középirtokos (a földek 15 százalékának tulajdonosa) az állatszám 23, a gépi felszerelések 15 százalékának volt birtokosa. A másik jelentős középirtokos, Halász Gedeon (a földek 17 százalékának részesedése mellett) az állatok 27, a gépek 10 százalékának tulajdonosa. E három birtokos az összes terület több mint felét mondhatta magának. Birtokukban volt az állatállomány 70, a géppark 40 százaléka. Ha azonban a gépparkon belül annak összetételét is figyelembe vesszük (lokomobil, járgány, cseplőszekrény, vetőgép), akkor a mérleg Halász Gedeon javára billen, az övé volt a legjobban gépesített gazdaság. Birtoka állatállományára pedig az volt jellemző, hogy az előbbi arány mellett a juhok nagy tömege (állatainak 80 százaléka) volt megfigyelhető.

Az extenzív gazdálkodásról az intenzív felé történő elmozdulást a középirtokosok jelentős része nem tudta megvalósítani. A már említett birtokosok mellett – több-kevesebb sikerrel –, csak Dániel Lászlóné (180 katasztrális hold), Kacs Kovács Sándor örököse (75 katasztrális hold), Kenessey Lajosné (412 katasztrális hold), Kiss Karolin (248 katasztrális hold), Mérei Miklósné (220 katasztrális hold), Sárközy Kázmér (167 katasztrális hold), Siegelshheimi Siegl Szeráfin (236 katasztrális hold), Tóth Péter (198 katasztrális hold), Vörösmarty Bertalan (143 katasztrális hold), Singer Albert (129 katasztrális hold) saját kezelésben tartott tulajdonukkal gazdálkodtak. Az 1893. évi adatok szerint 4126 katasztrális hold kiterjedésű középirtoknak 38 százaléka bérletben hasznosult. Huszár Ágostonné, Kenessey Kálmán, Sárközy Aurél, Vég helyi Zsigmond, a Balassa Lajos-féle alapítvány, továbbá Halász Gedeon Gimnázium és a Balassa Lajos-féle alapítvány, továbbá Halász Gedeon jól felszerelt gazdasága is bérletük kezén volt. Az egyetlen helyi arisztokrata, gróf Nádasdy Ferenc 1614 katasztrális holdjával (a helység legnagyobb birtokosaként) gazdaságát saját kezelésben tartotta.

A század legvégén (1895) Kápolnásnyék-Pettenden 12 nagybirtokost tartottak nyilván. A legszembetűnőbb az ezer holdon felüli birtokok számának megháromszorozódása. Nádasdy Ferenc gróf megőrizte birtokállományát. Fölzárkóztott Halász Gedeon, aki birtokát több mint kétszeresére, 1235 katasztrális holdra növelte. Kenessey Lajos pedig ezer hold fölé – Dániel Lászlóné földjének bérletével – jutott (1092 katasztrális holdon gazdálkodott). A korábbiak közül megőrizte birtokát

Kenessey Lajos (változatlan terjedelemben); a megőrzeygült Mérey Miklósné (Kiss Karolinnal közösen, eredeti nagyságban), Sárközy Aurél, Fejér megye alispánja, majd Komárom megye főispánja (birtokát kétszeresre növelte), a Vörösmarty Bertalan örökébe lépő Vértessy örökösök (a korábbinál négyszeresre nagyobb birtokkal), a Református Gimnázium és a Balassa-alapítvány. Új tulajdonosként tűnt föl Hubay György (Kacs Kovács Sándor örökösöként); Luczenbacher Miklós, mint Sarközy Kázmér és Huszár Ágostonné birtokának bérletje; Ott Károly, mint tulajdonos és mint a Vég helyi örökösök, Balassa Zsófia és Jolán tulajdonának bérletje; Spitzer Simon, aki a Vég helyi örökösök földje egy részének és a Budapesti Református Gimnáziuménak volt haszonbérletje; Szénássy Mihály tulajdonosként és a Szűcs örökösök tulajdonának bérletjeként. A század utolsó évtizedének jellegzetessége a bérleti rendszer további kiszélesedése. A 3171 katasztrális hold kiterjedésű középirtoknak ekkor már több mint a fele bérletbe volt adva. Ugyanekkor 3940 katasztrális hold, három, ezer hold fölötti birtokos kezében összpontosult (a község földjeinek több mint a fele).

A nagybirtokokon 1900-ban 6 mezőgazdasági tisztviselőt foglalkoztattak. Irányításuk alatt 308 mezőgazdasági cseléd dolgozott. Öt évvel korábban valamivel kevesebb a cselédek száma: 266 főnyi. Az akkori megoszlás szerint a három ezer hold fölötti birtok 121 cselédet foglalkoztatott, a cselédek 45 százalékát. A gépekkel kevésbé felszerelt középirtokokon 145 a cselédek létszáma. Az ezer holdasoknál 32,5, a száz holdon felülieknél 22 katasztrális hold megművelése jutott egy-egy cselédre. Nekik a keresők létszámának kétszeresét kitevő elartottakról kellett gondoskodniuk. A legelesettebb réteget (113 keresővel) a falu mezőgazdasági munkásai alkották. Foglalkoztatásuk rövidebb tartamú volt az év munkanapjainál, és főleg időszakokhoz alkalmazkodott. Közlülük fiatalkoriakat (1900-ban kilencet) is alkalmaztak, a felnőttekénél jóval alacsonyabb bérért. A száz főt meghaladó keresők közül nyolc lakott saját házában. Valamivel kedvezőbb körülmények jellemezték a 12 főnyi kisbirtokos-napszamos réteget, ők csekély földbirtokkal rendelkeztek. De abban megegyeztek a nincstelenekkel, hogy megelégsztek a napszámok függvénye volt. Földjüket megművelésében nyújtott segítség, például igaező ellenében is munkákat kellett végezniük. A kilenc főnyi segítő családtag ebben is közreműködött. Kisbirtokosként vagy bérletként 11 keresőt tartottak nyilván. Ezek a száz hold alatti (de tíz hold fölötti) birtokosok többségükben az alsó határ közelében helyezkedtek el

a birtoknagyság szempontjából. A nagybirtokok árnyékában, azok függvényében éltek. Közülük csak kevesen termeltek piacra, gazdaságuk el-látása állt tevékenységük középpontjában. A falu életében vállalt köz-életi szerepléstől általában elzárkózó nagybirtokosok helyett közülük kerültek ki a múlt század hetvenes éveitől tevékenykedő Vörösmarty Gazdakör tagjai, szűkebb körükből a község vezetői és a keresztyény egyházak világi előljárai. A tisztségeket mérsékelt díjazás mellett, illet-ve térítés nélkül látták el.

Kápolnásnyék gyors fejlődését nem kis részben természeti adottsága-inak köszönhette. Talaja lényegében minden Magyarországon honos haszonövény termesztésére kiválóan alkalmas, első osztályú föld. A szántóföldi kultúrák közül kezdettől fogva a búzának volt a legnagyobb jelentősége, de természetiek itt rozstot, árpát, zabot, kukoricát, zöldség-féléket, szőlőt, gyümölcsöt, olajos magvakat (repcé), takarmánynövé-nyeket (lóhere, muhar), amelyekhez az idők folyamán a burgonya já-rult, mint népiélemezési és takarmánynövény. A termelési technika a kor színvonalán állt, még a 19. század első felében is a háromnyomá-sos gazdálkodás rendszerében művelték a földeket, ennek megfelelő hozamokkal. 1842-ben Nádasdy Lipót itteni birtokának értékelése al-kalmával a búza, rozs és árpa hozamát a vetőmag hatszorosára, a zabét hétszerezére becsülték. Az állattenyésztés jellegét és összetételét nagy-mértékben a természeti adottságok határozták meg, de jelentős szerepe volt a piaci lehetőségeknek, valamint annak is, hogy a művelhető terü-let legnagyobb részén a növénytermesztés kifízetődőbbnek bizonyult. Az aránylag szűk legelőket a szarvasmarha és a juh számára tartották fenn. Az ugarföldek legeltetése részben a legelőhiány pótlását, részben a talaj termőképességének fokozását szolgálta. Nem voltak makkolta-tásra alkalmas erdők a nagyobb arányú sertésenyésztéshez. Jellemző, hogy 1828-ban csak minden ötödik adózó lakosra jutott egy sertés, ami azt mutatja, hogy a sertésenyésztésnek kizárólag a helyi szükségletben volt bizonyos kiegészítő szerepe. A lóállomány nagyságát a talajműve-lési és szállítási munkák igénye határozta meg. A szarvasmarha-te-nyésztés is főként a helyi igényeket (igaerő, hús, tej) elégítette ki, némi értékesíthető fölösleggel. Ellenben a juhtenyésztés, legalábbis a földes-úri gazdaságban, kifejezetten árutermelő jellegű volt. Az 1842. évi bir-tokbecslés során Nádasdy két majoriában egy-egy juhaklot írtak össze, az ispán-kasznárnak, a mai Vörösmarty Múzeum környékén is birka-le-gelők voltak. A juhnyájakat konvenciók juhászok gondozták.

Földbirtokosok 1930-ban: gróf Hunyady Ferenc uradalma, Nádasdypuszta 1305, dabasi dr. Halász Gedeon 1000, Tóth Imre 115, Balassa Antal 22, dr. Balassa László (Budapest) 50, Botka Árpád 60, Botka Béla és Géza 60, dr. Friedrich Endre (Budapest) 30, Geschwindt Ernő (Velence) 180, Haltenberg Samu (Pettend) 340, Kemessey Nővé-rek (Pettend) 900, Kremiczky Ferenc 45, Luczenbacher Miklós (Pettend) 900, vitéz Mecsér Endre (Pettend), Pápai Kollégium 180, Re-formátus Egyház 80, Református Kollégium 250, Salamon Gézáné 25, Tyákich Máté 60 katasztrális hold.

Földhaszonbérlet: Csapó János a Pápai Református kollégiumtól 40, Salzgriber József Luczenbacher Miklóstól 420, Vároczy László a Budapesti Református Kollégiumtól 250 katasztrális hold. Szőlőbirto-kosok: dr. Halász Gedeon 7, Kemessey nővérek 5 katasztrális hold.

Kereskedelem

A község fejlődéséhez hozzájárult az is, hogy kedvező helyen, a budai-férférvári országról mellett, e két nagy vásáros helyhez aránylag közel fektült, de a vízi úton való gabonaszállítás szempontjából fontos Duna menti piachely, Ercsi sem volt távol. A napóleoni háborúk által előidézett gabonakonjunktura végén, 1813-ban, a zsidó gabonakeres-kezők egy budai mérő gabonáért már összesen 6 forintot adtak, ami ta-vaszra 10 forint fölő is emelkedhetett. A mezőgazdasági termékek ér-tekéstésére a legjobb piac a budai volt. 1833 őszén Nádasdy tisztar-tója a gabonáért alacsony volta miatt panaszkodva megemlíttette, hogy a legszebb búzáért sem lehet pesti mérőnként 2 forintnál többet eladni, pedig ilyen jó minőség a nyéki határban az idén nem is termelt. A budai piacon ezért 7 forintjával adta el a búzát, amiből a fuvarköl-t-ségek levonása után a földesúrnak 4 forint 20 krajcár maradt. Még így is jobban járt, mintha Fehérvárra vitte volna, ahol egy poszonyi mérő gabona mindössze négy forintba került. Keresett cikk viszont a gyap-jú. A részben piacra termelt mezőgazdasági termékek közt említhető még a rozs, az árpa és a repce. Élénk kereskedelemre vall a helybeli zsidóság nagy létszáma. Nemcsak a helyi lakosság és az árutazók igé-nyeit kielégítő kocsmákat, vendégladókát, szatócsboltokat árendál-ták, hanem a mezőgazdasági termékek közvetítő kereskedelmében is szerepet játszottak.

Az 1920–1930-as évek fordulóján a községben hét szakmában húsz kereskedőt tartottak nyilván. Fűszer- és vegyeskereskedők: Dénes József, Füredi Andor, Hangya Szövetkezet, Krón Zsigmond, Mauthner Henrich, Nyéki Béla, Weszeli Zsigmond. Baromfi- és tojáskereskedők: Baricza Lajos, Fata Ferencné, Felső Lajos, özv. Rozmánn Istvánné, Gabona- és terménykereskedők: ifj. Bunnh Vendel, Gross Győző, Hentesek és mészárosok: Belovszky József, Bunnh Vendel, Krausz Géza, Uzsák Lajos. Kárpitos és kocsifényező: Fligl Dezső. Kávéház-tulajdonos: Füredi Andor. Kelme-festő: Varga János. Kertészek: Minikusz József, Péntes János, Steimann György. Korcsmárosok és vendéglősök: Karsai Ferenc, Füredi Andor, Gremperger József (Pettend pusztja), özv. Karsay Emőné, Pintér Mihályné, Reinhardt Miklós, Riez Dezső. Cukrász és cukorkakereskedő: Karsay Ferenc. Cipőkereskedők: Hirschler Sándor, Stettler Ferenc. Órás és ékszerész: Dreier József. Fakereskedők: ifj. Deutsch Miksa és Fleischner Gyula. Tüzelőanyag-kereskedelemmel Riez Dezső és társa, Ludman Pál foglalkozott.

1932-ben négy baromfi- és tojáskereskedőt, kettő cipőkereskedőt, egy cukrászt és cukorkakereskedőt, kettő fakereskedőt, kettő gabona- és terménykereskedőt tartottak nyilván.

Ipar

Az iparüzők száma az össznépszerűséghez képest meglehetősen alacsony volt, amiből arra lehet következtetni, hogy a kézműipar helyi szükségletekre termelt. Az iparosok többsége egyedül dolgozott, csak a pék és a két kovács foglalkoztatott egy-egy legényt. A község életét alapvetően meghatározó mezőgazdaság mellett 122 személyt az ipar foglalkoztatott. A legnépesebb közülük a ruházati iparban dolgozók rélege, ezen belül is a szabóké, 14-en rendelkeztek ipar engedéllyel. Őket a cipészek és csizmadiaik követték (létszámuk 16 volt). Végül 7 egyéb iparos szerepelt a 40 keresőt feltüntető csoportban. A másik, számbelileg jelentős réteg a vas- és fémiparban foglalkoztatottaké. Itt mindössze a 14 kovács munkaköre ismeretes. A község átmenő forgalmából adódóan jelentős volt a vendéglátóiparban dolgozók (14 fő) száma. Kétegyű az élelmiszeriparban nyilvántartottak száma (10) is. Benne 5 hentes és mészáros, 4 süítő (pék) és 1 egyéb foglalkozású szerepelt. A felsoroltak

kon kívül 4 asztalos, 3 bőrtiparos (toll-, sörté- és szőrgyűjtő), 1 papírtiparos, 2 kőműves és 2 ács található az ipari keresők között. Közülük 49-en önállóan, kilencen segítő családtagnaként, 37-en segédként, illetve munkásként, 16-an tanoncként és nyolcan szolgásként tevékenykedtek. Ide sorolták az iparban foglalkoztatott tisztviselőt is. Az iparral foglalkozók száma a két világháború közötti időben lényegesen módosult. 1920-ban még 147, 1930-ban 167, 1941-ben 120 személyt tartottak nyilván. Önállóan tevékenykedett előbb 84, majd 81 és végül 65 személy. A tanoncok és egyéb segédszemélyzet létszáma 61, 81 és 55 fő. Az 1941. évi 1193 keresőnek akkor 10,6 százaléka az iparban dolgozott. A keresőkön belül emelkedett a tanoncként, segédként foglalkoztatottak aránya. Ez 1930-ban elérte a keresők felét, 1941-ben pedig megközelítette azt. A húszas, illetve harmincas évek második felében bekövetkezett viszonylagos gazdasági stabilitás megnövelte az utánpótlást; miközben a válság éveit, a gyártóipar versenye a kézművesekkel, visszavetítette az önálló mesterek számát, akik a tanoncok és segédkezőmöt foglalkoztatták. Az iparosok körében mindinkább csökkent az önálló iparüzés lehetősége. A mezőgazdasági létbizonytalansággal küzdők tömege mellé a perspektíva nélkül maradt iparosok rélege csatlakozott. A létbizonytalanság által érintettek köre bővült, szélesedett a szélsőséges nézetek befogadására alkalmas egyének tábora is.

Az 1920–1930-as évek fordulóján a községben 55 iparost és 20 kereskedőt tartottak nyilván, az iparosoknál 21, a kereskedőknél 7 szakmában.

Géplakatos: Mittelmayr Ernő.

Motorvezető és autogén hegesztő: Takács József.

Kárpitos és kocsifényező: Fligl Dezső.

Kovácsok: özv. Molnár Jánosné, Paraki Pál, ifj. Varga János.

Kőművesek: ifj. Csákvári János, Szalczér József.

Kötélgyártó: Szabó Ferenc.

Asztalosok: Erhardt Sándor, Hajgató Miklós, Hujber Ferenc.

Ácsok: Farkas Pál, Juhász István.

Bognárok: Baricza József, Pap Lajos, özv. Téglás Józsefné.

Borbélyok: Dávid István, Hajgató Lajos.

Cipészek: Stettler Ferenc, Szabó Sándor, Bradánovits Gyula. Füredi Antal, Gáncs Ferenc, Hajgató Imre, Kovács Gyula.

Malomtulajdonosok: Müller Mihály, a bicskei Aranka Malom Rt. helyi vezetője Rácz Mihály. A községben lévő két malom közül az

1922-ben épített tulajdonosa Müller Mihály.

1932-ben az iparos szakma alábbi képviselőit tartották nyilván Kápolnásnyéken: asztalos 3, ác 2, bogárnár 3, borbély 2, cipész 7, épitési vállalkozó 2, géplakatos 2, hentes és mészáros 5.

Közigazgatás

Az 1890-es évek közepén a község élén Karsai János bíró állt. (Javaldalmazása évi 120 korona volt.) Péntes János (a helyi perpatvarok intézésére hivatott) törvénybíró munkáját fizetést nem kapott. A pénztárnoki teendőket Kutassy Endre (100 korona éves díjazás mellett), a közgyámi feladatokat Szénassy Mihály látta el. A jegyzői fizetés évi 600 korona, a körorvosi 108 korona 30 krajcár volt. A segéd- és kezelőszemélyzetet alkotta az írnok (1889-től segédjegyző), az állatorvos és a szülésznő; a szolgaszemélyzethez a kishíró és az éjjeliőr tartozott. (Ez utóbbi kategóriába tartozók a község szegényebb rétegéből kerültek ki.) A nyolcvanas évek végén (1888–1890) a törvénybírói tiszlet Faragó József töltötte be, az esküdti tisztségeket pedig Vértessy Lajos, Deutsch Mór és Sebők Miklós látták el. A község tényleges irányítói a képviselő-testület legtöbb adót fizető (virilista) tagjai voltak. Nagyobb részük a testület ülésén személyesen nem vett részt, hanem képviseltették magukat. A testületi tagsághoz szükséges jogcím elnyerésének megállapításakor az értelmiségi szabadfoglalkozásúak (ügyvéd, mezőgazdász) adójának kétszeresét vették alapul. 1901-ben a képviselő-testület virilista tagjai a következők voltak;

Éves adója

1. Gr. Nádasdy Ferenc (képviseelője: Baly Kálmán)	5819 korona 89 fillér
2. Halász Gedeon	2813 korona 30 fillér
3. Kenessey Kálmán (ügyvéd)	2744 korona 36 fillér
4. Luczenbacher Miklós	2403 korona 87 fillér
5. Kenessey Lajos	2374 korona 92 fillér
6. Mérey Miklósné (képviseelője: Kremnitzky Ferenc)	1728 korona 07 fillér
7. Vértessy József (ügyvéd)	1579 korona 03 fillér
8. Vértessy Lajos (mezőgazdász)	1579 korona 03 fillér

Éves adója

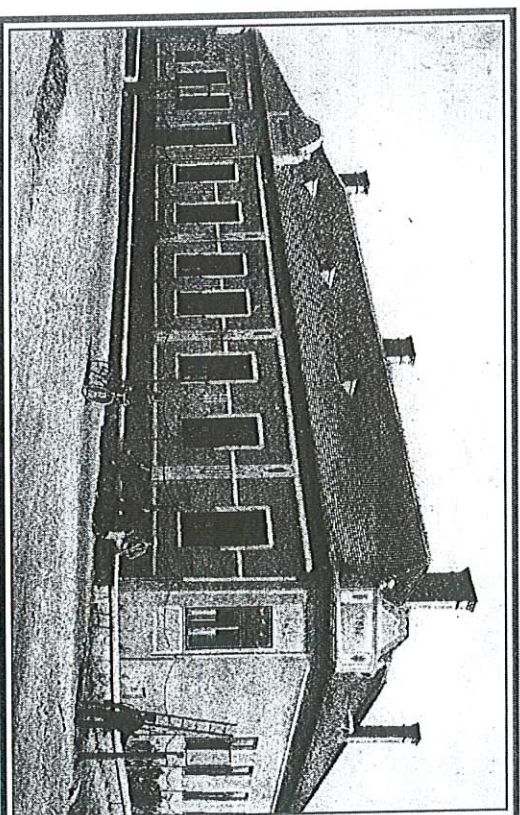
9. Vég helyi Zsigmond örökösei (képviseelője: Friedrich Rezső)	1574 korona 26 fillér
10. Budapesti Református Gimnázium (képviseelője: dr. Kiss Károly)	1405 korona 48 fillér
11. Huszár Ágostné (képviseelője: Huszár Ágost)	1317 korona 34 fillér
12. özv. Dániel Lászlóné (képviseelője: Kenessey Lajos)	1110 korona 93 fillér

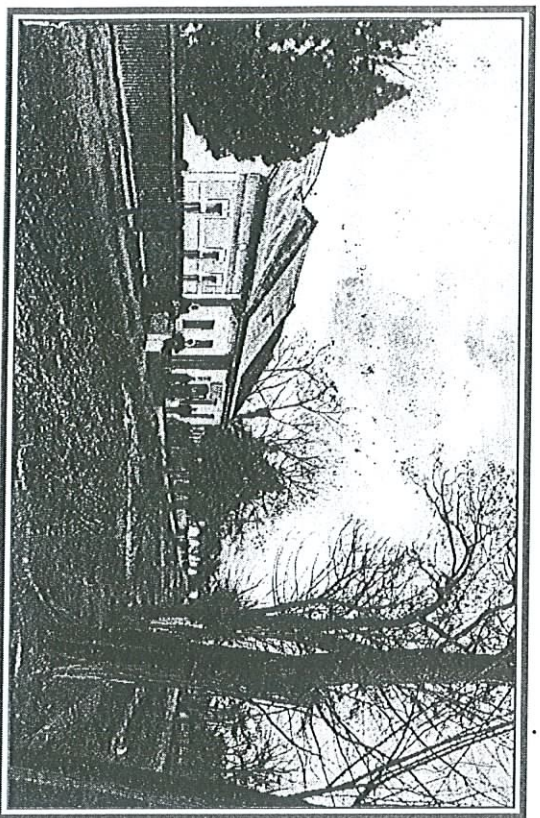
Pótlagok:

Balassa Lajos alapítványa	843 korona 67 fillér
Vörösmarty Ida	739 korona 28 fillér

A kétszeresen számított adókat a ténylegesre leszállítva, kerekben 25 ezer korona a virilisták 1901. évi adója. Számított – és csak megközelítő pontosságu – adatok alapján ez a község adóterheinek mintegy 50 százalékát jelentette. Az adózási arányok úgy alakultak, hogy a község területének nagyobb hányadát birtoklók, összességükben akkora terhet viseltek, mint a határ 20 százalékán gazdálkodó 100 hold alattiak. A terhek egy főre vetített arányát tekintve (1908-ban 30 korona és 90 fillér)

Községháza a 20. század elején

A Fő utca a 19–20. század fordulóján

lér) Kápolnásnnyék a legjobban megadóztatott községek köré tartozott; 25 százalékkal haladta meg az egy lakosra jutó adó összege a Székesfehérvári járást jellemző átlagot. Az 1908. évi községi pótdó kivételének alapjául szolgáló állami adó összege 37 115 korona volt. Erre 8485 koronát (az állami adó 22,3 százaléka) megfellelő) pótdót vetettek ki. Ez szorosan vett községi célokat szolgált. Mértékét a képviselő-testület állapította meg. Míndezt összevetve, a községi pótdót és más közterheket is figyelembe véve a község lakóira nehezedő terhek végösszege 62 710 korona volt. Így alakult ki – a már említett – egy főre eső 30 korona 90 filléres átlag. A község összes bevétele ekkor 9096 korona volt, amelynek legjelentősebb tetele (8401 korona) közjogi és közigazgatási eredetű. Mellette jelentősen az ingatlanokból (188 korona) és az üzemekekből (265 korona) származó bevétel. Az ehhez járó – a közmunkaváltásból származó – bevétellel növelt összeg alkotta a község összes jövedelmét. A kiadások között – a bevételhez hasonlóan – a közjogi és közigazgatásiak jelentették a legnagyobb (5029 korona) tételt. Mellette legfontosabb a közlekedésre (utak, hidak, átereszek, stb. fenntartására) fordított (911 korona) összeg. Vele csaknem azonos (900 korona) a közoktatásra biztosított kiadás. A közegészségügyre pedig 788 koronát szántak. A kiadások főösszege meghaladta a 9 ezer koronát.

Kápolnásnnyék a századfordulón a Székesfehérvári járás (Aba és Lovasberény után) harmadik legtehetősebb községe. A községi alapok koronában kifejezett összege: 10 519, amelyhez még a község által kezelt 448 korona összegű idegen alap tartozott. A községi vagyon össze-tételében az ingatlanoké (6600 korona értékben) a meghatározó szerep. E mellett – a község földbirtokviszonyaival összhangban – mindössze 2 hold állt községi tulajdonban. (Kataszteri tiszta jövedelme 14 aranykorona, becsült forgalmi értéke pedig 2200 korona.) Kápolnásnnyék a Székesfehérvári járás azon kevés számú községei közé tartozott, ahol nemcsak a községi földtulajdon volt minimális, de mind a volt úrbéres, mind a közbirtokossági vagyon ismeretlen volt.

Szociális, kulturális mozgalmak

Már a múlt század hatvanas éveiben segélyegylet alakult a községben, amely változó nagyságú, de évtizedek alatt gyarapodó tagsággal rendelkezett. (Az 1880-as években 350 körüli létszámmal.) A századfordulón – a község gondoskodása mellett – a „Kégl-alapból” is történt segélyezés. Egyébként visszatérő forrásként szerepeltek a köz-ségben tartott rendezvények, farsangi bálok bevételei, amelyek túlnyomó részben jótékonsági célokat szolgáltak. A rendezvényekről szóló beszámolók időnként helyet kaptak a megyei sajtóban is. Egyes helyi egyesületek nemcsak bizonyos érdeklődési, foglalkozási megoszlás alapján szerveződtek (mint például az olvasókör a század hetvenes éveiben), hanem kifejezetten a község szociális rétegödése szerint. Az olvasókört (a nyolcvanas évek elején) a „Nyék-Velencei Vegyes Ipartársulat” létrejötte követte. Változó taglétszáma és viszonylag szűk tagsága (amit a községközi szervezet tanúsít), összefogása tette lehetővé, hogy a helybeli iparosok ne csak érdekük védelmére, hanem ezen túlmutató közművelődési feladatokra is vállalkozzanak. A hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján a helyi intelligencia jobb módú tagjai a „Nyék-Velencei Casinó”-t alakították meg. Itt elsősorban a két község középirtokosai adtak találkozókat egymásnak. A zárt jellegű kaszinó tagsága 30–40 fő körül változott. A szociális és kulturális szervezetek létrehozásához el nem jutott falusi szegénység gyűlekező és szórakozó helyei a korcsmák voltak. Ezekből a

helység minden 150-200 férflakosára jutott egy-egy. Időnként a társadalom kitaszítottjai, vagy munkában megvénült tagjai számára is gyakoroltak kegyet a tehetsébbek, a hatalom birtokosai. A megyei sajtóból arról értesítünk, hogy a nyolcvanas évek elején gróf Nádasdy Ferenc helyi kasznájához, Lángi Gyulához levelet küldött Lampert István, a híres betyár. Kérte a „Tees urat” hogy hatodmaga számára egy kis vacsorát, egy kis pálinkát és hozzá 25 vagy 30 forintot legyen szíveszter volt. „Iéms úr” nemcsak a kérést teljesítette, hanem fogadta is a betyárt, és hosszasan elbeszélgetett vele. A lap maliciózan jegyezte meg: „Ilehet, hogy még eljön (t. i. a betyár) minden akadály nélkül a nemes vármegye házához is, utólagosan szerencsés és boldog újévet kívánni”.

1893-ban a Fejér Megyei Történelmi és Régészeti Egylemenk, amely Fehérváron székel, több kápolnásnyéki személy is tagja volt: Hubay György ügyvéd, Kiss Karolin, Kenessey Kálmán nyugalmazott miniszteri tanácsos, Mérey Sarolta, Mérey Miklósné.

A földmivélsügyi miniszter rendelete alapján évente a munkában megöszült gazdasági cselédeket, napszámosokat 100–100 koronával jutalmazták. 1898-ban a nyéki illetőségű Árpási András 60 éves béregszadát 30 esztendei helyi munkája alapján, a „békés természetű” Bakos János 62 éves napszámost javasolták jutalomra. 1900 tavaszán Dirmits János gazdasági cseléd vette kézhez a 100 koronás jutalmat.

A század utolsó harmadában a helybeli választások példás rendben folytak –, miként egy levélből kiderült. Mégpedig oly példás rendben, amellyel ritka terület dícekedhetett. Mindez a csákvári terület „tisztelt és szeretett szolgabírájának, Sárközy Aurél úrnak érdeme”. A szolgabíró választásban betöltött szerepe mellett szinte az eredmény is előre megjósolható volt. Egy századvégi levélből arról értesítünk, hogy Nyéken a 67 választó közül csekély – 1/10–1/10 rész – a függetlenségi és néppárti. A többi szabadelvű párti, a kormány híve. A választójoggal rendelkező 67 személy a község felhívott lakosságának még hat százalékát sem érte el. A választójoggal rendelkezők a település jobb módú rétegeiből kerültek ki.

Gazdaság és társadalom a századfordulón

Az előző század utolsó harmadában végrehajtott ágazatváltozások (vízrendezéssel kapcsolatos intézkedések) szűkebbre szabták a mezőgazdasági művelésre alkalmatlan területeket. Századunk elején a terméketlen terület a község határának csak 3,8 százalékára terjedt ki, és nem ért el a 300 katasztrális holdat. A gabonatermesztés javára végrehajtott terjeszkedés közel hétezer holdra növelte a község termőterületét. A terület 88 százalékra szántó, amelynek kataszteri tiszta jövedelme az egész határ 110 494 aranykoronájának nagy részét alkotta. A másik legnagyobb kiterjedésű ágazat 284 katasztrális holddal (4 százalék) a legelő volt. Két százalékot megközelítő arányt (135 katasztrális hold) képviselt a kert, másfél százalékot (104 katasztrális hold) a rét. A filoxéra századvégi pusztítása után megindult a szőlő újratelepítése. A 20. század első évtizedében már 75 katasztrális holdra emelkedett a szőlőkultúra területe. Új jelenség az erdő (10 katasztrális hold) megjelenése és a nádas csaknem teljes eltűnése (1 katasztrális holdra zsugorodott). A 19. század végére a község határa kultúrtájja változott, s a szántóföld uralta. A község határát átszelő vasúti pálya Fiuméről Budapestig ívelt. Kápolnásnyék mind a megyeszékhelynek, mind a világvárosá fejlődő (és malomipari központtá vált) Budapestnek egyik élelmiszerszállítója lett.

A föld minősége, a felvevő piac közelsége az egyik oldalról a földhöz kötődés lazulását a nemzedékváltás nyomán, a másik oldalról azt eredményezte, hogy nagyobb tere nyílt a bérleti rendszernak, mind a bérbe venni, mind a bérbe adni szándékozók körében. Ez a kölcsönös törekvés érvényesült, és a századfordulót követően új színezetet is nyert. Mindenekelőtt azzal, hogy a liberális éra a zsidóság előtt is szélesre tárta a vállalkozás lehetőségét a gazdaságban, az érvényesülés lehetőségét a közéletben. Mind az említett általános tendencia, mind annak sajátos színezete jelen volt a kápolnásnyéki bérleti rendszerben. Századunk tízes éveinek végére kialakult helyzetet az jellemmezte, hogy a 14 helyi nagybirtokból 4 már a tulajdonos özvegye, 3 a közzei rokonosság kezén volt. A 7 birtokból 3 bérletbe volt adva. Az összes bérletnek száma ekkor 8. Ezek a bérletek a 100 és 1000 hold közötti birtokoknak 31 százalékára terjedtek ki. A bérlok között a legjelentősebb Grünfeld Márton és fia, akik 1078 katasztrális hold bérlet földön gazdálkodtak, közte Halász Gedeon dr. és a Budapesti Református Gimnázium 670 holdján.

A közpérbirtokosok személyében végbement változások között szerepelt az elhunyt Kenessey Kálmán, akinek birtokát nevelt fia, Justh József örökölte. A Turóc megyéből származott Justh József 1905-ben megnősült. A helyi Sebestyén Sámuel örököst, Sebestyén Margitot vette feleségül. Ily módon a Kenessey birtok mellett érdekeltté vált a Sebestyén örökségben is. Az 1910-es évek végén 371 katasztrális holdon tulajdonosként, 110 holdon pedig rész tulajdonosként volt érintett. Hasonló folyamat játszódott le a község grófi birtokán. A tulajdonos, Nádasdy Mária grófnő Hunyady Károly gróffal kötött házasságot. A század első évtizedében a Nádasdy birtok – területét megőrizve – Hunyady néven szerepelt.

A község 7259 holdas területének túlnyomó többsége nagybirtok. Az 1911. évi adatok szerint 5725 kataszteri hold kiterjedésű a 100 holdon felüli birtokok összessége. A 100 hold alattiak a határ 21 százalékát birtokolták. Ezen 43 kereső osztozott oly módon, hogy 17 a 10 és 100 hold közé eső birtokosok, illetve bérlok száma. A 10 hold alattiaké (1 kerésszel együtt) 26. A besegítő családtagok száma 5 fő. Figyelemre méltó, hogy egy évtized alatt a 100 hold alattiak száma a korábbi 23-ról (segítő családtagjaik nélkül) 43-re emelkedett. Még inkább figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a mondottak között a 10 holdon aluliak megkétszereződtek (12 helyett ekkor 25 a számuk). Ez a körülmény, a nagybirtokok terjedelmének szinte változatlan fennmaradása mellett, jelenti mind a 100 hold alattiak körében végbement változást, mind a 10 hold alattiak közötti birtokelaprózódást.

Változás állt be az agrárproletariátus soraiban is. A cselédek száma visszaesett (300-ról 251-re), viszont a mezőgazdasági munkásoké csekély mértékben emelkedett (106-ról 113-ra). Ugyanekkor megnőtt a gyermekmunka iránti kereslet: az 1900. évi háromszorosára. A mezőgazdasági munkások 28 százaléka 16 éven aluli 1910-ben. Arányában viszont 50 százalékkal nőtt – ha abszolút számban szerény mértékben is – a saját házzal rendelkező mezőgazdasági munkások száma: 3-ról 13-ra.

1900 és 1910 között a községből 210-en vándoroltak el. A kivándorlási veszteség az 1910. évi lélekszám 10 százalékát tette ki. Az elvándorlás alapvető oka a munkaalkalmak hiánya, a község népességtartó erejének csökkenése volt. A hosszabb, vagy rövidebb időtartamú foglalkoztatás mértékét mindenkor a nagybirtok munkaerőigénye szabta meg. A gabonatermelésre berendezkedett birtokok mérsékelt ráfordítást

igénylő berruházások mellett az élőmunka intenzitásának emelésével törekedtek hasznuk növelésére. Ennek közvetlen következményét a helyi agrárproletariátus viselte. Míg a nagybirtokon foglalkoztatott cselédség helyben maradását a lakás, a hosszabb munkaviszony, az elvándorlás megakadályozását is megcélzó konvenció, az illetményföld biztosította, addig a nincstelen (legtöbbször házzal sem rendelkező) mezőgazdasági munkást helyhez semmi sem kötötte. Járási átlagok szerint 1909-ben a napszámber (férfi esetében) nem érte el a 2 koronát, míg a gyerekeké az 1 koronát sem. Munkában töltött napjaik száma alig haladta meg (átlagosan) az évi 200, gyermekek esetében a 175 napot. (A nők javadalmozása és foglalkoztatási időtartama a két kategória közé esett.) Beesült adatok alapján a férfi napszamos éves keresete alig haladta meg a 400, a nő a 250, a gyermekeké a 160 koronát. (Az a statisztika, amely az 1908-as esztendőben a község által támogatott 2 szegényről és négy 7-14 éves gyermekről tesz említést, a patronáltak számáról és nem a tényleges helyzetről tájékoztat.)

A község népességének közel egyötödét kitevő mezőgazdasági munkásság körében az elégedetlenség már a század első évében felszínre tört. 1901 nyarán Mérey Sarolta, helyi birtokos, följelent Fehérvári Márton aratógazdát, aki – szerinte – nemcsak munkáját végezte hanyagul, hanem még izgatott is munkaadója ellen. Fehérvári Mártont 3 napi elzárásra és 10 korona pénzbüntetésre ítélték. Az elégedetlenség okainak felszínre tartásában és a sérelmek nyilvánosságának biztosításában részt vállalt a korabeli szocialista sajtó is. A Népszava 1902. október 25-i száma a helybeli oktatás hiányosságai kapcsán támadja a közjogi vitába bonyolódott (önálló honvédséget követelő) honi politikai vezetést. „Iskola helyett kaszánya, ez jellemzi a magyar állapotokat” – írta a lap. Nyék-Pettenden „150 gyerek nélkülölzi az oktatást, mert a községben nincs iskola. Ez csak a 3 kilométerre fekvő faluban található. Nincsen a magyar államnak nehány száz koronája iskolára, de kész 25 milliót kidobni, hogy több katoná legyen a nagy parádékra”. Ettől kezdve fokozott figyelemmel kísérik a sajtó, de mindenekelőtt a Népszava tevékenységét. 1904 februárjában pedig nyilvántartásba veszik azokat a helybeli mezőgazdasági munkásokat, akik ingyenesen kapják a lapot. Braun Mátyás, ifj. Márczi István, ifj. Faragó János, Nyikos Pál, S. Tóth János, Németh János és Bakos István tartozott a kedvezményezettek körébe. A dunántúli nagy aratósztrájkok időszakában (1906) a várható helyi események megelőzése céljából a Széche-

nyi Szövetség egyetemista fiataljait küldik a községbe. Ők gyűlés keretében emeltek szót a szocialisták szervezkedése, illetve a szocialista tanítások ellen. Az első világháborút megelőző utolsó választáskor pedig – a választójog kiterjesztése ellenére – mindössze 71 munkás rendelkezett választójoggal. Az összes választásra jogosultak száma 167 volt, ami alig haladta meg a felnőtt népesség 10 százalékát. A jogosultakon belüli megoszlás aránya pedig fordítottja volt a község szociális összetételének.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL A KONZOLIDÁCIÓIG

A birtokstruktúra illetve a közteherviselés aránytalan megoszlásából származó problémák mellé századunk második évtizedében háború okozta gondok nehezédtek a község lakosságára. A falu felnőtt férfi lakosságának több mint 60 százaléka (mintegy 400 személy) katonai, illetve frontszolgálatot teljesített. A bevonultak egyötöde (78 fő) hősi halált halt, 14 hadiözvegyet és 24 árva hagyva maguk után. Míg a fronton a megsemmisülés, itthon a nélkülözés veszélye fenyegette a munkadéba öltözötteket, illetve azok lerongyolódó hozzátartozóit. A munkából hiányzó férfi munkaerőt az asszonyoknak (és részben a gyerekeknek) kellett pótolniuk. Nekik kellett megküzdeniük a közellátás hiányszágaival, az egyre brutálisabbá váló rekvirálásokkal, s amíg birták, vállalták a közmunka-kötelezettséget, a pénz elégtelenségéből és származó nehézségeket, a hadisegélyek elégtelenségéből és elmaradásból adódó gondokat. A háború utolsó éveiben szinte egyöntetű volt a vélemény, mind a hosszas és súlyos következményekkel járó vérontás eltlésében, mind a háborútól történő kibontakozás helyi teendőivel kapcsolatban.

1918. november 16-án – a népközfársaság kikáltásának napján – Vági István járt a községben. Ekkor vette kezdetét a helyi szociáldemokrata szervezkedés, amelynek tagsága a század elejei elégedetlenkedőkből toborzódott. Tíz nappal később a mezőgazdasági munkások mellé a kisgazdák és a szellemi dolgozók is fősorakoztak. A községhez tanácstermében tartott gyűlésen Haász Kálmán helyzetértékelését meghallgatva úgy döntöttek, hogy valamennyien belépnek a szociáldemokrata pártba. (Együttal csatlakoztak a Népszava előfizetőinek táborához is.) Az események felgyorsultak, és a követelések radikálisabbá

váltak a katonák hazatérte után. A frontot megjárt földkövetelők mind a nemzeti tanács, mind a községi előljáróság intézkedéseivel elégedetlenek voltak. Az igények meghaladták a testületek lehetőségeit és hatáskörét. A pesti hatalomátvétellel híre pedig Nyéken is új hatalmat teremtett. A helyi direktórium tagja lett Friedrich István, Molnár János és Dávid János. A proletárdiktatúra bukását követően – 1919 augusztusában – Kápolnásnyék román megszállás alá került. A minimális – szakasznyi – katonai erőt képviselő megszállók feladata mindennekeült a vasúti szállítások biztosítása volt. Szeptember folyamán – 22-e körüli napokban – ugyanis több szerelvény haladt át a helyi vasútállomáson. Ezek a korábbi községi vezetés a román megszállás időszakában újjaszerveződött. Az ideiglenesen román megszállás alá került községben a helyi előljáróság által finanszírozott rendőrség feladata volt a közrend és biztonság fenntartása. Hatékonyasága nem, csak költségei ismeretsek. Ezek élmezőnyre fordítandó összegek (1000 koronáról volt szó), amelynek fölhasználását a megyei törvényhatóság október elején hagyta jóvá. Az állomány erősítésére, vagy a megszállás tartósságára utalhatott a jóváhagyás záradéka: amennyiben ezen összeg kevésnek bizonyul, az előljáróság kéri az újabb összeg megszavazását. Néhány héttel e bátorítás után megkezdődött a románok visszavonulása, majd november közepén Horthy Miklós nemzeti hadseregének átvonulása Budapest irányába. A hadsereg ellátása (élelmezése) a helyi lakosságra hárult, és 1919–1920 fordulóján „országos” mozgalomná vált. Kápolnásnyéknek is – más községekhez hasonlóan – hozzá kellett járulnia a Magyar Nemzeti Hadsereg élelmezéséhez. 1920 tavaszáról ismert adat alapján a község 19,5 tonna terméknyel vett részt a hadsereg ellátásában.

Az új rend stabilizálása hosszabb időt igényelt. A hatalomra jutott kurzus a megbuktatott diktatúra helyi vezetői, szervezői és szimpatizánsai ellen fordult. A szociális és faji (zsidóellenes) szempontú atrocitások a békekötést követően enyhültek. A keresztényi mellett mind nagyobb hangsúlyt kapott a nemzeti jelleg hangoztatása. A katonai elhárítás figyelme a megye egyik „zsidófészké”-nek tartott Kápolnásnyék felé fordult. Az odaérkező és bevásárlást végző pestiek – az elhárítás szerint – a nép között a mai államrend ellen izgattak. „Néhány személy felügyelet alá helyezését és a címükre érkező posta cenzúrázását tartották szükségnek.” (Ez utóbbi kapcsán röpecdúlak érkezésétől

tartottak.) Ingerült légkörben a községházán – előfogat igénylése során – tettlegességre került sor. Ezt követően a körorvos, dr. Spät Mór ellen – mulasztásaira történő hivatkozással, de antiszemita felhanggal – sorozatos feljelentések történtek. Még két évvel később is, Sebes Lipót nyugállományú ezredesse történő előléptetése váltott ki tiltakozást a helyi lakosság egy részében.

1922 tavaszán – a nemzetgyűlési választásokat megelőzően – kommunista szervezkedésre figyel föl a fehérvári katonai parancsnokság. A választási korteskedés, Cserti József ellenzéki (Rassay-párti) jelölt nyéki programbeszéde ilyen irányba tüzelte föl a gyűlésen részt vevő vendégeket. A gyűléstől hazafelé tartó tömeg „le a burzsujokkal” kiáltások mellett vonult végig az utcákon. A tüntetők között felismerték a kommunistaként nyilvántartott Józsa Istvánt. Cserti korteseiről azt állították, hogy azok a kommun alatti helyi vezetőkkel kerültek ki. Közülük volt Pap Ábel és Rédl János. (Az utóbbinak a kommun alatti magatartása miatt választójoga sem volt.)

A retorziók alkalmazása mellett a hatalom képviselőinek részéről széles körű propagandamunka és aktív szervezkedés folyt a rendszerrel ellenséges nézetek visszaverésére és a tömegbázis kialakítására. A propagandában Trianon okai és következményei, a Tanácsközjársaság vezetőinek összetétele volt a központi kérdés. Szervezkedésben a háborút megjártak („frontharcosok”), a harcban kiűntek (a „vitézek”) összefogása, renddél szervezése, a nők és a fiatalok megnyerése (a „Levente”, mint katonai előképzést nyújtó szervezet létrehozása illetve támogatása) a legfontosabb cél. A nemzeti tartalmat a hivatalos szervek, a keresztény jellegű az egyházak közreműködése biztosította.

Kápolnásnyéken a sort 1920 tavaszán a Keresztény Nők Szövetségének megalakulása nyitotta meg. Az iskolában folyó tevékenységet erős nemzeti szellem hatotta át. Az 1922. évi Vörösmarty-ünnepségnek a Szózat elszavalásában történő versengés adta a magvát. A közművelődési rendezvényeken (pl. 1922. karácsonyán) az irredentizmus jegyében szerveződött a műsor. („Miert kell nekünk Nagy-Magyarország?”) A „Vitézi Rend Regös Csoporjá”-nak előadásait – a dandáparancsnokság jelentése szerint – a közönség nagy lelkesedéssel fogadta. Ugyanott örömmel nyugtázták, hogy Kápolnásnyéken „az ifjúság vasárnaponként az iskolába gyűl össze, hogy keresztény irányú sajtóterméket olvasson” egyházi személyek, illetve tanítók jelenlétében.

A hivatalos törekvések, illetve intézkedések sorából különösen egyet

várt a község felnőtt lakossága, a harciereket megjártak tömege, az ígért földreform megvalósítását. A fokozódó ütemű pénzromlás, a korona elértéktelenedése a jelenükbe vetett bizalmukat ingatta meg, a várt földosztás a jövőbe vetett hitüket volt hivatva megerősíteni. A Nagy-arádi-féle reform keretében 1921 tavaszán Kápolnásnyéken is megmozdult a föld. Szabad egyezkedés keretében mindenkéltől házhelyeket juttattak. A sort Hálász Gedeon nagybirtokos nyitotta meg, aki 52 házhelyet, egyenként 600 négyzetöles parcellákban adott át a reform céljaira. Az értékesítési ár körüli problémák miatt 1921 áprilisában csak 12 igénylővel kötött megállapodást. Csaknem a parcellázással egy időben, a nagybirtokosok 23 igénylő között 27 katasztrális hold kukoricaföldet mértek ki. A vontatottan induló és évekre elhúzódó reform keretében összesen 37 katasztrális hold terjedelmű házhelyet és 521 katasztrális holdnyi szántóföldet osztottak ki. Ez azt jelentette, hogy a helyi birtokoknak mindössze 8 százaléka került gazdát. A húszas évek közepén a község hétezer holdat meghaladó határából közel ötezer (4879) katasztrális hold volt a 100 hold fölötti birtokok tulajdonában. A 12 nagybirtokból 1348 katasztrális hold bérbeadásával hasznosult, de ebből mindössze 315 hold volt a kishaszonbérlet területé. A földnélküliek és törpebirtokosok földreformhoz fűződő elképzelései nem váltak valóra. Ebben az időben a térség korábbi földbirtokosai (mint a Balassa alapítvány, a Budapesti Református Egyház, Hálász Gedeon, Hunyady Károlyné, a Kenesseyek, Luczenbacher János és Sarkózy István) mellett újak találhatók (Balassa Mórné, özv. Gross Mórné, özv. Meesér Endréné és Tóth Imre). De változott a bértek személye is. A Balassa alapítványban és a református egyház birtokán Krausz Manó található. A 402 holdas bérletével a legjelentősebb ebbéli minőségében. Kenessey István birtokát a helybeli Boros Imre, a két kiskorú (Luczenbacher János és Sarkózy István) birtokait Salzgruber József, illetve Bartha Lajos bérletre. Kishaszonbérletet létesített özv. Balassa Mórné is. A herencsnévi illetőségű Tóth Imre birtokát a helyi Szabó Károly vette bérbe. Egy évtizeddel később (1935-ben) a 7259 katasztrális hold kiterjedésű határban 2779 hold volt a kishirtokosok kezén. (A föld 38 százaléka.) Közül egy évszázaddal a jobbágyfelszabadítás után a nagybirtok túlsúlya megmaradt a községben.

Kápolnásnyéek száz katasztrális hold fölötti birtokosai a következők voltak.

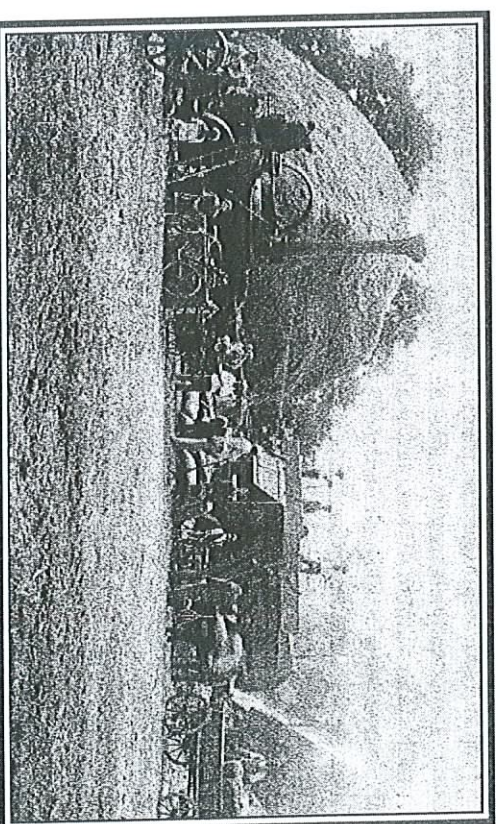
KÁPOLNÁSNYÉK TÖRTÉNETE

A földbirtokos neve	katasztrális hold	aranykorona
Balassa Lajos alapítványa	141	2342
Székesfehérvár, bérli: Nyéki Béla		
Budapesti Református Egyház	262	3756
bérli: Váróczy László		
Kápolnásnyék község	26	
Kisbérletben Kápolnásnyék	1	
Gschwindt Emőné, Budapest	147	2510
Halász Gedeon dr., Kápolnásnyék	530	8215
Haltenberger Sámuel, Kápolnásnyék	465	7538
Hunyady Ferenc gróf, Budapest	1306	10458
Kápolnásnyék község	103	127
Kisbérletben Kápolnásnyék	11	
Kápolnásnyéki református egyház	116	1890
Kisbérletben	102	
Kenessey nővérek, Kápolnásnyék	487	7723
Luczenbacher Rita, Kápolnásnyék	345	5800
bérli : Salzgruber József, Kápolnásnyék		
Luczenbacher János, Kápolnásnyék	338	5139
bérli: Salzgruber József, Kápolnásnyék		
Vitéz Mecser Endre, Kápolnásnyék	326	5120
Röhlich József	58	910
Összesen	4899	61528

Az 1935–1945 közötti évtized jellemzője, hogy szinte kizárólagossá váltak a középbirtokok (300-500 hold közötti), miközben a kisbirtokok területe közel 500 holddal gyarapodott. A birtokok között pedig az 1-5 hold közöttiek értékék az összes tulajdonosok felét. A község úgy érte meg a második világháború végét, hogy mezőgazdasági keresőinek 63 százaléka mezőgazdasági munkás és cseléd volt. Az ötszáz főt megközelítő (493 fő) agrárproletariátusból csak 193-nak adódott állandó munkahely, míg a többiek időszakos (alkalmi) munkából éltek. A negyvenes évek elején az 1193 helyi keresőből 782 (65,50 százalék) a mezőgazdaságból élt oly módon, hogy ez utóbbi kategórián belül 300 főnek, azaz több mint egyharmaduknak, rendszeres keresete nem volt.

Négy évtized alatt a mezőgazdaságban használt gépi eszközök, felszerelési tárgyak száma csaknem megkétszereződött. A motoros erő- illetve munkagépek száma közel háromszorosra (88 darabra) emelkedett.

A POLGÁRI ÁTALAKULÁS ÉVSZÁZADA

Cséplés az 1930-as évek elején

Megjelent a traktor is, 12 darabbal. A föld megmunkálása mellett más munkafázisokban is gépesítés történt, mindenekelőtt a nagybirtokon. A vető-, ültető- illetve a kapálógépek száma meghaladta a 250-et. Az arató- és terménybetakarító, a cséplő- és osztályozógépek száma 70 volt. A korábbi 14 szecskavágót 182 terményelőkészítő-gép váltotta föl. Használtak néhány trágyázó gépet is. Szélesebb körben hódított a bor-, illetve gyümölcsüzemelési gépek sora (149 darabbal). Megjelentek a tejgazdasági gépek (20), és kezdetét vette a keltetők alkalmazása.

Az állatállományban – 2466 darabbal – vezető szerephez jutott a sertés, kétharmadában zsírsertésekkel. Korábban az élmezőnyben „rivalisként” szereplő juhok veszítettek jelentőségükből. Számuk 530-ra esett vissza. A lábasjószágok közül a szarvasmarha-állomány megartotta korábbi számát (1205), összetételében azonban 250 szimentálival és az egyéb pirostarka állománnyal (együttesen 1063 jószággal) élte tört, illetve a tejtermelők hegemoniáját valószínűsítette meg. A lovak megőrizték vonóerő tekintetében elfoglalt helyüket (426 darab). Az állatállománynak mintegy kétharmadát tették ki a szárnysok. (A 14 087 darabból 11 908 a tyúkféle, 224 a pulyka, 555 a lúd és 919 a kacsák száma.) 1935-ben 481 galambot vettek számba. A méhészládokból 310-et tartottak nyilván.

A századfordulóhoz képest megháromszorozódott a gyümölcsfák száma. Legjelentősebb gyarapodás az őszibarackosokban történt. A gyümölcsfák csaknem 40 százalékat alkották, ami az 1895. évnek közel hússzorosát (10 404) jelentette. A második helyet elfoglaló almafák száma viszont mintegy 10 százalékkal visszaesett (3103 volt belőlük). Felértécsökkent az eperfák (379) száma, és majdnem eltűntek (6 maradt belőlük) a gesztenyefák. Az általános tendencia azonban a gyarapodás volt, amelynek arányát érzékelteti, hogy a megyében az 1895. évi gyümölcsfa-állomány megletszereződött. Nyéken pedig háromszoros volt a növekedés.

A harmincas években a Felső-dunántúli Mezőgazdasági Című Kápolnásnyéket a tengerit, a lucernamagot, moharmagot, téli almát termelő községek között tartotta nyilván. Állattenyésztés szempontjából a hazai pirostarka szarvasmarhát, melegvérű lovat, zsirsertést, húsertést, tyúkot, kacsát tenyésztő, kacsahizlalással foglalkozó és tejtermelő községek közé sorolták Kápolnásnyéket. A helységben ekkor magánkezelésben lévő faiskola is működött. A számottevő területen búzát termelő gazdaságok közé sorolták Nyéki Béla bérgazdaságát, vitéz Mecsér Endre birtokát, mint Bánkúti-fajta termelőket; Salzgruber József (pettendi) béruradalmát, Hunyady Ferenc grófét, mint Bánkúti 1201-est és Hatvani 3204-est termelőt. Kukoricát termesztett vitéz Mecsér Endre pettendi gazdasága. Marquis 118-ast Hunyady Ferenc gróf, egyéb fajtaí Hattenberger Samu pettendi gazdasága és Salzgruber József bérgazdasága. Árpatermesztéssel különösen Nyéki Béla foglalkozott. Az „arany-özön” tengerivel a pettendi Salzgruber gazdaság, Fleischmannal a szintén pettendi Hattenberger Samu, a korai fehérrel gróf Hunyady Ferenc gazdasága. Itt jegyezzük meg, hogy három kukoricafajta őrizte Pettend nevét: a „Pettendi”, a „Pettendi aranyözön” és a „Pettendi lófogú”.

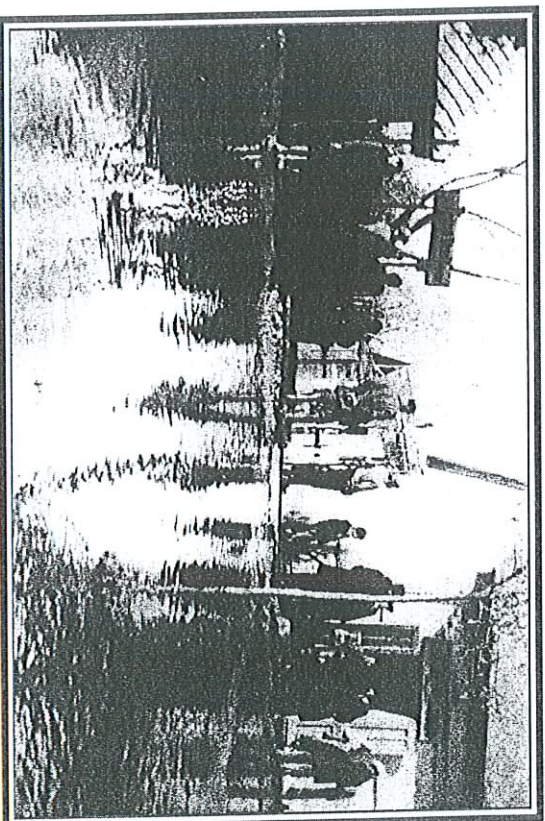
Állattenyésztésben a tinónevelő Vároczy László uradalma, tejtermelésben Hunyady Ferenc gróf gazdasága tűnt ki. Luczenbacher Miklós pettendi gazdaságában méntelep működött. Hattenberger Samu ugyanott hús- és zsirsertést tenyésztett, Hunyady gróf pedig Nyéken juh-nyésztéssel is foglalkozott. A pettendi Salzgruber tyúkok, pulykák tenyésztésére szakosodott.

A jelentősebb 100 hold alatti gazdaságok a harmincas évek elején: Balassa Antalnak 22, dr. Balassa Lászlónak (Budapest) 50, Botka Árpádnak 60, Botka Bélának és Gézának szintén 60, dr. Friedrich Endrének (Budapest) 30, Kremiczky Ferencnek 45, a Református Egyház-

nak 80, Salamon Gézánénak 25 és Tyákich Máténak 60 holdja volt a községben. Földhaszonbérletként Csapó János 40 holdat bérlet a Pápai Református Kollégiumtól.

Az 1920-as évek második felében, de különösen a pengő bevezetése után, a község vezetése jelentős beruházásokba fogott. Ennek feltételét az 1925-ben létesített községi beruházási alappal teremtettk meg. Indulási tőkeként „az 1924. évi számadásban mutatkozó felesleg” szolgált. Az alap terhére 1925 tavaszán hős emlékművet létesítettek, amely egy három méter magasságú emlékoszlop. Majd Mentler Béla körállatorvos és Karsay Lajos mécsáros szakvéleményét figyelembe véve szerzés-, illetve marhavágóhidat építettek. 1928-ban dr. Janicsék Józseftől vásároltak két hold területű ingatlant. 1927-ben bevezették a közsébe a villanyvilágítást, amelyhez az áramot a Fejér Megyei Villamos Rt. szolgáltatta. Lényeges vállalkozás volt az 1927-ben kezdődő villamosítás, amely 1937-ben a Halász-telepnek, a Kelemen-telepen lakók és a Korcsma-dűlőbeliek lakóépületeinek villamosításával zárult. 1928-ban pedig az érdekelte olajtársaságokkal (Vacuum O. C. és a Shell) kötött szerződés alapján Hirschler Dezső Fő utcai háza előtt süllyesztett rendszerű üzemanyagút létesült.

Tavaszi áradás (1942)

Az alapból, illetve a költségvetésből finanszírozott beruházásokat a gazdasági válság évei akadályozták. Élénkülés a harmincas évek derekától indult meg. Ezek közül a helyi Hangya Szövetkezettel történt megállapodás, illetve az ezzel összefüggő Fő utcai malomépület megvétele volt jelentős (1936–1937-ben). A községi tulajdonú, de a szövetkezet által használt épület eladásából származó összeget a malmot vették meg. Ott (1200 négyzetméteren) a bontásból származó anyagból orvoslakást és óvodát, a melléképületből pedig tűzoltószertárat és csendőrszobát, valamint a Zöldkereszt számára helyiséget kívántak építeni, illetve kialakítani. A helyzetet és a tervek realizálását bonyolította, hogy a községi tulajdonban lévő csendőrlaktanya egy része használhatatlanná vált, majd az újjáépítéssel összefüggésben az őrsparancsnok lakásbővítésre tett javaslatot, amely az előirányzott összeget jelentősen megnövelte. A gondokat fokozta a „Csekés”-ből jövő patak 1928–1929 telére emlékeztető „zabolálansága”, amely a vízrendezés, de az egészséges ivóvíznyerés kérdését is újólag napirendre tűzte. Használhatatlanná vált 1937-ben vítező Borbély József telkén, illetve a Wáss-major dűlőben újabb kutat létesítése.

Az 1930-as években a Balatonhoz vezető állami műút községet érintő szakaszának építése, az úthoz kapcsolódó községi közlekedés átrendezése (a forgalom áterelése a Vörösmarty utcáról a Balassa utcára), nemcsak a helyi közvéleményt osztotta meg, hanem a községtől is anyagi áldozatot követelt. Gazdaságilag a földek megközelítése vált kérdésessé, érzelmileg a két templomot is magában foglaló Balassa utca prioritása lett a vita tárgya. Az úthálózat módosulása csak megerősítette annak az 1936-ban kelt községi közgyűlési határozatnak a szülőkészségét, amely – a földreform nyomán kialakult helyzetnek megfelelően – a község határának felméréséről intézkedett. A birtokkievást, a művelési ágváltozások átvezetése és más munkálatok a lakosságot házként és holdként egy-egy pengő költséggel terhelték volna. Végrehajtását az anyagi nehézségekre történt hivatkozással elhalasztották. (A később elkészült térképek a második világháború alatt megsemmisültek.) 1937-ben azonban elkészült a község dűlőútfajának számbavétele. Azoké, amelyek „már meghaladják a mezei közös dűlőutak kizárólagos gazdasági célt szolgáló minősítését”. Ezek a következők: 1. Fucha-dűlő út, 2. Sinder-dűlő út, 3. Határarok út, 4. Vítezi telkek útja, 5. Róka és Vizes dűlőút, 6. Vagyonváltságos földek útja, 7. Tráger-dűlő út, 8. Velencei határ út, 9. Alsónyéki temető út, 10. Felső

temető dűlőút, 11. Csekési út, 12. Magyarregyház út, 13. Pázmándi út. A törzskönyvezett utak hossza a belterületen 9, a mezei utaké 21 kilométer.

A tervezett, illetve elkészült felméréseket egészítette ki a közgyűlés házszámablák megújítását elrendelő határozata. A kiosztott házhelyeken új házsorok keletkeztek, amelyek nevet és minégy 50 házszámot igényeltek.

A labóházak száma a harmincas években 383-ról 480-ra emelkedett. A házak számának növekedése (20 százalékos) jóval meghaladta a lélekszámban bekövetkezett (3 százalékos) gyarapodást. A változás érintette mind az épületek anyagát, mind a bennük lévő szobák számát. Bár még 1941-ben is a házak több mint felének anyaga vályog, illetve sár, de már több mint 25 százaléka egyszobásnál nagyobb, és 85 százaléka cserepell, illetve palával fedett. Feltűnnek az első többszintes házak is, 1941-ben négy volt belőlük. Kápolnásnépek faluképe a harmincas és negyvenes évek fordulóján megváltozott. Épületei korszerűsödtek, néhány utcáját járdával látták el, s az áramszolgáltatás eljutott Petendrére is. Kulturáltabbá vált a temető és környéke, oda nemcsak kerítést húztak, hanem elkészült – a Halász-telepi lakosok kezdeményezésére – a ravatalozó is. Pótolták a közegészségüggyel kapcsolatos hiányosságokat, a közfogyasztásra szánt állatokat csak a vágóhídon lehetett levágni. 1400 pengő ráfordítással pótolták a hídmerleg hiányát. Az olajvezeték 1940-re érte el Kápolnásnépeket.

A harmincas évek közepén mind a két orvosi körzetben megbomlott az egység a községek között. Előbb Gárdony lépett ki a Nyékel és Pázmánddal együtt alkotott körzetből, majd egy évvel később, 1936-ban, a hat község által alkotott állatorvosi körzet egysége bomlott meg Gárdony és Pázmánd kiválásával. Ez utóbbi kezdeményezés végrehajtása megakadt, mert Kápolnásnépekre a kilépések következtében olyan teher hárult volna, amelyet a község elviselni nem tudott. Megkezdtek ugyanis MABI-kölcsön főlvetelével és a megvásárolt malomépület bontási anyagának felhasználásával 1937-ben orvoslakás és rendelő építését (a háború alatt ez az épület is tönkrement).

1937-ben egy másik jelentős beruházást is kezdeményezett a község. Türibetelenné vált az óvodával egy földél alatt tevékenykedő Vörösmarty Társadalmi és Gazdakör működtetése. (A két eltérő rendeltetésű intézményt összenyitható ajtó választotta el, amelyet rendezvények alkalmával egybenyitottak.) A 15 ezer pengőt meghaladó beruházás,

amely új óvoda építését tette lehetővé, csak a Belügyminisztérium anyagi támogatásával volt megvalósítható. Új – szintén anyagi ráfordítással járó – igény jelentkezett a közoktatás területén is. A katolikus és a református egyházak által működtetett ismétlődő iskolákat gazdasági ismételten –, ehhez azonban mind az évi 432 pengő többletköltség, mind a gyakorlati képzést szolgáló két-két hold föld hiányzott. Az egyházak korábbi támogatását is beszüntette a község. 1936-ban a református iskola még 1400 pengő évi támogatásban részesült, de ezt követően a további segélyezést megszüntették.

A látszólagos konszolidáció mögött mély szociális ellentétek jellemezték a község társadalmát. A húszas évek végén kelt jelentés arról tájékoztat, hogy „a község régen néhány nagybirtokos kezében volt. Ma sem bír egy kisgazda 15 holdnál nagyobb területet. Néhány család él csak nyomorban”. Az utolsó megállapítás kivételével a jelentés helytálló. Egy másik – bizalmas – jelentés szerint a helyi földmunkások „nem szívesen dolgoztak a mezőgazdaságban, inkább a vasúti munkákat vagy a fővárosban talált alkalmi munkát kedvelik. Szívesen hagyják el a falut”. Ez akkor történt, amikor „az uradalnak közül csak gróf Hunyady Ferencné szerződött 15 pár helyi aratót. A többiek Nadap, Pázmánd községekből és Zala megyéből hozattak munkásokat. A helyi munkások között elégedetlenség van, de izgatást vagy szervezkedést (a mellőzöttségük) nem hozott”. Ez utóbbiban a helyi szegénység megszótottsága, az egyházak szociális tevékenysége, továbbá a hivatalos hatalom által támogatott „ismeretterjesztő” előadások (pl. a Vörösmarty Gázdakörben) játszottak közre. De féken tartó erő volt a helyi csendőrtörzs is.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS A NEHÉZ ÉVTIZEDEK

A harmincas és a negyvenes évek fordulóján keletkezett és a Földművelésügyi Minisztériumhoz címzett panaszok a szociális feszültségek változatlan főnállásáról tanúskodnak. Az ország hadba lépését követően pedig mind a jobb-, mind a baloldali szélsőséges nézetek felszínre törtek. Internálásra vonatkozó javaslatok fogalmazódtak meg, különleges munkásszadokba történtek behívások a községből. A háború éveiben szervezett bajtársi szolgálat, a hadigondozó szövetség, a közjóléti szövetkezet családátogatásokkal, segélyezésekkel, a hadbavonultak földjeinek megművelésével törekedtek enyhíteni a lakosságra nehezedő terheken. Ezek azonban kevésnek bizonyultak a szükséget szenvedő, a családfőt nélkülöző, vagy az elesett családtagot gyászoló személyek tényleges nehézségeinek legyűréséhez. A nyilas uralom ezt a keveset is demagógiával helyettesítette. A község már 1944. december 6-ától harcok színhelye volt, többször cserélt gazdát. Bár az 1945. január 27-i verebi csatával az orosz csapatok pontot tettek Kápolnásnyék és környéke „felszabadulásának” történetére, a községet 1945. március 12-én ki kellett üríteni; a lakosságot evakuálták, s csak március 26-án kezdődött meg a visszatelepülés.

A háború befejezésekor 25 kilométer hosszú lövészárkot, 500 lövészgödör, 500 tüzérégi löállást és mintegy 4500 méter hosszú tankcsapdát kellett a község lakóinak betemetnie, hogy a szántóföldi munkákat megkezdhessék. A község akkori 461 épületéből mindössze 38 volt lakható, 44 ház teljesen lakhatatlan. Még 1947-ben is 379 épület volt romos. A község 6806 katasztrális holdat kitevő szántóterületéből 1945-ben mindössze 2540 holdat műveltek meg. 1947-ben már nem maradt megműveletlenül terület. A front érkezése, a község többszöri

„gazdacseréje” szaporította a gondokat, pusztította a javakat, élelveszélybe sodorta a polgári lakosságot is. 1944. november 1-jén 3065 fő élt Kápolnásnyéken, 1945 áprilisáig 1948-an települtek vissza. A harc-tereken elhunytak és a polgári áldozatok száma 118 volt. A háború okozta veszteségeket a zsidók deportálása, majd haláltáborokba küldése növelte, 101 zsidó vesztette életét a koncentrációs táborokban.

Balassa Katalin tanítónő háború alatt vezetett naplója is az átélte borzalmakat idézi.

1944. dec. 13.	első belövések,
dec. 20.	megjelennek az orosz katonák,
dec. 21.	német szőnyegbombázás, ekkor pusztult el vagy rongálódott meg a legtöbb ház a faluban,
dec. 22.	orosz parancsnokság érkezése,
dec. 26.	az orosz parancsnokság a munka megkezdésére hívja fel lakosságot,
dec. 30	elsőször süt a pék kenyeret,
1945. jan. 2.	első tanítási nap, orvos jön a faluba, hetenként háromszor rendel,
jan. 18.	ismét ágyúzás kezdődik, de nincs belövés,
jan. 20.	már belövések vannak, az orosz katonák elmennek, ismét nincs tanítás, csak néhány német jelenik meg a faluban,
jan. 22.	ismét megjelennek az oroszok,
jan. 24.	a németek is visszajöttek, a Fő utca községhez felőli oldalán németek, a másik oldalán az orosz csapatok vannak,
jan. 29.	ismét erős ágyúzás és bombázás kezdődik,
febr. 1.	ismét nagy ágyúzás, eltűnnek a németek,
febr. 2.	újra megjelennek az oroszok, megható esemény: egy kozák tiszt itt találkozik két éve nem látott fiával,
febr. 4.	van orosz parancsnokság, de csak egy napig,
febr. 3.	ismét közeli ágyúzás,
febr. 20.	megindul az első vonat, 4 teherkocsival,
febr. 21.	parancsnokság van,
febr. 25.	közeli erős ágyúzás,
márc. 3.	a parancsnokság munkára szólítja fel a lakosságot,
márc. 5.	tanítás 5 tanítóval, összesen 32 gyerek van,

márc. 7.	alaknazzák a Fő utcát - ismét nincs tanítás, rengeteg a menekült Gárdonyiból és Velencéről, kiűrtik a falunkat is: Baracs-kára, Martonvásárra és Budafok-Hárosa,
márc. 12	
márc. 26.	megkezdődik a visszaköltözés a falunkba,

A több mint három hónapig tartó harcokban szinte teljesen elpusztult az állatállomány, ezt a táblázat 1945. évi adatai bizonyítják.

	1938	1945	1947
Ló	346	23	209
Szarvasmarha	1070	3	200
Sertés	8116	16	312
Baromfi	12551	40	5714
Szekeér	229	28	92

A földreform végrehajtása során elkoboztak három gazdaságot: Mecsér Endéné 391, Mecsér Miklós 21,5, Luczenbacher János 317 holdját. Megváltással 3111 hold jutott a földalaphoz, ezek 500 hold alatti gazdaságok voltak:

Haltenberger Samu 450, Luczenbacher Rita 387, Kenessey Ilona és Lenke 335, Hideghéti Pál 354, dabasi Halász Gedeon 319 és a Balassa Antal-féle alapítványi birtok 258 katasztrális hold. Megváltással igénybe vettek még néhány 100 és 50 holdnál kisebb gazdaságot is. A községben a dabasi Halász családnak, a Gróf-tanyán a Hideghéti családnak, Pettenden a Kenesseyeknek, Haltenbergeréknek és a Luczenbacher családnak hagyták meg a romos állapotban lévő kastélyokat, amelyeket a tulajdonosok lakásnak már nem tudtak használni, ugyan csak elpusztult a Mecsér gazdaságok valamennyi épülete. Nyéken a MORT-telepen 2 darab 1000 köbméteres olajtartály a benne lévő anyaggal együtt felrobbant, leégett a Müller-féle malom és faterlep az összes keszletével együtt.

Kápolnásnyéken 1945. április 30-áig megalakult a nemzeti bizottság 15 rendes és 5 pótaggali: elnök Sinka János, a tagok között voltak Barka István, Barka Ferenc, ifj. Sinka János, Zsigmond Vilmos, Egri Vilmos, Borbély József, Váróczy László, Molnár József, Tereászkzy István, Pataki János, Papp István. A Magyar Kommunista Párt, az MKP

szervezésében Szeles Jenő jegyző állt az élen. Április közepén a párt elnöke id. Sinka János, az elnökhelyettes és titkár feladatait Jelinek József látta el. Másodikként alakult meg a Nemzeti Paraszti Párt (NPP), melynek elnöke Vörös Mihály, titkára Pósvai László. A Szociáldemokrata Párt (SZDP), elnöke Boross Endre, titkára Németh János. A Független Kisgazdapárt (FKGP) a község legbefolyásosabb pártja lett a háború után: elnöke Simon Mihály, titkára Váróczy László. 1945. április 14-én a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége helyi szervezetének 209 tagja volt.

A földosztási id. Sinka János, az MKP elnöke, a kimerést Váróczy László irányította. Az 1945 szeptemberében kelt jegyzői jelentés szerint a felosztandó terület 3250 katasztrális hold, az igénylők száma 211 fő, házhelyigénylő 138, a kiosztott terület pedig 1774 hold volt. A tél beállta előtt kiosztottak 15 házhelyet, földet kapott 211 fő. Nem került felosztásra 200 hold föld.

1945 áprilisában alakult meg a rendőrség. Az első rendőrök Bruck Gábor, Ispán János, Papp Károly, Sinka András és Szenté András voltak.

A front alatti közvilágítás is megsemmisült, az újjáépítés első jelentős eredménye az volt, hogy 1946 karácsonyán ismét megkezdődött az áramszolgáltatás. A hatvanas évek elején 75 közvilágítási lámpa volt a faluban, a közutak száma 16-ra növekedett. 1967-re a közvilágítási lámpák száma meghaladta a százat, a belterületi utcák hossza a 11,8, a járdák hossza a 25 kilométert. 1968-ban a Velence-tavi Vízmű Társulat Kápolnásnyéken három mélyfúrattú kutat létesített, amely a község vízellátását segítette. 1972-ben befejeződött a vastalanító berendezés építése is, így saját vízkivételzés valósul meg a községben. 1973-ban a közüzemi vízhálózatba 195 lakás volt bekapcsolva.

A Kápolnásnyéki Földműves Szövetkezet 1946. májusában alakult meg, amely magába olvasztotta a Hangya Szövetkezetet. 1963-ban egyesült a Kápolnásnyéki ÁFÉSZ a Velence-tavi ÁFÉSZ-szel, a központ Gárdonyiban volt. Nyéken területi igazgatóság működött. 1967-ben 25 magánkispáros, 14 kiskereskedelmi bolt működött, a vendéglátóhelyek száma pedig 5-re növekedett.

1950-ben az autóbusz-közlekedésbe is bekapcsolódott a község; Kápolnásnyék–Pázmánd–Vereb és a Kápolnásnyék–Nadap–Sukoró–Pákoz–Székesfehérvár járatok közlekednek, helyettesítve a helyi járatokat is. Ezeken a sűrűn közlekedő járatokon kívül még több távolsági járat is megáll községünkben.

A község legjelentősebb ipari üzeme az 1930-as évek végétől a Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság, a MAORT olajtelepe, a későbbi GOV telep. A zalai olajtelepekről Budapestre szállították az olajat, később a földgázt is. 1940-re a vezetékrendszer építése elérte Kápolnásnyéket, s innen szállították az olajat tartálykocsikkal Budapestre. 1942-ben elkészült a Kápolnásnyék és Budapest közötti vezetékrendszer is, a községben pedig jelentős szivattyúállomás működött. A háborús károkat hamar helyreállították, 1945 májusától újra megindult az olajszállítás, s 1948-tól orosz érdekeltséggel működött tovább MASZOLAJ néven a vállalat. 1965-től a százhalombattai finomító földgázzal történő ellátásának egyik fontos állomása a nyéki GOV telep, amelynek 1968-ban 208 dolgozója volt, vezetője Erhardt János. A község központjában, a Fő utcán a vállalat dolgozóinak lakótelepet építettek a volt Ambrozóy birtok helyén. 38 modern rendszerű, két szoba összkomfortos lakást építettek, amelyet a nyékiek „Tyúkol házaknak” neveznek.

Az 1990-es években a MOL-telepet is elérte a privatizáció, több kisebb egységre bomlott fel, csak a központi rész maradt az eredeti irányítás alatt. A területen az 1990-es években – engedéllyel – veszelYES hulladékok helyeztek el.

1963. április 23-án a Vörösmarty utcai volt kulturálisegben GELKA kirendeltséget létesítettek, amely a környék 30 községének biztosított szervizelési ellátást. A fejlődés magasabb fokát jelentette, hogy 1969-ben már 38 dolgozóval a község egyik legnagyobb intézményévé vált. Jelentős szerepe volt az elektrotechnikai és híradástechnikai eszközökkel való ellátásában, illetve a javítási munkákban. A nyolcvanas évekre a víz, gáz szerelvényezési munkálatok zömét is ez a cég végezte. A kilencvenes években a vállalatot privatizálták, a munkaterületeket más vállalkozások vették át, a GELKA kirendeltség elsovadt és megszűnt.

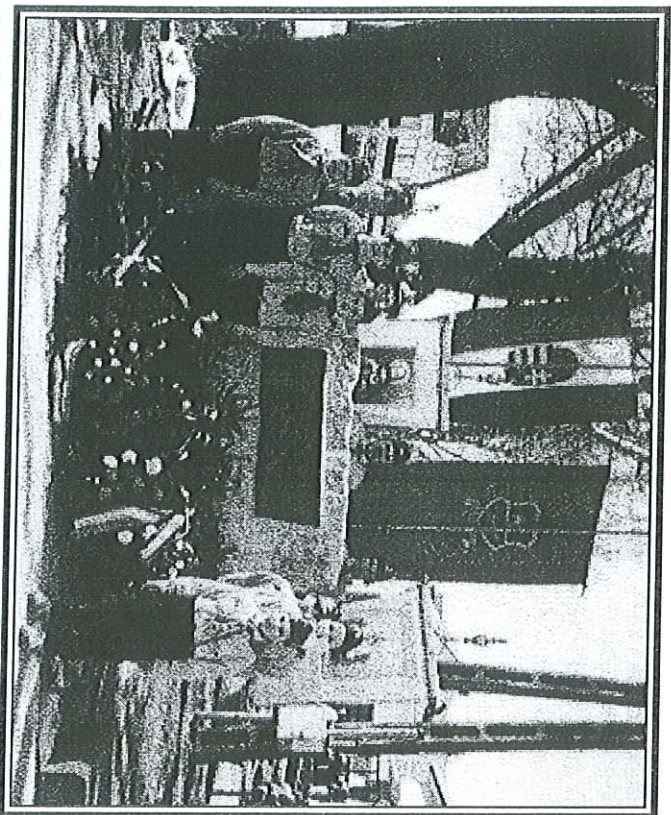
1949 szeptemberében kezdték el szervezni Kápolnásnyéken a termelőszövetkezetet. Az első szervezők Kereszturi József, Kereszturi György, Győri József, Sinka János, Sinka Péter és Sebestyén Ernő voltak. A korra jellemző módszerekkel készítették a „közödbe” az egyéni gazdákat; kit erővel, kit kéréssel, ki önként lépett be. 1949. szeptember 23-án a Südi-féle házban 17 parasztember jelenlétében alakult meg a Kápolnásnyéki Termelőszövetkezet. Az elnevezéskor a Kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Termelőszövetkezet nevet választották. A bevitt

közös vagyon jelentéktelen volt, állami támogatásként két pár lovat, szekert és szerszámot kaptak. Főleg a nagybirtokokon megmaradt épületek, üvegházak és egyéb eszközök kerültek a szövetkezet tulajdonába. 1950-ben 20 kocából álló mangalicatörzsszel és harminc magyar-tarka tehénrel gyarapodtak. Az ötvenes évek elején az egy tagra jutó földterület 11,7 katasztrális hold volt. 1956-ra ez 7,5 katasztrális holdra csökkent, időközben a tagok létszáma növekedett. 1959. január 1-jén a nyéki Vörösmartyba beolvadt a Nadapi Népakarat Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, 1960. március 26-án pedig a Velencei Dózsa Termelőszövetkezet. Így komoly mértékben megnőtt a földterület. 1965-re egy tagra 12,5 katasztrális hold jutott. A megalakuláskor traktora a helyi tsz-nek nem volt. 1957-ben 2 traktorral, 1960-ban 5, 65-ben 15, 70-ben 28 traktorral rendelkeztek. 1949-ben 17 család kezdte meg a munkát, 1956-ban 124 volt a tagok száma, majd az egyesülések után – 1960-ban – 440 főre duzzadt a létszám, amely 101 nő- és 339 férfi dolgozóból állt, köztük 42 nő és 109 férfi volt nyugdíjas.

A RENDSZERVÁLTOZÁSTÓL NAPJAINKIG

1990. szeptember 30-án került sor az önkormányzati választásokra. Kápolnásnyék község polgármesterévé a képviselő-testület Somorai Bélát választotta, aki az első testületi ülésen az esküt le is tette. Alpolgármesterre dr. Bakó Bélát és Késmárki Lászlót választották. Határozat született a jegyzői munkakör pályázatairól is. A munkakört a jegyző hatáskörében eljáró végrehajító bizottsági titkár, dr. Juhász Gábor látta el. 1990. november 5-én döntöttek a hivatal szervezetéről, valamint a vagyommegosztási kérdésekről. Az 1990. december 10-i testületi ülésen került sor a jegyzői pályázatok elbírálására, majd Sági Tibort választották a község jegyzőjévé, aki 1990. december 17-én kezdte meg a munkát. Az új testület első határozataival létrehozta az új, önálló polgármesteri hivatalt és a jegyzőséget. 1990. december 18-án döntöttek a Nadap községgel közös köljegyzőség felállításáról. A köljegyző feladatait Sági Tibor látta el. Az irodákat, hivatali helyiségeket a kulturházhoz kapcsolódó Fő utcai volt MSZMP irodákból és tanácsteremből alakították ki.

1991. január 1-jén kezdtek meg az alkalmazottak a hivatali munkát. Pósvai Márta – titkársági, szervezési, Bicskei Istvánné – adóügyi, Ulicza Józsefné és Kozmáné Bánóczi Mária – a gazdálkodási, Varga Lászlóné és Varga Márta – az igazgatási feladatokat látták el. 1991. január 16-án Kápolnásnyék és Nadap községek önkormányzatai közösen létrehozták a köljegyzőséget, s ettől kezdve Sági Tibor Kápolnásnyék és Nadap közös kinevezett köljegyzője. Feladatait napjainkban is ellátja. Ezen a napon kezdődött meg az önálló, tényleges hivatali munka a Kápolnásnyék, Fő utca 26. szám alatt létrehozott polgármesteri hivatalban. Nadapon az igazgatási, pénzügyi feladatokat Sasvári Józsefné lát-

Cserkészek (1998)

ta el. Az új önkormányzat megalakulását követte a nagyközségi társuláshoz való kiválás és az eddigi közös vagyon felosztása. Kápolnásnyék község megkapta az iskolát, 1991. június 16-tól üzemelteti vele együtt a velencei, sukori, nadapi és kápolnásnyéki iskolákat és óvodákat. Az iskolák, óvodák működtetését Kápolnásnyék önkormányzata 1992. június 30-ig vállalta.

A közös tanács által alapított központi iskola neve: Velencei Vörösmarty Mihály Általános Iskola helyett Vörösmarty Mihály Általános Iskola Kápolnásnyék lett. Az önkormányzat átvett 34 főfoglalkozású, 2 részfoglalkozású pedagógust, 8 napközis nevelőt és 11 technikai dolgozót.

1991. március 20-án határozatot hoztak a pettendi falurészen az önálló községalakítást előkészítő bizottság létrehozásáról. Azonban a lakosság a helyi népszavazáson nem jelent meg kellő létszámban, s nem is támogatta az önállóodási törekvéseket. Március 26-án a népjóléti bizottságot választották meg, melynek elnöke Krajczár István lett. A má-

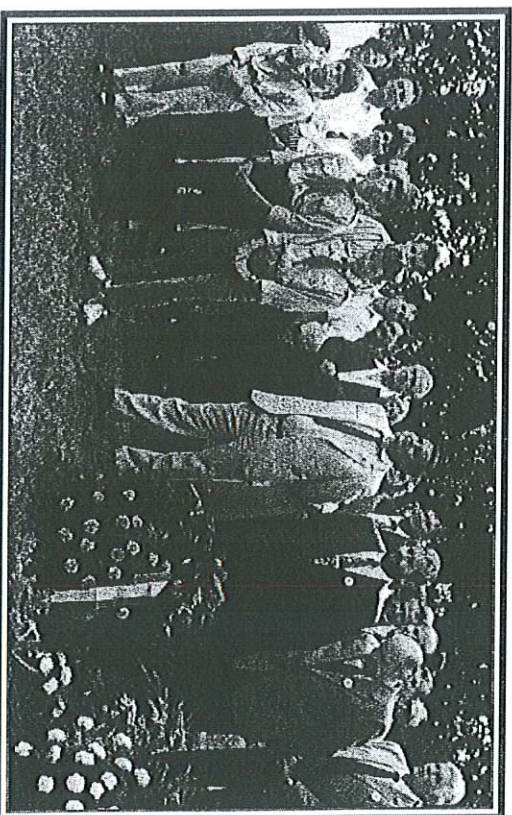
jús 17-ei ülésen utcanév-változtatások szerepeltek a napirendek között. A település határozata az alábbiakat tartalmazta.

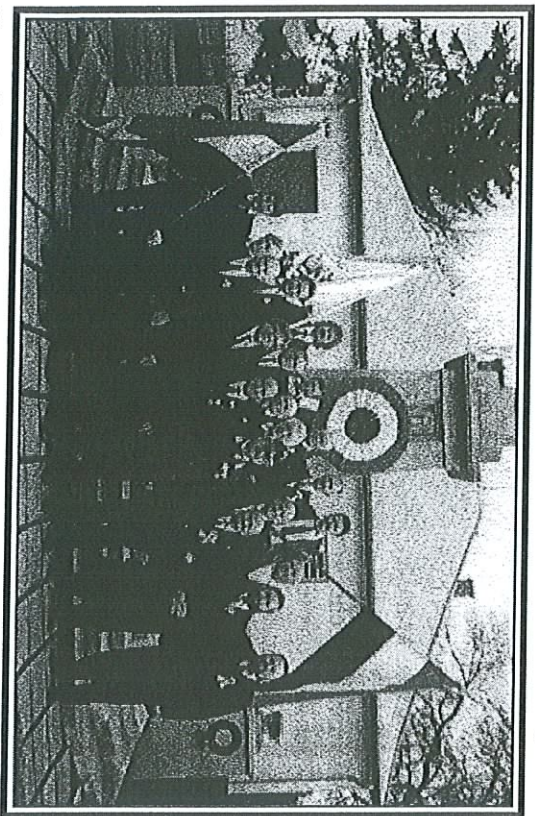
Kun Béla utcát – Liliom utcára; Dr. Münnich Ferenc utcát – Ravasz László utcára; Marx tér 2 – 36/A – Fő utcára; Marx tér többi részét – Szent Gellért térre; Sallai Imre utcát – Németh László utcára; Zalka Máté utcát – Széchenyi utcára; az orvosi rendelő és BV lakások területét – Semmelweis térre; a pettendi Ságvári Endre utcát – Búzavirág utcára, a Mező Imre utcát – Árpád fejedelem utcára változtatta a testület.

A Fő utcán 1991 májusában kezdte meg Hujber Károly a HK Supermarket Kisáruház építését. 1991. július 27-i ülésén a testület döntött arról, hogy az 1985 óta húzóóó óvodai ügyet lezárja. Az épület biztonságosan, gazdaságosan nem üzemeltethető, ezért a Fő utca 31–33. szám alatt eddig üzemelő óvodát megszünteti, s a négy óvodai csoportot a Fő utca 41. szám alatti iskolaépületben helyezi el. Döntött még a testület az iskolaszék felállításáról is. Falugondnokként ifj. Faragó Imre állt munkába augusztus 1-jétől. 1991. november 7-én döntöttek az iskolai igazgatói állás pályázati kiírásáról. Megválasztották a kulturális bizottság tagjait, amelynnek elnöke dr. Dér Valéria lett.

1992. január 1-jén lett a hivatal pénzügyi dolgozója Szabó József. 1992. február 1-jén az 1. foku építési hatósági feladatok ellátására Keilbach János műszaki előadó kapott megbízást. 1992. március 12-én

Köszorúzás a Hősök tervén (1993. augusztus 20.)

Nemzetőrök. Az első sorban a negyedik: Sasváry József (1993)

határozta el a képviselő-testület a volt napközi otthonos óvoda lebontását. Az önkormányzat 49/1992./VI. 26-i határozatával megjelentette a Kápolnásnyéki Kisbíró elnevezésű helyi újságot, amelynek főszerkesztője Szabó János lett. 1992 júliusától leváltak a velencei, sukori iskolák. 55/1992./VII. 2. sz. határozattal a testület visszaadta a református egyháznak a temetőt, s döntött arról, hogy két éven belül visszaadja a Vörösmarty utcai könyvtárpépületet (a volt gyülekezeti házat) és az iskolaépületet. 1992 nyarán megalakult a Kápolnásnyéki Vörösmarty Sport Egyesület (KVSE). Augusztustól a labdarúgó-szaksztyárv indult a körzeti bajnokságban. 1992. július 5-én adták át a Hujber Károly által építtetett HK Supermarket Áruházat, amely a Velencei-tó környékének egyik legmodernebb üzletháza. 1992. augusztus 26-án elhunyt Pápai József képviselő, helyette Schieder Ferencet iktatták be képviselőnek. 1992. augusztus 31-én megalakult a földrendező bizottság, elnöke Késmárki László lett. Létrejött az érdekegyeztető fórum, a földalap elkönyvelését követően sor került a termelőszövetkezeti földek árverezésére, mintegy 4200 hektáros területből 2000 hektár került részaránytulajdonba. Szeptember 9-én ideiglenes működési engedélyt kapott a kápolnásnyéki 1413. sz. Balassa Cserkészcsapat, vezetője Sasvári János, fenntartója a református egyházközség. Október 15-én döntöttek a

Bartók utcai garázsor építéséről. Lebontották a Szovjet Hősi Emlék-művet, amelyen a község területén meghalt orosz katonák neve szerepelt. 1992-től 1994-ig tartott a község területén a Kábel tv-hálózat kiépítése, amely napjainkban a lakóházak 60 százalékában biztosítja a TO tv műsorának s közel 20 csatormának vételi lehetőségét. 1992-ben Koppány Miklós Pettenden építteti meg a FARM TEL-üzemet. 1992. június 26-án döntött a képviselő-testület a kultúrház átalakításáról. A klubhelyiségből és a könyvtár helyiségeiből irodákat és disznótermet alakítottak ki a polgármesteri hivatal részére. Ebben az évben 20 fő körüli tagsággal alakult meg a Kápolnásnyéki Öregfiúk Labdarúgó Csapata.

1993-ra komoly feszültségek keletkeztek Velence és Kápolnásnyék önkormányzatai között az iskola finanszírozása ügyében. Február 4-én a két testület közös ülésen tett kísérletet az iskola költségvetési tervének egyeztetésére. Februárban megalakult a Vörösmarty Mihály Klub, amelynek tagjai a kulturális élet alakításából tevédezők össze. Az év nyarán Kápolnásnyék is hozzájárult a Velencei-tó vízpótlásához. 1993. március 31-én nyugdíjba vonult Varga Lászlóné, s a gyámügyi feladatokat Kraszláné Kömüves Éva vette át. 1993. május 3-án délelőtt 10 órakor került sor a nyéki termőföldek árverésére, amelyen a Vörösmarty Mezőgazdasági Termelőszövetkezet által kijelölt 7835,14 aranykorona értékű szántóföldre, 13,51 aranykorona értékű legelőre és 13,3 aranykorona értékű erdőre licitáltak az arra jogosultak. A területek nagyobb része egyezséggel; 500–1000 forint/aranykorona értéken kelt el, kivéve azt a csekési erdőrészt, amelyben a Halász család kriptája állt. Ebben az évben az orvosi rendelő tetőterében orvosi és jegyzői lakást alakítottak ki. 1993–1994-ben a Fő utcától az M7-es felé eső terület utcáit aszfaltozták. 1993-ban települ meg és épül fel a község szélén a RUFÖRM német érdekeltségű vasüzem. A vele szemben lévő területen, a 70-es út mellett, Dancsó József megnyitotta a Pro Bier ital-nagykereskedelmi lerkatot. 1993. június 20-án megnyílt a község első helytörténeti kiállítása, amelyet önéből a Gárdonyi utca 13. szám alatti épületben Kupi László és családja hozott létre. Megépült a községben az első minigolf-pálya Sörös Miklós szervezésében, amely a KVSE szaksztyárvaként működik a későbbiekben. A képviselőtestület 18/1993./VII. 7. számú határozatával középfokú oktatási intézményt – gimnáziumot – alapított az 1994–1995. tanévtől. A tulajdonában és fenntartásában lévő Vörösmarty Mihály Általános Iskolában 12 évfolyamos képzés kezdődött. 7/1993./VII. 8. számú rendeletével a testület

A Vörösmarty Klub tagjai (1997)

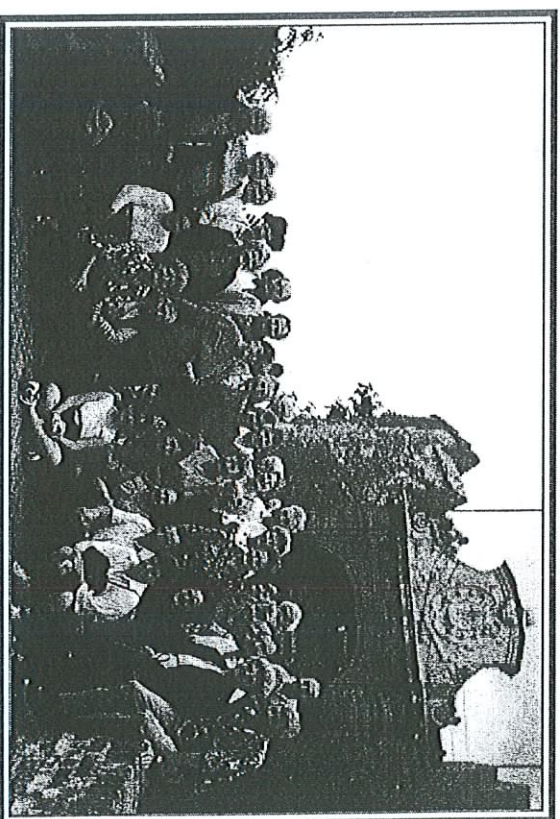
döntött a Pro Civitate Emlékérem alapításáról és adományozásáról. Tekintettel arra, hogy a község telefonnal való ellátottsága nem megfelelő, a testület megkezdte a telefonvonal-rendszer kiépítésével kapcsolatos tárgyalásokat. 1993. augusztus 20-án Kápolnásnyék megünnepelte a település első írásos említésének 800. évfordulóját. A színonalás ünnepségen részt vett Katona Tamás államtitkár. Ebben az évben befejeződött az orvosi rendelő fölötti tetőtér beépítése. 1993. október 6-án kezdődik az élő adás közvetítése a gárdonyi Tó tv stúdiójából heti egy alkalommal, amelyben Kápolnásnyék község életéről is rendszeresen adnak információkat. Az év során a Bartók utca végében, az iskola előtti területen 13 építési telket alakítottak ki.

Az 1994. évi költségvetés módosított kiadási összege: 141 101 000 forint, a bevételei oldal: 144 909 000 forint. Ez év márciusában megkezdődtek az előkészületek a rendszerváltás utáni időszak második választására. A testület egyetemes áron adta bérbe a pártoknak a kultúrház területét. Május 30-án 14 alapító taggal megalakult a Vörösmarty Sport Egyesület keretén belül a minigolf-szakosztály. 1994-ben június 19-i ülésén a kápolnásnyéki zsidó temetőt emlékhellyé nyilvánították. 1994-ben Pettenden megkezdődik a gázvezeték-rendszer építése,

amelyre a településrész házai csatlakozhatnak. Ebben az évben készült el a Balázs Ervin által építtetett Holdfény Panzió, a község legnagyobb panziója. 1994. szeptember 1-jén megkezdődik – két első osztályban, 54 tanulóval – a tanítás a Kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Gimnáziumban. Ismételten megalakul az Ifjúsági Klub, 20-30 fő részvételével, vezetőjük Téglai Lászlóné. Október 8-án több évi szünet után ismét megrendezik a szüreti felvonulást és bált. A népviseleti ruhákat a Vörösmarty Klub tagjai varrták Halgancz Sándorné vezetésével. Október 9-én megalakult a községi választási bizottság. A polgármester- és képviselőjelöltek zöme egyéni jelöltként, valamint az Egyesület Kápolnásnyékért szervezet jelöltjeként indultak a voksokért. A második önkormányzati választásra december 11-én került sor. A községben választásra jogosultak 2440 főből 1588 lakos élt választási joggal (a választásra jogosultak 65,1 százaléka). Az érvényes szavazatok száma a három szavazókörben 1573. Polgármesterek ismét Somorai Bélát választották meg.

1995. január 10-én ült össze a képviselő-testület az alpolgármester és a bizottságok megválasztására. Alpolgármesterre Budai Istvánt választották. A pénzügyi bizottság elnöke Nemes Imre, tagjai Ferencz József

Vörösmarty Klub tagjai Siklóson

Nyugdíjasok találkozója (1998)

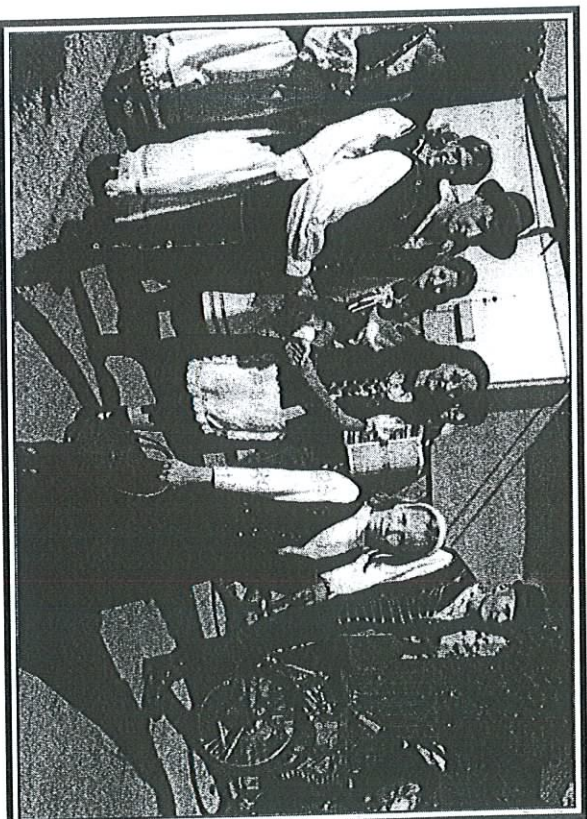
és dr. Pallag Ferenc képviselők, valamint Kátainé Iricsek Ilona. A népjóléti bizottság elnöke Ferencz József, tagjai Sándor Béla, Szabó József, Zrínyi Miklós képviselők, valamint Boronai József, Krajczár István és dr. Pauli Szilárd. A kulturális bizottság elnöke: Kupi László, tagjai dr. Farsang Zoltán és dr. Pallag Ferenc képviselők, valamint Cserey Gábor és Marosáné dr. Gáti Gabriella.

A képviselő-testület 1995-re 140 406 000 forint bevétellel és 7 318 000 forint hitelfelvétellel tervezi meg a bevételi oldalt, a kiadások tervezett összege 147 724 000 forint. Ezen belül a személyi juttatás 56 689 000 forint, és 22 406 000 forint a társadalombiztosítási járulék összege. A szlovákiai Muzsila településsel megkötik a teszttelepítési szerződést. Az 1995. március 30-i testületi ülésen Drapak Károly Muzsila teszttelepítési szerződés aláírt példányát átadja a kápolnásnyékieknek, valamint egy Muzsláról készült olajfestményt. Ebben az évben visszaigényli az önkormányzat a gyógyszerértári vagyont. Az olajtelepen építették ki a gázvezetékrendszert. Az egyházakkal megkötött megállapodás alapján 1995-ben került vissza a református egyház kezelsébe a temető. Megalakul az óvodaszék, a képviselő-testületet dr. Farsang Zoltán és Kupi László képviselte. 1995–1996-ban a Táncsics

utca – Kutas sor és Hunyadi utca környékén új településrész épül, az itt kialakított telkeken új utcák is nyílnak az M 7-es autópálya felé eső területen.

1996. január 1-jétől építészeti előadóként Túróczi Tünde állt munkába. Ebben az évben kezdte meg munkáját pénzügyi előadói beosztásban Becskereki Katalin, aki a nyugdíjba vonuló Ulicza Józsefné munkakörét vette át. A pénzügyi bizottság külsős tagjának Zászlós Tibort választja meg a testület. 1996. június 19-én a testület utcákat nevezett el. Az Arany János utcával párhuzamosan kialakított utca a Hunyadi utca, a Deák Ferenc – Széchenyi – Vándor utca közötti területen kialakított utca a Géza utca nevet kapta. 1996. augusztus 20-án a római katolikus templomban ünnepi szentmise keretében került sor a millecentenárium ünnepség kezdetére, s itt adta át az önkormányzat a katolikus és a református egyháznak a Millecentenárium Emlékszálót. Ezt követően avatták a kultúrház előtt a Millecentenárium Emlékkövet, melynek bronz domborművét Sasvári János faragta fába, Domonkos Béla érdi szobrász pedig bronzba öntötte. 1996-ban a szennyvízrendszer kiépítése volt a legjelentősebb beruházási feladat. A testület 1996 nyaráról vállalkozásban üzemelteti a térségbeli önkormányzatokkal az orvosi ügyeletet Velencén.

Szüneti felvonulók (1997)

A szüreti felvonulók csoportképe (1999)

1997-ben az iskola lapos tetejének javítása volt nagy költséggel járó munka. 1997-ben kapta vissza az öregek napközi otthonát, a régi katolikus iskola épületét a katolikus egyház. Az öregek napközi otthona megszűnik, helyette életbe lépett a Házi Szociális Gondozó Szolgálat, amelynek a telephelye átkerült a volt református iskolaépületbe, ugyanez ide költözött a nyugdíjas klub is. 1997-ben a takarékszövetkezet épülete tetőtéráépítéssel, irodákat építenek. 1997-ben megnyílik a Géza utca. 1997. november 29–30-án első ízben rendezik meg a községben az Országos Vörösmarty Versmondó Versenyt.

1998-ban megszűnt a községi könyvtár, a könyvek egy részét az iskola könyvtára vette át. Hujber Károly megépíteti 1998-ban a Pizzeriát és a Házépítők Áruházát. 1998-ban a tűzoltószertárat lebontották.

1999 nyarán az óvodában átalakítási munkálatok folynak. A csoportok száma ismét négyre növekedett, a konyha üzemeltetését vállalkozásba adta az önkormányzat. 1999-ben tatarozták a ravatalozót, a polgármesteri hivatalt és a kultúrházat.

FELEKEZETEK ÉS EGYHÁZAK

A lakosság vallási, nemzetiiségi összetételére a 17–18. század fordulóján kevés az adatunk. Amnyi bizonyosnak látszik, hogy a 17. század végén a magyarok mellett még itt szerbek is, akik a török kivonulása után feltehetően az elsők között telepedtek le a pusztán. Néhány évtizeddel később a szerbeknek már nyoma sincs. Nem valószínű, hogy asszimilálódtak. Abból, hogy 1830-ban a helységnek egyetlen görögkeleti vallású lakosa sem volt, a szerbek elvándorlására lehet következtetni. A magyarokon és a szerbeken kívül más nemzetiségről a források nem szólnak, ilyenek nyilván nem is voltak. A szerbek elvándorlása után a község gyakorlatilag tisztán magyar lakosságú.

Vallási hovatartozás szempontjából a lakosság már korántsem ilyen egységes. A görögkeleti szerbek távozása után is három felekezet élt itt együtt: református, katolikus és zsidó. A katolikusokra vonatkozó adatokkal már találkozunk a község történetének első időszakában. Tudjuk azt, hogy Nyék lakossága a török idők alatt kipusztult vagy elmenekült, majd az 1720-as években települt be újra. A falu birtokosai reformátusok voltak, csak a cselédek és a napszámosok között voltak katolikusok. Ez az arány csak azt követően változott meg, amikor a katolikus gróf Nádasdy család Nyéken lett birtokos.

A római katolikus egyházközség

A katolikus egyház jelenléte a község területén már Szent István királyunk idejére tehető. Írásos emlék erről nem maradt fenn, de a hagyomány szerint 997-ben, Géza fejedelem halála után István, mikor lever-

te a levirátusi jogokat követelő Koppányt és seregét, a nyéki kápolnában Te Deum-ot mondatott.

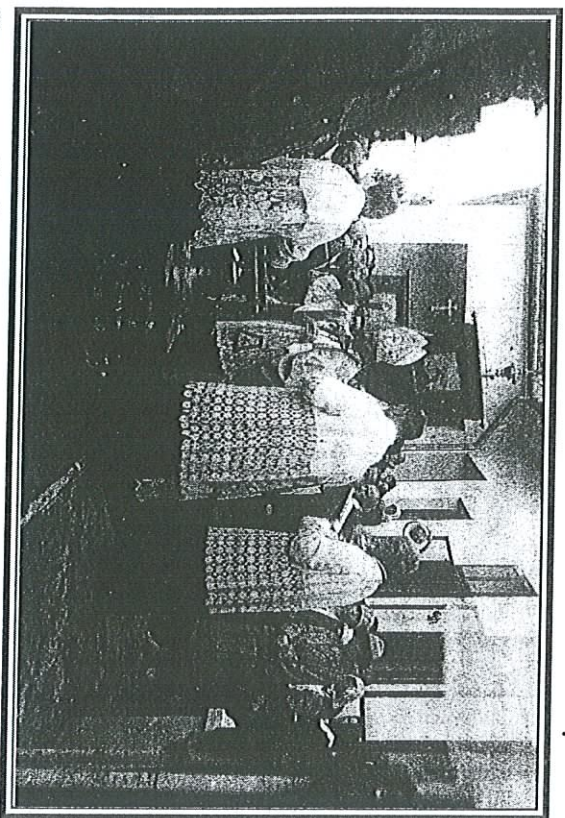
Amit már különböző korokban leírtak, s többben fel is dolgoztak: a Szent Gellért legenda 14. fejezete szerint Nyék területén már a 11. században állt egy kápolna a „Budai út” és a Gárdonyba vezető út (ma Gárdonyi út és az Ország út) kereszteződésében. A nép körében élő, terjedő legendák szerint, egy alkalommal Gellért püspök és segédje Walter, Budára menet megállt itt, s megszállt éjszakára. A püspök pihenését egy szolgálólány éneke zavarta meg, aki egy kézi gabonaőrő malommal gabonát őrölt, s munka közben énekel. Gellért püspök kérdezte segédjét, hogy „Hallod a magyarok szimfóniáját?”, s Walter elmagyarázta, hogy könnyebbéget jelent a szolgálónak, ha az énekel is munka közben. Ismerte a legendát Eötvös Károly, és az „Utazás a Balaton körül” c. könyvében kedves szellemességgel mondja el a „nyéki lány” dalolását, mely akkor történt, amikor a „nadapi és a verebi erdők még Nyékig értek”. Ezt a legendát többben cáfolták, többben igazolták, alátámasztották, de a tények a következők: Nyék a Fehérvártól Budára menő út mentén fekszik, a Gárdonyi és Ország út kereszteződésénél volt régebben egy nagyvendéglő, mellyel szemben volt a régi nyéki kápolna. A kápolna körül volt a temető is, amelyre az is utal, hogy a későbbi időkben több koponya és csontmaradvány, épületmaradvány került elő, és Fényes Elek 1851-es helységnévtárában megemlíti, hogy Nyék régi kápolnájának romjai még állnak. Nem véletlenül lett ide temetve 1870-ben Balassa Antal, aki a múlt század egyik nagy tudású nyéki nemese volt. A múlt század ötvenes éveiben Nyék a váli esperesi kerülethez tartozott, mely Szent Gellért nevét vette fel. Nyék az első írott emlékeiben, az 1193-ban kelt adománylevelben egyházi birtokként szerepel, ugyanis Eufrozina (Fruzina) királyné, II. Géza felesége, 1187-ben a fehérvári kereszteseknek adományoz egy ekényi földet a királyné birtokából, tehát ekkor már Nyék területe királynéi birtok, s ezt az adományt erősíti meg fia, III. Béla király a fent említett adománylevelben. Majd száz évvel később, az 1286-ban kelt okirat is jelzi a katolikus egyház jelenlétét, ugyanis IV. (Kun) László királyt a méltóságban követő első tisztségviselő, Moys nádor, végrendeletében a fehérvári Domonkos apácakolostorban lévő nővéreinek, Szabinának adományozza Nyéket.

Ugyancsak Szabina volt Moys nádor feleségének a neve is. Ez az említett ajándékozás nem tudni biztosan, hogy Kápolnásnýkére vagy a másik Nyékre vonatkozik, de nagyobb a másik helység valószínűsége.

A következő századokban a községről igen kevés említés történik az oklevelekben, inkább birtokvitiakról, a csókakői vár utának belátásban megjelölő nyékiekről szólnak az iratok. Egyházi vonatkozásban az valószínű, hogy királynéi birtok volt, s egy részét a fehérvári keresztesek birtokolták. A nyék törzs szabadjai élhettek itt, akikhez különféle szakmákat végzők és szolgáló állapotúak települtek be. Mivel a terület adott méghetési forrásokra, a halászatra, vadászatra is, de a föld biztosította a mezőgazdálkodás kezdetleges kialakítását is. Arról nem tudunk, hogy a kereszteseknek miként adóztak a nyéki föld javából, vagy kik művelték a földet, de valószínű, hogy az egyházi szolgáltató falvak sorába tartozott Nyék is.

A török idő alatt Nyék lakossága elmenekült, elpusztult, az épületek közül csak a kápolna romjai maradtak meg. Az 1720-as évek elején történt újratelepítést követően a terület a református kis- és középbirtokosság tulajdonában található. A református közbirtokosság majd száz évig birtokolta Nyékpusztát, amely örökségek és családi egyezségek során aprózódott fel kicsiny birtokrészekre. A katolikusok számaránya csak a katolikus hitet követő gróf Nádasdyak megjelenése után növekedett: 1830-ban már meghaladta a 38 százalékot, ez az arány a 19. század közepéig lényegesen nem változott. Az 1770-es évektől a Velencén lévő plébániához tartozott Nyék filiaként, s az anyakönyvezést, az egyházi feladatokat a velencei plébános látta el. A hívek Velencéze jártak templomba, ott keresztelekdték, s a velencei plébánosok látták el a pasztorizációt. A nyékiek az 1840-es évektől kezdve szerettek volna önálló katolikus iskolát és kápolnát maguknak. A sikertelen próbálkozásokat követően 1851. július 5-én Sebestyén Sámuel pettendi református birtokos alapítványt tett a következők szerint:

„A Kápolnás Nyéki Pusztában lakozó számos R. katolicus felebarátain (bátor a kisbirtokosságtól bár több megyei küldöttség bár mely áron oskola fundust ki eszközölni hasztalan ipakodott) ne hogy továbbra is az szükséges neveltetést érintet katolicus családok nélkülöz-zék, s vallási buzgóságok gyakorolhatása által lelkeik üdvösségére működhesse, s keresztyényi kötelességüknek eleget tessenek – ezenel a Kápolnásnýeki pusztában az Országúton fellýül úgy nevezett Jablontzay Lajos féle fundus béli illetőségemből 300 azaz háromszáz öleket örökletessen és örök időkre adok és ajándékozok, oskola és Kápolna helyént a R katolicus felebarátain részére”. Ezzel az adomány-

Harangszentelés (középen Shvoy Lajos), 1927

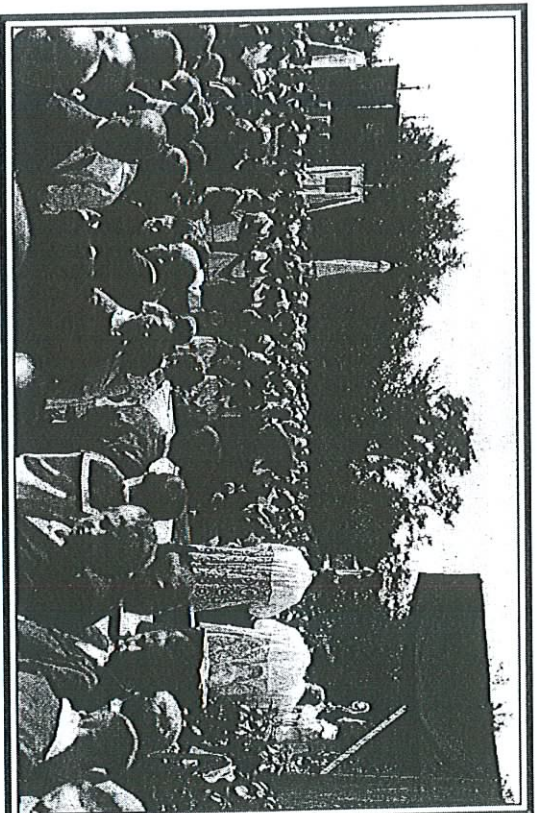
nyal sikerült telket biztosítani a katolikus iskola és kápolna céljaira, mert a református közbirtokosság nem adott a megye kérésére sem helyet birtokain a növekvő számú katolikusoknak. 1852-ben Farkas Imrét, a székesfehérvári püspököt keresték fel, majd Ferenc József „Felséges Császárt és Apostoli Király”-hoz fordult a nyékiek nevében Gültling Antal, Wimmer Józsefné, Peternayer Antal, Brunner József, Albrecht József és Janits Pál azzal a kéréssel, hogy a Sebestyén Sámuel által adományozott telket még nem mérték ki, s panaszuk orvoslását kérték. Ezt követően elkészült a katolikus kápolna a mai Balassa utcában. Iskola is létesült egy régebbi épületben, tanítóit alkalmazták, de mivel a helyi birtokosok mind reformátusok voltak, az egyszerű emberek az iskola fenntartási költségeit, a tanítók bérét nem tudták előteremteni. Az iskolai vizitációk jegyzőkönyveivel több dolgról írnak jó és negatív tapasztalatokat is. Az 1800-as évek végére megnövekedett a katolikus birtokvasárlók száma, akik itt is telepedtek le, s komolyabb kúriákat építettek. A cselédség létszáma is növekedett, s felekezeti téren megfordult az arány, több lett a katolikus, mint a református. Ez az egyházi tevékenység megerősödésével járt. 1927-ben Kápolnásnyéken harangszentelési ünnepséget tartottak, majd 1935-ben katolikus napot, amelyeken nagyon sokan vettek részt, a környező falvakból templomi zászlók alatt vonultak a hívek Nyékre.

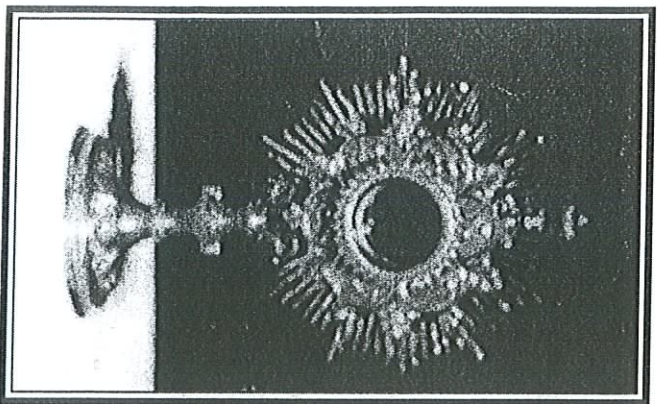
1935-től lett Nyék önálló lelkeség. 1935. november 5-én Haltenberger Samu és neje Bárczaházi Bárczy Irén húszezer pengőt adományozott a kápolnásnyéki katolikus templom építésére, majd 1937. október 3-án az alapkö ünnepélyes letételével megkezdődött a templom építése. A templom bemutatását bízzuk a templom építetőjére és első lelkészére, Bertha Pálra, aki 1939. július 27-én kelt levelében, így ír:

„...A mostani templomot Frank Agoston és Goszleth Lajos budapesti építésmémorók tervei szerint Tóth Ferenc székesfehérvári, vitéz Borbély József és ifj. Reinhardt Miklós kápolnásnyéki építőmesterek építették, a költség nyugati felén, a költség által jutányosan, 5000 P-ét átdott 3230 öl telken, a hívek adakozásából, főleg Haltenberger Samu Pettend pusztai földbirtokos nagylelkű adományából, összesen 87.805,89 Pengős költséggel. (Telek ára + építési vállalkozók számlája + mémóki t. díj + berendezés stb.)

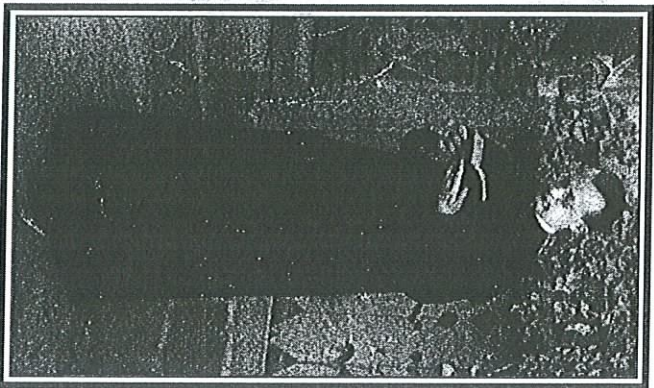
Az építést megkezdtük 1937. augusztus 29-én, teljesen elkészült 1938. június 26-ra. A templom modern stílusban épült, a felvidéki templomoknál szokásos erkélyes torony kiképzéssel, természetesen burkolattal (ütrömi és pilisborosjenői), oszlopos előtornáccal, újilaki téglából építve kazettás famennyezettel. A templom előtornácos homlokzata északkelet irányba néz. A templom méretei: a hajó 10 × 20 m – a szent-

Katolikus nap (1935)

Monstrancia Schweidel József tábornok, aradi vértanú keresztjével

A tragikus körülmények között elhunyt Bertia Pál plébános

tély mennyezetét 10 körívben elhelyezett oszlop tartja. Méretei: 8,20 × 10,28 m. A keleti oldalon levő oratórium 3,80 × 4,00 m méretű, a sekrestye pedig a nyugati oldalon van: 3,50 × 4,00 m. A torony 26,00 m magas.

A Jézus Szentséges Szíve tiszteletére épült templomunkat 1938. június 26-án szentelte fel Shvoy Lajos megyés püspök. Ugyancsak ő konzekráta a főoltárt is.

A templomnak két oltára van: főoltár és Mária oltár, mindkettő művészi tervezés, ruskicai fémárványból, a szegélyek pedig piszkei vörösmárványból készültek. Mindkettő elmozdíthatatlan oltár, Simplicius és Fortunatus ereklyéivel. A főoltárt, mint említettük, a Megyes Püspök Úr, a Mária oltárt pedig dr. Potyondy Imre apostoli protonotárius, püspök helynök konzekráta, a templom konzekrálása napján. A főoltár mögött emelkedik a 180 cm magas Jézus Szíve-szobor ruskicai márványból, amelyet Vastagh Éva szobrászművész nő mintázott. A Má-

ria oltár szobrát (Mária a kised Jézussal) ugyancsak ruskicai márványból 1.00 m nagyságban Martinelly Jenő szobrászművész mintázta. Emelítésre méltó a tabernákulum ércből készült, aranyozott művészi tervezésű ajtaja, búzakalász - szőlőfürt domborművű díszítéssel. Ugyancsak művésztervezésű a főoltár 12, nemes egyszerűségében is díszes, vernirozott gyertyatartója, ugyanígy a Mária-oltár 6 gyertyatartója. Szép az expozítorium fölé elhelyezett 70 cm magas főoltár-kereszt is.

A szöszék tölgyfából készült, külső oldalán a négy evangélista jelképével, tölgyfából faragva. A gyóntatószék anyaga is tölgy, háromrészes, zárt, a kigyó és a töviskoszorúval körülfont kereszt szimbólumával díszített. A 26 tölgyfapad nemes egyszerűséggel, sima vonalaival hat. Aranyárga ablakok vaskerettel, ajtók: külsők tölgyfalamezéléssel, a belsők fehér lakkmázolással. (Keresztkút még nincs, ezt később készítették.)

Orgona még nincs, használt harmónium pótolja.

A szentély aranyárgára festve, a hajó fehérre meszelve. Képek nem díszítik a templomot. A szobrokat már említettük: Jézus Szíve-szobor Vastagh Évától, Mária kised Jézussal Martinelly Jenőtől, mindkettő művészi tervezés, s mint a templom egész berendezése Haltenberger Samu magyar királyi kormányfőtanácsos, vezérigazgató úr adományából készült.

A torony a templommal együtt épült. Erkélyszerű kiképzéssel, a kis harangtoronyban, két harang volt; az egyiket 1926-ban szereztek be, 65 kg és „gisz” hangú, Szent Gellért tiszteletére, a másik a XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus emlékére készült Szent István emlékharang, 150 kg súlyú „esz” hangú, Bertia Pál helyi lelkes benediktálta, mindkettő a hívek adományaiból készült.

A sekrestye a templom nyugati oldalán épült. Egyelőre a régi iskola-kápolna berendezése áll benne: egy álló és egy fiókos szekrény a templomi ruhák számára.

A templom tulajdonát képezi az a nemzeti ereklyeként tekinthető kis művészi cizellálású aranykereszt, amelyet az aradi tizenhárom vértanú egyike, Schweidel József tábornok a kivégzéséig a mellén viselt, és a kivégzés előtt azzal a megjegyzéssel adta át a mellé álló papnak, hogy a keresztet a legnagyobb harcok közepette is mellén viselte és kérte, hogy fiának adja át. Így került a kis kereszt dabasi Halász Gedeon helybeli földbírókoshoz, aki maga református vallású, de bizonyosan buzgó katolikus felesége befolyására a kápolnásnyéki egyház szá-

mára általuk készített monstranciára helyeztette. Magán a kis keresztten ez a felírás áll: „Schweidel József 1849. X. 6.” A monstrancia talpán pedig a következő felirat olvasható: „Ezen monstrancián levő arany keresztet Schweidel József tábornok viselte, ki 1849. okt. 6-án, Aradon hazájátért vértanúhalált szenvedett. Nagyatya iránti kegyelete jeléül a kápolnásnyéki katolikus egyháznak adományozta dabasi Halász Gedeon 1931. jan. 1-én.”

Kegyértékűekkel való ellátottság jó, legjelentősebbek a Szent Gellért ereklyetartó, és az aranyozott ezüstkehely, amelynek cuppáján és talpán zománcképek találhatók, köztük Szent Gellért megkövezését bemutató zománckép is. A kehely talpán a felirat: Honoribus S. Gerardi prima csanadiensis Episcopi et Martyris, Clerus Diocesis 1854. Bécsben készítették. 1938. június 26-án Sinyoy Lajos megyés püspök szentelte fel a kápolnásnyéki Jézus Szíve templomot, s ezzel a katolikusok 150 éves vágya teljesült. Az anyakönyvezés helyben 1936-tól történik, majd 1949-től plébániaként működik. 1949-ben Berta Pál lelkész nem teljesen tisztázott balesetben hunyt el.

1994 májusában a pünkösdi szentmise ideje alatt betörték a plébániára, s ellopták a templom kelyheit, amelyek szerencsés véletlen folytán előkerültek. 1994 júniusában, a községi búcsú napján, Brajnovics püspöki helynök által celebrált ünnepi szentmise keretében helyezték el a toronyban a lélekharangot. 1999-ben dr. Takács Nándor székesfehérvári megyés püspök béralt Kápolnásnyéken.

A kápolnásnyéki katolikus hívek lelkipásztorai

Pázmánd filiája (főkegyháza) Kápolnásnyék, így a nyéki híveket a pázmándi plébánosok gondozták. Az 1769. évi pázmándi Visitacia Cannonica Németi Istvánt említi plébánosként, akit Bíró Márton vespéremi püspök szentelt pappá. Ekkor még az egyházmegye területe a vespéremi püspökséghez tartozott.

1788-ban szervezik meg Velence plébániáját, és ettől kezdve mint Velence filiáját említi Kápolnásnyéket. Győre János először nevelő a Meszlényi családnál, majd mint plébános működik 1788-tól 1813-ig. Az öt követő lelkészek és plébánosok: Póthe Ferenc (1813–1824), Kiszner Sebestyén (1824–1862), Rupf Vilmos (1862–1871), Meszlényi

Károly (1871–1878), Belezay István (1878–1903), Peék Gyula (1903–1920), Tőke István (1920–1928), Deym Béla (1928–1935), Berta Pál (1935–1949), Kelényi Ottó – első beiktatott plébános – (1949–1960), Kassai István (1960–1967), Milicsinszki Alajos (1967–1977), Tóth Béla (1977–).

1999-ben lelkész Tóth Béla plébános. Kápolnásnyék filiája: Pettend, Baracska és Nadap. A római katolikus egyházközség-területre 1999-ben: Ballér István, Bakonyi János, Braun Mária, Hajcsik Vilmosné, Holl Nándor, Hujber József, Hujber Károly, Kiss Árpádné, Koszoru Lászlóné, Kupi László, Németh Sebestyén, Németh Irén, Schieder Ferenc, Szilávik István, Tóth András, Sasvári József, KARITÁSZ vezetőség tagjai: Palla László, Palla Lászlóné, Varga Mihályné, Varjas Ildikó.

A kápolnásnyéki református egyház

Molnár István református lelkipásztor 1926-ban dolgozta fel a kápolnásnyéki református egyházközség történetét. A fennmaradt dokumentumok szerint a 18–19. század fordulóján alapították meg az egyházközséget. A jegyzőkönyvek rendszeres vezetése azonban csak 1824-ben kezdődött meg. Igaz, 1810-től emlékeztetőül bejegyezték a fontosabb eseményeket is.

Egy 1738. évi határijárásban a „nyéki puszta templom”-ról történik említés, de más egyházi feljegyzés nincs a múltból. A török hódoltság idején pusztá, amit a Balassa és más nemes családok birtokolnak. A református egyházközség megszervezését Nemes Györgyné, született Dabasi Halász Mária kezdeményezte, aki Csengeri Pált 1782-ben meghívta lelkészének. 1784-ben megint csak praecorás van: Tóth Ferenc. Az egyházmegye engedélyével lelkészi szolgálatot véggez 1785-ben Szoboszlai Sámuel. A közbirtokosság 1791 után olyan alapítványokat tesz az anyae gyház megszervezésére, hogy az első világháború végéig a híveknek nem kellett hozzájárulást fizetni. Szórványa: Pettend, s anyakönyvét 1785-től vezetik.

A hívek száma a puszták reformátusaival együtt: 1773-ban 423 fő, 1788-ban 407 fő (75 család), 1801-ben 395 fő, 1810-ben 329 fő, 1820-ban 666 fő, 1840-ben 762 fő (ebből a szórvány 337 fő), 1880-ban 692 fő, 1901-ben 762 fő, 1935-ben 794 fő.

Lelkipásztorok

Csengeri Pál	udvari prédikátor	1782
Szoboszlai Sámuel	udvari prédikátor	1785
Ináncsi Pap Mihály	lelkész	1789
Polgár Pál	lelkész	1792
Ladányi Varga János	lelkész	1796
Borsosy Ferenc	lelkész	1801
Rozgonyi László	lelkész	1804
Sörös Sándor	lelkész	1806
Bíró János	lelkész	1809
Chontó István	lelkész	1813
Szántó István	lelkész	1827
Nagy István	lelkész	1830
Szombati Lajos	lelkész	1832
Farkasdi Károly	lelkész	1845
Szántó Gábor	lelkész	1854
Rácz János	lelkész	1859
Úrházy Sándor	lelkész	1892
Molnár István	lelkész	1919
Máté Sándor	lelkész	1953
Szénási Sándor	lelkész	1972
Szénási Jonathan Sándor	lelkész	1981.

március 1-jétől.

Ináncsi Papp Mihály Debrecenben tanult, aki apósának, Csúzi Erőss Sámuelnek utódja volt Lovasberényben. Alesperes, majd esperes 1840-ig 1844-ben hat meg. Ladányi Varga János 1801-től Kajászón teljesített szolgálatot, ahol 1802-ben új templomot építettek a hívek, 1812-ben a belső berendezést is elkészítették, de a padok, a templomi ülésrend miatt a nemesek és a közrendű hívek között heves villongás támadt, amelybe ő is belekeveredett, és helyéről távozni kényszerült. 1971-től tíz éven át volt beosztott lelkész Szénási Sándorné, született Szabó Judit. A jelenlegi lelkész Szénási Jonathan Sándor.

Több megpróbáltatást kellett kiállniuk a földesurak imaházaiban szolgálatot teljesítő lelkészeknek, a gyermekeiket tanító lévitáknak, akik előkönyörgő tanítók voltak, segédlelkészi munkát végeztek, de sokszor a jegyzői tiszttel is betöltötték. Munkájukat állandóan ellenőrizték, létüket állandó veszély fenyegette, sok esetben a nevük sem maradt

fenn az utókorra. Valószínű, hogy az 1777. évi feljelentés, amelyet a velencei katolikus egyház adminisztrátora tett, miszerint a kápolnásnyéki református közbirtokosságot a halottakat bejelentés nélkül temetni el, és más parochiális funkciókat is gyakorol, a léviák elleni akció volt. Feljegyzések alapján bizonyítható, hogy 1782-ben udvari prédikátorként szolgált Nemes Györgyné, Halász Mária udvarában Csengeri Pál. 1784-ben is praecoransként szolgált ugyanott Tóth Ferenc. Amikor engedélyt nyertek a magános vallásgyakorlatra, s rendes lelkészük is lehetett, akkor a felsőbaranyai Turonyból hívták meg 1785-ben lelkészüknek az egyházmegye beleegyezésével Szoboszlai Sámuel, aki azonban egy ideig mint udvari prédikátor szolgált.

Az újonnan alakult nemesi egyházakat a közbirtokosok alapítványokkal látták el a lelkészi fizetésen felül is. Kápolnásnyéken a közbirtokosok fedezték a kiadásokat, ennek volt következménye, hogy az egyház irányításában csak az alapító nemeseknek és utódaiknak volt szavuk. A többi egyháznak nem kellett fizetnie az egyház fenntartásához semmiféle adót, de nem voltak teljes jogú egyháztagok az első világháborúig. Hogy ez később mennyi lelki keserűséget szerzett a „kizárt” egyháztagoknak, azt az alapítók akkor még nem láthatták. Az akkori gazdasági rendszerben ez természetes volt. Az alapításban volt lélek is, amelyik az egyházat akkor létrehozta. Nagy viát váltott ki 1892-ben az, hogy Rácz János lelkész lemondása miatt az új lelkészjelöltet, Úrházy Sándort jelöltő bizottságban Kemessey Kálmán különvéleményt fejezte ki. Kérte, hogy ne csak azok a Kápolnás, Alsó és Felső Nyéki urak szavazhassanak a lelkész választáskor, akik a helyi egyház létrehozását végezték, hanem más egyházi tagok is. Ezzel a demokráciát kívánta erősíteni.

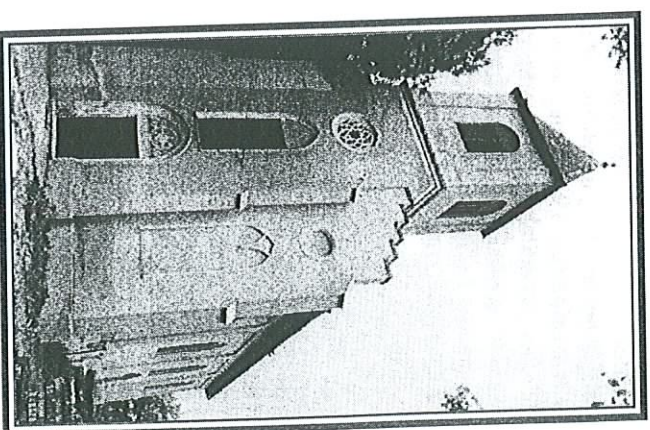
Az 1800-as évek elejére a Vértessaljai református egyházmegyének a régi, újjászülött és fiatal egyházakkal együtt 31 egyházközsége volt, amelyek között található a kápolnásnyéki is. A kápolnásnyéki eklézsiát a nemesi famíliák három curatora igazgatta, presbitérium nem volt. Báthory Gábor püspök 1816. évben végiglátogatta az irányítása alá tartozó eklézsiákat a Vértessaljai egyházmegyében is. Megállapítja, hogy Kápolnásnyéken nincs még konfirmáció, viszont bevezették már az új énekeskönyv használatát. Ez a látogatás rendezte az egységes működést a presbitériumokra, oktatásra, konfirmációra vonatkozóan és több más kérdésben is. A lelkészek művelődését szolgáló egyházmegyei könyvtár pusztulástól történő megmentéséhez minden lelkésznek

1876-tól kétfő forintot kellett adnia. A könyvtárosnak 1904-ben Úrházy Sándor kápolnásnyéki lelkészt választották meg (ekkor főkkönyvtárat is létesítettek), aki ezt a funkciót 1913-ig látta el.

A református egyház is nagy figyelmet fordított az iskolai oktatásra. Elérték, hogy a tanköteles gyermekek minél nagyobb számban vegyenek részt az elemi iskolai oktatásban. A második iskola épülete 1847-ben épült meg, majd 1880-ban átalakították, egy négy öl hosszú tanácsteremmel toldották meg. (A tanácstermet a helybéli segélyegylet megalakulásakor eleinte ingyen, majd kevés bérért adta át az egyház irodahelyiségnek. 1922-ben ezt az irodahelyiséget is tanteremmé alakították át.) Csökkentették a zsúfoltságot, 1874-től egységes könyveket, tanmenetet használtak. A kápolnásnyéki szegény gyermekeket tankönyvvel látták el, s a további ellátás érdekében Balassa Antal tett alapítványt. Az állandó, rendes tanítói állást 1841-ben szervezték meg, 1923-tól egy másik tanítót is alkalmaztak. 1926-ban a tanítók: vitéz Kádár Sándor és Czerek Sándor. Az egyház jóvedelmének növelésére, mint a korábbi időkben is, alapítványokat tesznek az egyház tagjai, melyek közül a legnevezetesebb a Balassa Antalé és a katolikus Andrassy Ignácné született Végh Máriaé. Balassa Antal, 1868. december 11-én kelt végrendeletében alapítványként 50–50 holdnyi földet adományozott a gárdonyi és a kápolnásnyéki egyháznak iskolai célokra. A 19. században a kápolnásnyéki gyülekezet is alkalmazott tanítók képzettségi fokának emelése céljából úgynevezett akadémikus rektorokat, akik a pápai főiskola elvégzése után három éven át oktattak a helyi református iskolában. Ez a népiskolákról szóló törvény elfogadását követően, 1868-tól fokozatosan megszűnt, a törvény előírásai szerint csak megfelelő képzéssel rendelkező tanítók oktathattak.

1812. május 29-én kezdtek hozzá egy új templom építéséhez, mivel „a nyéki Szent eklezsia Isten kegyelméből annyira megszaporodott és nevededett vala, hogy az eddig való templomunk kicsinyisége és szorossága miatt a közönséges istentiszteletre alkalmatlanná lett”. Torony nélkül 1816. március 3-án készült el, s ekkor már istentiszteletet tartottak benne. Teljesen 1829-ben készült el. Mai gótikus formáját 1866-ban kapta. Ez egy utcasortban álló épület. 1833-ban lelkészlakot is építettek, melyet később többször átalakítottak, 1869-ben 450 forintért újrászindelyezték. 1925-ben az elkorhadtt faszindely helyett vörös palával fedték be az épületet, s építettek hozzá verandát is. Ekkor két új harangot is öntettek az elvitték helyébe. A második viággháborúban a szép,

A református templom

neogótikus templomtornyot tűzértségi találat érte, az iskola és a parókia is megsérült. Az utóbbi helyreállítása után a templomot is tornyával együtt nagy anyagi áldozattal, tekintélyes állami támogatással 1965-re sikerült helyreállítani. Azóta azonban újabb renoválást kíván. 1978-ban új gyülekezeti termet is épített az egyház. Az egyházi kártalanítás következményeként 1997-ben az egyházközség visszakapta az államosítás után könyvtárként használt épületet, amelyben gyülekezeti imatermet alakítottak ki.

Ideiglenes gondnok 1892-ben Kenessey Kálmán. Főgondnok 1937-ben Kenessey István. A református templom legbecesebb kegytárgyai között található két úrasztali önkancsó, ezekre – a díszítés mellett – az „1872” évszámot is rávésték.

A presbitérium tagjai 1986-ban: Tomai András gondnok, Bakos András, Balogh István, Bence János, Gerhardt János, Gáll Ferenc, Gulyás András, Györfly László, Komlós László, Kovács Béla, Márton József, Sándor Lajos. Jegyző Vízi József. Tiszteletbeli presbiterek: N. Sáp Imre, Vörösmarty László.

A presbitérium tagjai 1999-ben: dr. Bakó Béla gondnok, Faragó Imre,

Presbiterium tagjai (1992)

Gulyás András, Gyallai György, Józsa Béla, ifj. Horváth László, Klemánne Matusek Judit, Kuczor Erzsébet, Löfflinger István, Papp Levente, dr. Sándor Mózes, Sinka György.

A kápolnásnyéki izraelita felekezet

Kápolnásnyéken a zsidók betelepülésének kezdete a 18. század utolsó harmadára tehető. A betelepülők egy része a környékből; Lovasberényből, Kajászószentpéterről, Baracsáról és külföldi településektől származott. A II. József kora, 1787. évi népszámlálás alkalmával még csak egy zsidó családot írtak össze öt fővel. Bizonyos azonban, hogy már korábban is éltek itt zsidók. A helyi izraelita rabbiság 1764 óta működött. A kápolnásnyéki hitközség anyakönyvében az első bejegyzés 1777-ből származik, Frankel Fanni haláláról. A második bejegyzés a nyéki anyakönyvben az 1783-ban elhunyt Laufer Konról tartalmaz adatokat, aki lovasberényi születésű volt, majd a következő

1786-ban Goldner Starkus haláláról, aki Baskowitzban született. Az első nyéki születésű halott az 1802-ben elhunyt Swarz Leni. A hitközség alapítási időpontja ismeretlen, azt azonban tudjuk, hogy a kápolnásnyéki zsidó hitközséget 1802 előtt az alábbiak alapították: Frankl Ábrahám (meghalt 1802-ben Nyéken), Grünwald Schmolle (született Szentpéteren és meghalt Nyéken 1809-ben), Ofner Ábrahám (született Sárkeresztúron, meghalt Nyéken 1816-ban) és testvére, Ofner Lipót (született Baracsán és meghalt Nyéken 1819-ben), Weiner Lipót, Deutsch Emánuel, Frank Márton, Klein Bernát, Gross Ádám és Gross Fülöp kereskedők. A későbbiek során Kápolnásnyék község közgyámí tisztségét Ofner Ábrahám töltötte be haláláig, 1816-ig. A hitközség első rabbija a Székesfehérvárról származó Rosenberg Sámuel volt, aki egyúttal mint tanító is működött. A későbbi rabbik a következők: 1851. szeptember 16-tól Weinberger Sámuel, majd őt követi az 1874. január 20-i bejegyzés szerint Grábinszki Sámuel. Klein Lipót 1877-től 1881-ig, majd 1881. január 29-től Frank Márton a rabbi, 1884-től Klein Zsigmond és 1899-től ismét Klein Lipót. Az anyakönyveket a kezdetektől az 1850-es évekig magyar nyelven, majd az 50-es és 60-as években német nyelven, s a kitegyezés után ismét magyar nyelven vezették. A zsidó elemi népiskola a hitközséggel egy időben létesült, s kezdetül fogva magyar és német nyelven folyt az oktatás. A kápolnásnyéki zsidóság létszáma a későbbi évtizedekben a természetes szaporodás és betelepedés következtében gyorsan gyarapodott. 1828-ban már külön italmérésük („educillator Judaeorum”) volt. 1830-ban az összlakosság mintegy 10 százalékát alkották. 1843-ban Kápolnásnyék lakosainak száma 1029 fő, ebből zsidó 295 fő, csakhogy mint a század közepén.

A zsidó lakosság számának 1830 után bekövetkezett feltűnő csökkenése főként a Fehérvárra való betelepedésükre vezethető vissza. A megyében, így a Kápolnásnyéken letelepedett, vagy a már itt született zsidó lakosság az előírások értelmében egészen a polgári forradalomig úgynevezett türelmi adót fizetett, melynek megállapítása, igazságos elosztása érdekében időközönként összeírást készítettek. 1793-ban a helytartótanács ennek háromévenkénti megújítását rendelte el, de a munkát nem tudták ilyen időközönként elvégezni. Az elkészült összeírások a nevek mellett tartalmazzák a családtagok adatait, a családfejek, az együtt lakó testvérek és felnőtt fiúk foglalkozásait és helyenként a jóvedelem összegét is.

Kápolnásnyéken a tירלמי adóösszeírásban szereplő adatok 1821. évi összeírás alapján

Lakos	Családfő	Kereskedő	Házaló	Iparos	Bérlő	Egyéb
76 fő	13 fő	10 fő	1 fő	1 fő	1 fő	
<i>1831. évi összeírás alapján</i>						
72 fő	16 fő	8 fő	3 fő	3 fő	2 fő	
<i>1843. évi összeírás alapján</i>						
295 fő	48 fő	8 fő	16 fő	3 fő	17 fő	4 fő

Templomukat, a zsinagógát 1825-ben építette a hitközség a református egyházközség által ajándékozott telken, a Balassa utcában. Ugyanakkor létesült a Chevra Kadisa is. A Nyéktől nem messze fekvő Lovasberényben jelentős számban éltek zsidók, valószínű, hogy az életük ottani csökkenése miatt költöztek a faluba. Letelepedésüket az is elősegítette, hogy több irányba menő kereskedelmi utak, a Fehérvártól Budára, az Ercsiből Csákvárra vivők szeltek át Nyéket. Jelentős lett a házaló kereskedelemből élők létszáma, akik egymással kapcsolatot tartva közösen indultak árubeszerző, illetve árúértékesítő útjakra, ilymódon uralták a helyi kereskedelmi piacokat is. Ugyancsak jelentős növekedést mutatott a bérlők száma is, melynek oka valószínűleg abban is található, hogy a nyéki földek birtokosai közmemesek voltak, akik bérbé adták a tulajdonukban lévő földterületek egy részét. Ugyanakkor volt a bérlőknek egy másik rétege is, akik létesítményeket vettek bérbe, kocsmákat és vendégfogadókat. Bennük már a korai vállalkozókat kell látnunk. A feljegyzések szerint az egyik zsidó bérlő 1843-ban már hét bérést is foglalkoztatott.

A zsidóság megletelepedése, illetve érvényesülése a község kedvező földrajzi fekvésének, a múlt századi emancipációjuknak tulajdonítható. Az előbbi a gazdasági megerősödésüket, az utóbbi gazdasági és közéleti térhódításukat tette lehetővé.

Az 1870-es évektől a nyéki gazdasági és kereskedelmi élet meghatározóivá váltak az itt megletelepedett zsidó családok. Kereskedéseket nyitottak, vendéglőket és kocsmákat vezettek, s a családok egymásnak segítve, gyermekeiknek adták át az üzletek vezetését. Bekapcsolódtak a község életébe, például 1875-ben a községi szolgá Schwarcz Mór, állomásfőnök 1877–78-ban Kron Simon, de az elmagyarosodást példázza, hogy 1877-ben Weisz József vendéglős (felesége Schwacz Eszti) nevét

Vörösrre magyarosítottatta. A tőkés gazdálkodás a zsidóság előtt is lehetővé tette a vállalkozásokat a gazdaságban, az érvényesülés lehetőségét a közéletben. Századunk tízes éveinek végére kialakult helyzetet az jellemzte, hogy a 14 helyi nagybirtokból négy már a tulajdonos özvegye, három a közeli rokonság kezén volt. A hét birtokból három bérletben műveltek. Az összes bérlet száma ekkor nyolc volt. Ezek a bérletek a 100 és 1000 hold közötti birtokoknak a 31 százalékára terjedtek ki. A bérlők között a legjelentősebb Grünfeld Márton és fia, akik 1078 katasztrális hold bérlet földön gazdálkodtak. A századvégen Nyék a környéken lakó zsidóságnak anyageyházává (anyakönyvező helyévé) vált. A 100 főnyi zsidóság rabbisági hivatalának működési köre Nyék mellett még 12 településre terjedt ki.

Az antiszemita hullám elűtével (a húszas évek második felétől) a gazdasági életben betöltött szerepük mellett közéleti tevékenységük is aktivizálódott. 1929-ben az iskolaköteles gyermekek alacsony száma miatt átmenetileg szünetelt az iskola. A hitközség a magyar zsidóság egyetemes gyűlése után a kongresszushoz csatlakozott. Tagjai közül főleg szarvasi Sebes Lipót Ferenc honvédezredes és Grünfeld Gyula honvéd alezredes töltöttek be előkelő társadalmi pozíciót. Ipari vállalkozást Deutsch Miksa alapított, akinek betonárnyagárában húsz munkás dolgozott az 1920-as évek végén. Mintagazdaságot a Hájú testvérek létesítettek, akik Kisvelencén 1000 holdon földön gazdálkodtak. A hitközség 4600 pengős évi költségvetéssel gazdálkodott, melynek túlnyomórészt szociális és emberbaráti célokra fordították. A hitközség anyakönyvi területéhez Velence és Gárdony községek tartoztak. Lélekszámuk 1929-ben 160 fő, a családok száma 35, adót 42-en fizettek. Foglalkozás szerint: 5 gazdálkodó, 1 tanító, 17 kereskedő, 2 orvos, 5 magánúsztviseelő, 3 gazdatiszt, 5 magánzó és 3 közadakozásból élő. A hitközségnek 35 tagja vett részt az első világháborúban, s közülük 8 fő esett el a csatáereken. A hitközség vezetősége 1929-ben: Klein Lipót rabbi, Gross Győző elnök, Deutsch Miksa alelnök, Dénes József pénztáros, Klein Mór jegyző, Hirschler Sándor, Spät Henrik és Nyéki Béla előjárók. Az 1940-es években a hitközség élén ifj. Deutsch Miksa állt, a főrabbi teendőt Fisch Henrik látta el.

A második világháborút megelőző időszakban a község életében jelentős szerepe volt az izraelita felekezeti lakosoknak a kereskedelmi élet területén. A Fő utcai házakban különféle üzleteket alakítottak ki. A Balassa utcában lévő zsinagógájukat a háborúban bomba pusztította el.

A nyéki zsidóságot 1944-ben utolérte végzet: a helyi lakosság szomó-
nán kísérte őket a vasútállomásra. A német haláltáborokban az alábbi
személyek hunytak el: Azél Nelli, Auerbach Mili, Benda Margit,
Berényi Éva, Berényi Józsefné, Boros Jánosné, Dénes János, Dénes Jó-
zsef, Dénes Józsefné, Deutsch Miksa, Deutsch Miksáné, Donenberg
Frida, Egri László, Egri Lőrinc, Egri Lőrincné, Erdélyi Ödön, Erdélyi
Ödöné, Erdős Fülöpne, Fisch Henrikné dr., Fisch Judit, Fleischner
Gyula, Fleischner Gyuláné, Fleischner Jenő, Fleischner Miklós, Fuchs
Lajosné, Füredi Andor, Füredi Andorné, Füredi László, Füredi Tibor,
Grosz Gizella, Grosz Győző, Grosz Ignácne, Grünfeld Róza, Gyémánt
Edit, Gyémánt Izidor, Gyémánt Izidorné, Hajdu Aladár, Harmat And-
rás, Harmat Dezsőné, Harmat Judit, Hirschler Sándorné, Kalnár
Vilmosné, Klein Lajosné, Klein László, Klein Miksáné, Klein
Simonné, Klein Vera, Klein Zoltán, Klein Zoltánné, Krausz Géza,
Krausz Gézané, Krausz Károly, Krausz Magda, Krón Ede, Krón Györ-
gyi, Krón István, Krón Istvánné, Krón József, Krón Józsefné, Krón
Zsuzsi, Laufer Dezsőné özv., Mauthner Erzsébet, Mauthner Henrik,
Mauthner Henrikné, Mauthner József, Mauthner Margit, Mayer József,
Mittermann Tamás, Mittermann Vilmos, Mittermann Vilmosné, Né-
meth Lajosné, Nyéki Béláné özv., Nyéki Dénes, Nyéki Iván, Nyéki
Márton, Österreicher Mihály, Reisz Dezső, Reisz István, Rosenberg
Zsigmondné, Spát György, Spát Imréné dr., Spát Imre, Szabados
Jakabné özv., Szabados János, Szabados Pálné, Szántó Antal, Szántó
Antalné, Weisz Babi, Weisz Béla, Weisz Béláné, Weisz György, Weisz
Ilonka, Weisz László, Weisz Lászlóné, Weisz Simon, Weisz Simon,
Weszely Andor, Weszely Andorné, Weszely György, Weszely Péter,
Wohl Mária.

A FELKEZETI ISKOLÁK ÉS AZ ÓVODA

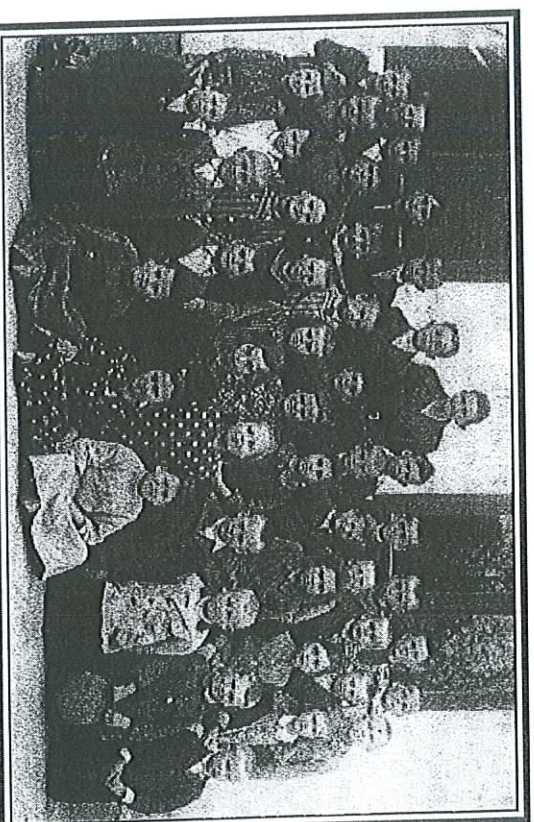
Az iskolák a kezdetektől 1948. június 20-áig, a felekezeti oktatási in-
tézmények államosításáig az egyházak kezelésében működtek.
Kápolnásnyéken az alsófokú oktatás a református egyház kebelén be-
lül az 1780-as évektől vált rendszeressé, abban az épületben, amelyet
Nemes Péter építtetett a saját telkén, a református templom mellett. Vö-
rösmarty Mihály két nővérével együtt annak a református iskolának
volt tanulója, amely a mai Tó és Kis utcák kereszteződésében lévő, ké-
sőbbi „református harangozó házban” volt.

Báthory Gábor református püspök 1816 júniusában látogatott Nyék-
re, ahol megállapította, hogy kevés helyen érnek el olyan eredményt az
oktatás terén, mint Kápolnásnyéken, ahol „tanítatik a deák nyelv kez-
deté, geographia s a magyar historia is”. Ugyanakkor leírja azt is, hogy
az iskola épülete roskadofélben van. Kápolnásnyéken a „Nemes fami-
lia ezen okból szándékozik újat építeni. Kápolnásnyéken is egész esz-
tendőben járnak iskolába”. A gyermekeket a lelkes tanító, s 1841-
ben még ugyanitt működött az iskola felsőfokú végzettségű, pedagógi-
ailag képzett tanítóval, akit a közbirókosságnak, mint az iskola fenntartó-
ja alkalmazott. A tanítót rendszerint a pápai vagy a debreceni reformá-
tus kollégium végzősei közül választották. Javadalomként 1841-ben
évi 100 forintot, 3 öl tűzifát, 100 font húst, 25 font fagyút, 30 font sőt
és 25 hold illetményföldet kapott, továbbá stóliadíj és minden tanít-
vánnyal egy véka zab illette meg. A tanító javadalmozásán kívül a köz-
birókosságnak gondoskodott az iskola berendezéséről, a szülők pedig a
tanítványokról, az írószerekről és a fűtésről. A feltehetően egy tanter-
mes iskola a tanulók számára elég tágas volt, de meglehetősen
rozzant. A református részről iskoláskorú 41 gyermek (24 fiú és 17 le-

ány) közül csak 28 járt iskolába (16 fiú és 12 leány). Pettendről az iskoláskorú 8 fiú és 4 leány közül ötten jártak a nyéki iskolába. A tanulók többsége csak télen látogatta az alsófokú oktatási intézményt. A vallás-oktatáson, mint fő tanárgyon kívül a gyermekek írást-olvasást, szám-tant, földrajzot, történelmet és természetrajzot tanultak. Magyar és latin grammatikái oktatásban is részesültek azok, akik tovább akartak tanulni. Az iskola felügyeletét a helybeli református lelkész, illetve az egyházkerületi iskola felügyelő látta el. Vörösmartyfiát, Bélát 1854-ben egy Mezey nevű tanító tanította Nyéken.

Kápolnásnyéken a katolikus iskola 1836-tól működött. 1843-ban pedig a nyéki gyerekek iskoláztatásának elhanyagolására hívják fel a megye figyelmét "...minthogy hatvan száma menő, és mindannyian már iskoláztatható növendék gyermekekre – Tanító, kiből bizodalmonkat helyeztévük, de fájdalom egynek helye sincs". Vette papírra a gondolatokat a tanköteles római katolikus gyermekek oktatásáért aggódó Janis Pál. 1851. július 5-én Sebestyén Sámuel pettendi földbirtokos a nyéki katolikusok részére alapítványt tett. Halász Lázár kastélya mellett örökségéből 300 négyszögöl területű földet adott iskola és kápolna céljára. Így a hely már elvileg megvolt, csak a kimérés és az építés volt vissza, de ez a katolikusok és a nagy többségben lévő reformátusok közötti ellentét miatt nem valósulhatott meg. Az 1850-es évek elején az elkecsereedett katolikusok odáig jutottak az iskolaépület kérdésében, hogy Farkas Imre megyés püspöktől kértek segítséget, de ez nem járt sikerrel, s felkeresték a hercegsprámi is. Ott tartózkodtak nyolc napig, naponta háromszor igyekeztek bejutni hozzá, de nem fogadta Budán az iskolaépület ügyében járókat, hanem azt hozta tudomásukra, hogy Esztergomban tartózkodásakor lesz segítségükre. Végül elkecsere-desükben Güttling Antal, Vimmer József, Peternayer Antal, József, Puhár Antal, Albrecht József és Janis Pál 1852. szeptember 12-én levelet írtak Ferenc József császárnak, amelyben azt tudatták, hogy 1836-tól folyik a katolikus gyermekek tanítása, de erre megfellelő építési területük nem volt, és saját erőből nem tudták felépíteni az iskolát.

„Felséges Császár és Apostoli Király! Legkegyelmesebb Urunk! Mely alázatossággal és jobbágyi hódolattal esedezünk alul írtak Császári és Apostoli Királyi Felséged előtt egy iskola felépítése segédlemért következő okoknál fogva...” Levelük meghallgatásra talált, s így számolnak be az eredményről a megyés püspöknek: „Öfelségéni kérvén Audienttiát, mellyet e hó 19-ken 11 órakor meg is nyervén,

A református iskola tanulói az 1930-as években

...Személyes nyilatkozatunk után Ő Felsége az iskola felépítésről való gondoskodást teljesen megígérte.”

A megígért császári segítség azonban késett, a tanítók fizetését sem tudták biztosítani. 1858. augusztus végén az iskolát be kellett zárni, pedig 80 iskolás gyermek maradt oktatás nélkül. Albrecht József tanító a fizetés reményében 1859 őszén mégis megkezdte a tanítást. 1860. április 21-én kelt levelében Albrecht József kápolnásnyéki katolikus tanító Farkas Imre megyés püspöknek tett panaszt: „Mint-hogy ezen iskolára már 18 évtől fogva egyedül nagy lelkű Püspökünkötől, Káptalanunktól, és Szeretett Kiszner Sebestyén Kanonok lelki Atyánk fáradságtalan buzgóságától tartottam fel” – jelzi, hogy fél éve nem kapja rendesen a fizetését, csak a plébánosról kapott annyit, ami tüzelőre és a lakásra volt elég, élelmet pedig úgy hozott magával. A tanítói fizetés előteremtése mellett az új iskola építésére is kellett gondolni, mert az eddig bérben birt iskoláépületet 1861. április 25-től más célra kívánta felhasználni tulajdonosa. 1860. november 6-ai kelettel kaptak a nyéki katolikusok engedélyt országos pénzügyűrségre, iskola és kápolna céljára. Az eddigi iskoláépületet, amelyet ifj. Sárközy Kázmér földbirtokostól béreltek, 1862-ben átépítették az országos gyűjtésből befolyt pénzből, de az továbbra is a tulajdonos nevében maradt. Rövid ideig örülhettek a hívek az

iskolájuknak, mert 1865. szeptember 12-én az épület a tűz martaléka lett.

Az új iskolát a megvett telken még abban az évben Tóth János velencei ács építette fel, valószínű, hogy püspöki segélyből és a gyűjtési pénzekből. Az iskola fenntartása továbbra is súlyos teherként nehezedett a hívek vállára. 1869. október 9-én tartott iskolaszéki gyűlésük kénytelen volt úgy határozni, hogy minden iskolaszék gyermek fizessen a tétlítésre 30 krajcárt, és minden héten más és más család adjon élelmet a tanítónak. Az iskola fenntartási céljaira 1870-től minden évben megrendezték az úgynevezett „iskola-bált”, amely abban az időben igér nevezetes volt. A Sárközy-féle telken álló iskolaépület idővel oly rossz állapotba került, hogy 1910. május 28-án tanítási idő alatt kidőlt az egyik fala, szerencsére sérülés nem történt. Új iskola építését határozták el, amelyet a Balassa utcában építettek fel 1913-ban. Az új iskolát, amely tanteremmel, kamrával, kétszobás-konyhas-kamrás tanítói lakással készült, 16 171 koronáért építették fel, majd 1927-ben még egy tantermet építettek oly módon, hogy a két tanterem közé épült a kápolna, amelyet

A református iskola tanulói és Czerjék Sándor tanító (1944)

az iskolatermekről ajtókkal zártak el. 1938-ban épült meg a harmadik tanterem az új templom melletti iskolaépületben, s itt alakították ki 1942-ben a volt harangozó- majd tanítólakásból a negyedik tantermet.

Római Katolikus Iskolaszék

1909. június 29-én közfelkiáltással választották meg a kápolnásnyéki római katolikus iskolaszék tagjait: Karsay Jánost, Ott Károlyt, Hankóczy Edét, Vértessy Lajost, Mentler Bélát, Beltovszky Józsefet, ifj. Kremiczky Ferencet, Niedernáhr Lajost, Györe Gylát, Lukács Pétert, Meszlény Istvánt, Szénási Mihályt. Pótagoknak: Dávid Istvánt, Bradánovics Gylát. Vértessy Lajos az iskolaszéki világi elnöke lett.

1921. november 20-án megújult az iskolaszék, melynek tagjai: Vértessy Lajos elnök, Karsay Lajos, Mentler Béla, Kremiczky Ferenc, Niedernáhr Lajos, Lukács Gyula, Beltovszky József, Dőri György, Dávid István, Ernhart János, Kucsra Vencel, Lukács Gyula, Luczenbacher Miklós, Pataki Pál, Piller János.

A kápolnásnyéki római katolikus iskola tanítói a következők voltak:

Albrecht József	1836–1852
Dittrich Péter	1853–1854
Albrecht József (másodsor)	1854–1861
Puschmann József (segédtanító)	1862–1868
Galler József	1868–1889
Bálinty Béla	1889–1890
Göndöcs József	1890–1891
Demuth Gyula	1891–1902
Herder Karolin	1902–1914
Hadácsi Erzsébet (kisegítő)	1912–1913
Sztojkovich Mária	1915–1952
Kovács Nándor	1919–1920
Orsovsky Nándor (kisegítő)	1919–1920
Peitl Györgyi	1920–1921
Tóth László	1922–1923
Balassa Katalin	1924–1955
Szabó László	1931–1947
Kerényi Éva	1945–1947
Szabó Vencel kántortanító	1947–1948

Tolnai József	1947–1948
Dallós László, ideiglenes helyettesítő	1947–1948
Mezősi Mihály	1943–1948

A Nádasdy pusztán gróf Nádasdy Tamás által 1886. körül alapított római katolikus jellegű uradalmi iskola tanítói:

Kollinger József	1886–1905
Gyurtsik Irén	1905–1906
Gyurtsik Mária	1906–1907
Bodrogyi Emma	1907–1911
Sztojkovich Mária	1911–1915
Binder Hubertné, Gyurtsik Mária	1915–1917
Kramasza Irén	1918–1919
Korondi Miklósné, Szép Mária	1919–1941

Az uradalmi iskolának 1941. szeptember 1-től egyházközségivé történt átszervezése után:

Korondi Miklósné, Szép Mária	1941–1946
Sárosi Sándor	1946–1947
Dinyés Illés	1947–1948

Pettenden uradalmi iskola állott fenn az 1944–1945. évi háborús pusztításig. Kornheuer Lajos tanító a front alatt meghalt, az iskolaépület bombarlatát érte, és a háborús fosztogatások következtében teljesen használhatatlanná vált.

A nyéki római katolikus tanulók lélekszáma

1845-ben:	57 fő
1882-ben:	78 fő
1931-ben:	131 fő
1936-ban:	233 fő

1937. október 3-án a templom mellett épített új tanterem alapkövébe zárták az alapítólevelet, amelyben feljegyezték, hogy a plébános Bertha Pál, tanítók Sztojkovich Mária, Balassa Katalin, Szabó László, a község vezetőjegyzője Riskó Iván, a községi bíró Bakos József.

A második világháború után a tanítás magánházakban és a kijavított osztálytermekben folyt. 1945. július 12-én már vizsgáztak a tanulók. 1948. június 20-án államosították a kápolnásnyéki felekezeti iskolákat

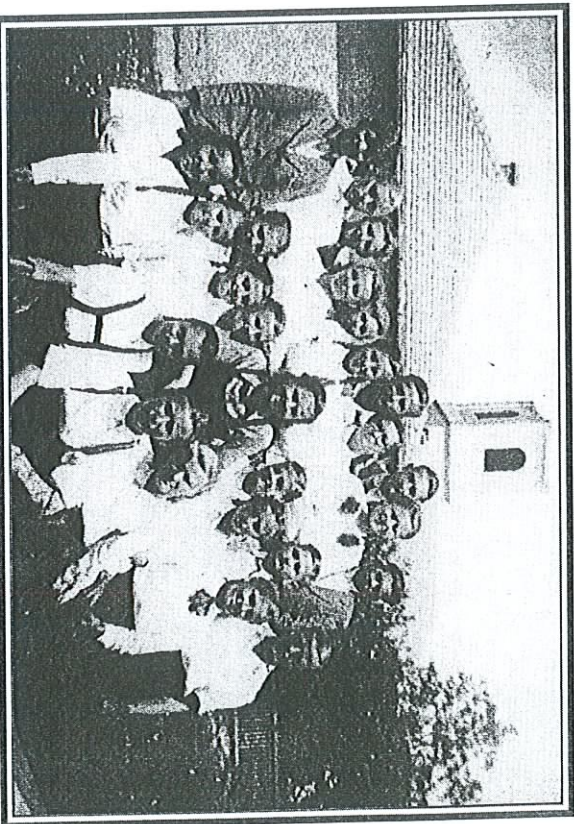
is, amelyekben 7 tanító dolgozott. 1948. szeptember 15-én megalakult a nyéki úttörőcsapat is, amely a 4693. számú Vörösmarty Mihály Úttörőcsapat nevet vette fel.

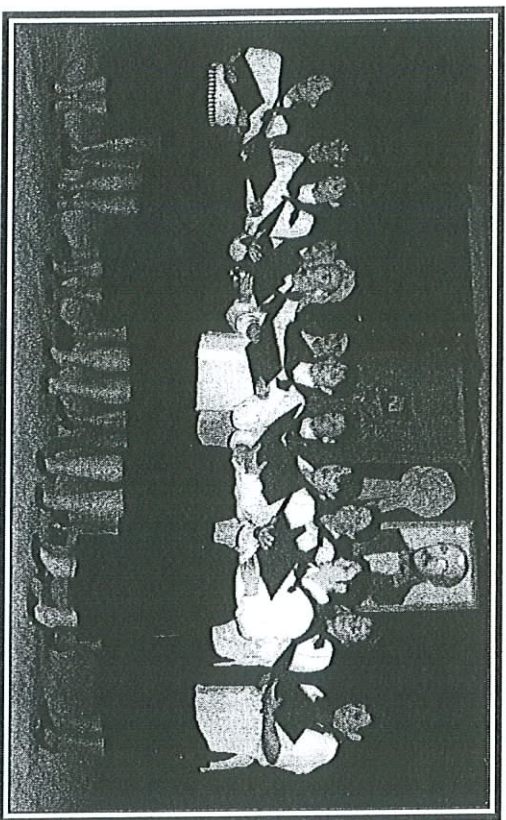
A kápolnásnyéki iskola igazgatói

1948–1961	Fekete Imre
1961–1968	Bánki Oszkár
1968–1979	Stumpf László
1979–1981	Major Gézőné
1983–1987	Dudás Ferenc
1987–1992	Szávai Jánosné
1992–	Marosánné dr. Gáti Gabriella

Az iskolák államosítása után több mint húsz esztendővel a Velencei Ifjúsági Üdülőközpont területének kiváltása ellenében, központi beruházási pénzekből, 1979. november 7-én a Vörösmarty Mihály Általános Iskola új épületét 16 tanteremmel, tornateremmel, tanuszodával, konyhával és étteremmel együtt adták át. A beruházás meghaladta a 86 millió forintot. A rendszerváltozás után az új önkormányzat létrejöttével a közös vagyon elosztásánál az iskolát Kápolnásnyéki Önkormány-

Ballagó nyolcadikosok (1951)

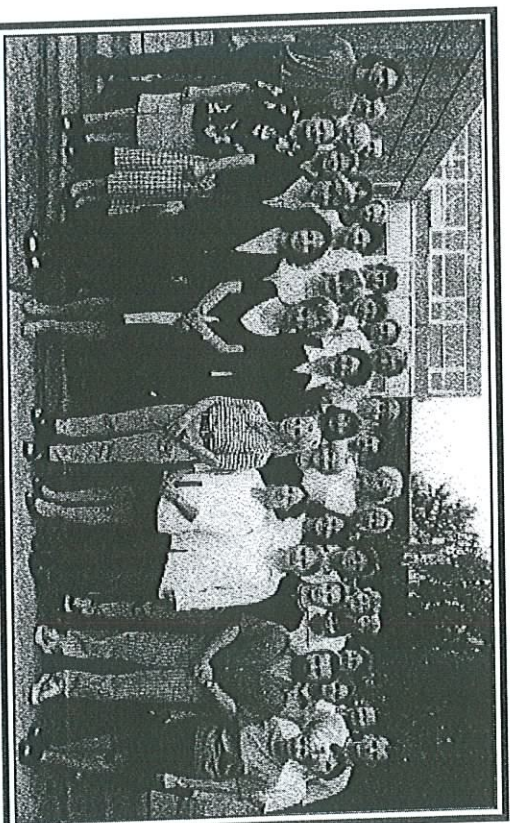

A pedagógus énekkar

zata kapta meg. Az iskolák, óvodák működését is Kápolnásnyék Önkormányzata vállalta. A közös tanács által alapított központi iskola neve Velencei Vörösmarty Mihály Általános Iskola helyett – Vörösmarty Mihály Általános Iskola Kápolnásnyék lett. Átvételre került 34 főfoglalkozású, 2 részfoglalkozású pedagógus, 8 fő napközis nevelő és 11 fő technikai dolgozó. 1992. augusztus 1-jétől Marosáné dr. Gáti Gabriella irányításával működik az iskola.

Ez az időszak, amikor feszültség keletkezett Velence és Kápolnásnyék önkormányzatai között az iskola fenntartása miatt. A képviselő-testület 18/1993./VII.7. számú határozatával középfoku oktatási intézményt – gimnáziumot – alapított az 1994-95-ös tanévben, a tulajdonában és fenntartásában lévő Vörösmarty Mihály Általános Iskola 12 évfolyamos oktatási intézménnyé vált. Az iskola neve: Vörösmarty Mihály Általános Iskola és Gimnázium.

1994. szeptember 1-jén kezdődött meg a tanítás a Kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Gimnáziumban két első osztályban 54 tanulóval. 1994-ben az iskolaszék tagjainak sorába a képviselő-testület 3 főt delegált. 1995 januárjában a tanulók létszáma: általános iskolás 473 fő, ebből alsós 204 fő, felsős 269 fő, gimnazista 54 fő. Az 1995/96-os oktatási évben az általános iskola tanulójának létszáma az 1996. januári adatok alapján: 434 fő, ebből alsós 209 fő, felsős 225 fő, gimnazista 116 fő.

Pedagógusok (2000)

A pedagógusok névsora 2000-ben

Marosáné dr. Gáti Gabriella	Kardos Erika
igazgató	Dr. Katonáné Kuti Erika
Pintérné Bernyó Piroska	Kerekesné Kaposy Aranka
igazgató-helyettes	Keresztesiné Czuppon Rita
Acélvári Csilla	Kiss Zoltánné
Botta Andrásné	Kocsis Éva
Cselényi Tünde	Kovács Zoltán
Czékáné Ujfalusi Judit	Lója Ervinné
dr.Farsang Zoltánné	Lukács Ildikó
dr.Pauliné Józsa Anna	Marijanek Erzsébet
Eti Tamás	Marton Edina
Fejes Istvánné	Mohainé Csajági Csilla
Gál István	Neumayer Béla
Gergely Irén	Orováné Csuti Andrea
Gmeiner Mária Magdolna	Perjés András
Hausel Béla	Perjés Andrásné
Horváth Zoltánné	Pintér Zoltán

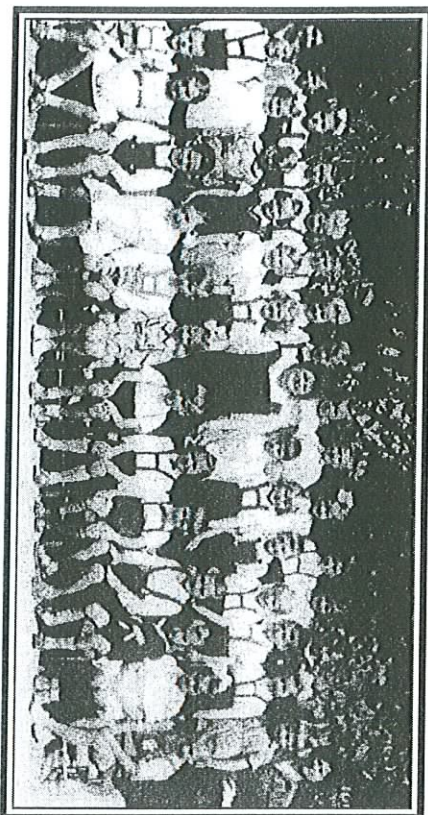
Röthler Györgyné	Tóthné Maródi Anikó
Sipos Fatime	Tökés Irén
Soós János	Uj Gyuláné
Soós Jánosné	Vass János
Sverteczkiné Czibik Klára	Vass Jánosné
Szabó Balázs	Virágne Kertész Margit

Óvoda

Az 1880-as években létesítették az első óvodát Kápolnásnyéken. Az óvoda a Vörösmarty utcában volt, mindössze egy teremről állt. Igen szegényes bútorzattal rendelkezett: hosszú asztalokkal, hosszú padokkal. Néhány egyszerű játékkal játszhattak csupán a gyerekek.

Bár az óvoda korai működéséről nem maradtak fenn iratok, idős emberek elbeszéléséből tudjuk, hogy 1903-ig Vilkiné volt az óvónő. Őt követte Aszteler Irén 1903-tól 1910-ig és Eördögh Margit 1910-től 1944-ig. Az 1926. évi közigazgatási tájékoztatóban a községi óvoda a Vörösmarty utcai gazdákör helyisége mellett egy tanteremmel rendelkezett, egy óvónő látta el a feladatokat, aki ugyanabban az épületben két szobában lakott. Nagyobb rendezvények alkalmával az óvoda helyiségét egybenyitották a gazdáköri helyiséggel, s ezen a községi vezetés új óvoda építésével akart változtatni.

Óvodai csoportkép (1960)

Az óvoda dolgozói (2000)

Közben 1942-ben az óvoda a régi épületből átköltözött a Fő utcára, az egykori csendőrlaktanyába. Megnőtt az óvoda jelentősége a háború után, hiszen már a nők is munkába álltak. A kezdeti időszak igen nehéz volt; többek között óvónőhiánnyal küszködött a község. 1945-46. évben ezért átmenetileg Erhardt Mária, férjezett Domonkos Jenőné vállalta el a munkát. 1946-ban napközis óvodává szervezték át az óvodát. Ez azt jelentette, hogy a gyermekek ott is étkeztek. Új bútorzatot is kapott az óvoda; kis székeket, asztalokat, gyermekfektetőket. A dolgozók létszáma háromra emelkedett; vezető óvónő, dajka és főzőnő látta el a feladatokat. Óvónőként 1946-tól 1949-ig Kekuska Sándorné született Németh Erzsébet, 1949-től 1950-ig, Márton Istvánné született Szabó Rozália dolgozott. 1950-től Németh Józsefné született Minaroviis Irén a vezető óvónő. 1955-ben, mivel a gyerekek száma jelentősen megnőtt, két csoportos lett az óvoda. Beosztott óvónőként Józsa Lajosné született Köllő Rozália tevékenykedett. 1957-től két dajka, egy konyhalány és egy főzőnő dolgozott az óvodában. Az óvoda berendezése egyre fejlődött. 1963-ban a barna ajtókat kellemes fehér színűre

festették. A nagyteremben a falon körben 1,20 méter magasságban zöld színű műanyag burkolatot helyeztek el. Az udvaron is sok kedves játék várta a gyerekeket. Volt már homokozó, meseház, iskolapad, játszhatlak kosarlabdát, röplabdát. Az óvoda férőhelyeinek száma mindössze 50 főre volt elég a hatvanas években, s ez nagyon kevesnek bizonyult, mert a jelentkezők száma ennél minden évben lényegesen nagyobb volt. Időseztűvé vált egy új, nagyobb befogadóképességű óvoda létesítése. Az új óvodát 1975. szeptember 4-én adták át a Fő utca 31–33. szám alatt, a kulturházzal szemben. Ez a korszerű óvoda működött 1985-ig gondok nélkül, majd ekkor jelentkeztek az épülettel kapcsolatos nehézségek; az alapok stílyedése, falak megrepedése. Az 1991. július 27-én ülésen a képviselő-testület döntött arról, hogy az 1985 óta működő óvoda ügyet lezárja. Az épület biztonságosan, gazdaságosan nem üzemeltethető, ezért a Fő utca 31–33. szám alatti óvodát megszüntették, s a három óvodai csoportot a Fő utca 41. szám alatti iskola épületébe helyezték át. Az óvoda különválásakor Serhókné Varjas Editet, az eddigi tagóvoda-vezetőt nevezte ki a képviselő-testület vezető óvónak. 1992. március 12-én határozta el a képviselő-testület a volt napközi otthonos óvoda épületének bontását. 1995. szeptember 1-jén négy csoportban 113 fővel kezdték meg az óvodai évet, kiscsoport I. 25 fő, kiscsoport II. 26 fő, középső 29 fő, nagycsoport 33 fő. Nyolc óvónő, hat dajka és négy fős konyhai személyzet dolgozik a gyermekek érdekében.

Óvodai dolgozók 2000-ben:

Serhókné Varjas Edit,	Cselkó Béláné
<i>óvodavezető</i>	Borsné Bogdányi Györgyi
Kocsisné Döry Julianna,	Horváth Mihályné
<i>óvodavezető-helyettes</i>	Böcskei Istvánné
Németh Irén	Dobai Istvánné
Szénási Sándorné	Vass Lajosné
Szűcsné Kozári Csilla	Véber Lászlóné
Zvara Jánosné	

TÁRSADALMI ÉS EGYHÁZI SZERVEZETEK, MOZGALMAK

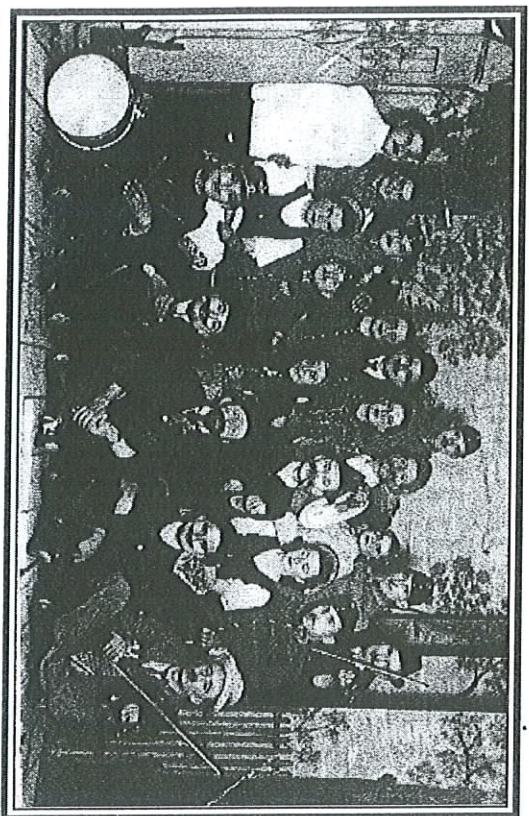
Az Önkéntes Tűzoltó Testület alapítása az 1890-es években történt. 1926-ban a községi önkéntes tűzoltóságnak 22 tagja volt, parancsnoka Kovács Géza vezetőjegyző. 1930-ban parancsnoka Riskó Iván községi vezetőjegyző. Szentára a Fő utcán volt, melyet 1998-ban bontottak le. Lóvonatású, fecskendő kocsiival, lajt kocsiival rendelkeztek, majd az 1960-as évektől motoros fecskendővel. Járási és körzeti tűzoltó versenyeken rendszeresen részt vettek.

A Kápolnásnyéki Segély Egylet az 1860-as években alakult meg, amely változó nagyságú, de évtizedek alatt gyarapodó tagsággal rendelkezett. Taglétszáma az 1880-as évek második felében elérte a 350 főt. A századfordulón – a község gondoskodása mellett – a „Kégl-alapból” is történt segélyezés. Egyébként a segélyezés visszatérő forrásait a községben tartott rendezvények, farsangi bálók bevételei jelentették, amelyek túlnyomó részben jótékonysági célokat szolgálták. A rendezvényekről szóló beszámolók időnként helyet kaptak a megyei sajtóban is.

A Kápolnásnyéki Olvasókör az 1870-es években érdeklődési megoszlás alapján szerveződött, kifejezetten a község szociális rétegezett-ségét szem előtt tartva.

A Nyék-Velencei Vegyes Ipartársulat változó taglétszáma és a viszonylag szűk tagság összefogása tette lehetővé, hogy a helybeli iparosok ne csak érdekük védelmére, hanem azon túlmutató közművelődési feladatok megoldására is vállalkozzanak.

A Nyék-Velencei Casinót a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján a helyi intelligencia jobb módú tagjai alakították meg. Itt elsősorban a két község középburkocokai adtak találkozókat egymásnak. A zárt jellegű kaszinó tagsága 30–40 fő körül változott.

Szini előadás az 1940-es évek elején

A Vörösmarty Társadalmi és Gazdakör az 1870-es évektől működött közösségünkben, a gazdálkodókat segítette. A gazdaköri helyiség a Vörösmarty utca 9. szám alatti épületben volt. Elnöke 1930-tól Baly Kálmán, ügyvezető alelnök Bayer János, 1943-ban az elnök feladatait Váróczy László látta el.

A kápolnásnyéki római katolikus egyház kebelében az alábbi egyesületek működtek: Római Katolikus Legénykör (vezetője Ambrozy Anna grófnő), a Kápolnásnyéki Keresztény Ifjak Egyesülete 1934-ben alakult 36 taggal. Megszervezője Szabó László kántortanító. Fokozatosan fejlődött, célja a község keresztény ifjainak bajtársi szellemben való továbbképzése volt. Az egyesület önálló könyvtárral is rendelkezett, a tagok száma 1937-ben meghaladta a 60 főt, egyházi elnöke Bertha Pál római katolikus plébános, ügyvezető elnöke Szabó László kántortanító volt.

A református egyház kebelében működött a Református Leányegylet. A leányegylet vezetője a lelkész felesége, Antalffy Irma volt. A Református Ifjúsági Egylet vezetője Molnár István református lelkész. A Keresztény Nőegylet az 1920-as években alakult, s a Dunántúli Közművelődési Egylet népkönyvtárát is kezelték. 1930-ban Kenessey Ilona töltötte be az elnök tisztségét. A református egyház a két világháború között rendszeresen szervezte a Biblia Kör előadásait.

A Kápolnásnyéki Levente Egyesület az 1920-as évek elején alakult meg. A közösségi előjártság szervezte; elnöke 1930-tól Riskó Iván jegyző, 1937-ben Varga Endre közösségi főjegyző, főoktató: Szabó László kántortanító.

A Polgári Lovász Egylet 1930-ban jött létre, alelnöke Beltovszky József. A Kápolnásnyéki Vörösmarty Dalkör 1923-ban alakult 32 taggal. Szervezője dr. Balogh Mihály gyógyszerész és viész Kádár Sándor kántortanító. Fokozatosan fejlődött, számos dalosversenyen eredményesen szerepelt, és több első díjat nyert. A tagok száma 1937-ben 35 fő.

A Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet 1920-ban jött létre 300 taggal. Megszervezője Kovács Géza akkori főjegyző és dr. Balogh Mihály gyógyszerész volt. A szövetkezet belső életében fokozatos fejlődést tapasztalunk. Az üzleti ház 1929-ben épült, első fiókja 1923-ban gr. Hunyady Ferenc birtokán letesült Bayer János tisztartó kezdeményezésére. Második fiókja Velencén, 1934-ben nyílt meg. A tagok száma 1937-ben 335. Elnöke Kovács Géza nyugalmazott főjegyző, alelnök Molnár István református lelkész, boltkelő Dancs Árpád. A Takarékpénztár Rt. elnöke 1930-ban Luczenbacher Miklós, ügyvezető igazgató Szűcs Jenő.

A második világháború utáni esztendőkhben a helyi kezdeményezések háttérbe szorulnak, a két világháború közötti negyedszázadban alakult,

A Vörösmarty-szobor felállítása (2000. szeptember 29.)

újraszerveződött egyesületeket 1949-ig felszámolták. A Magyar Dolgozók Pártja a szövetségi politikának rendelte alá és tartotta felügyelete alatt a különféle szervezeteket (MADISZ, UFO SZ, MND SZ, stb.). Nem is hoztak létre maradandó értéket, nem járultak hozzá a helyszellemének (genius loci) gyarapításához.

A rendszerváltás esztendeiben lényeges változások következtek be: a helyi társadalom kialakulásának folyamataiban megszerveződött a Vörösmarty Nyugdíjas Klub, a Vörösmarty Mihály Klub és az ifjúság szervezet, a Vörösmarty Ifjúsági Klub. 1991 februárjában alakult meg a Kápolnásnyéki Nemzetőrség Sasváry József vezetésével, aki napjainkban is vezeti a Budai Nemzetőrséghez tartozó csoportot. Tagjai 1999-ben: Benedek István, Kálmán János, Teller László, Horváth László, Horváth Lászlóné, Enyedi János, Bársny László, Jánosi Géza.

Vörösmarty Alapítvány. Az 1989. évi rendszerváltozást követően a képviselő-testület tett kísérletet a Vörösmarty Alapítvány létrehozására, törekvésük nem járt eredménnyel. 1995-ben Magony Zsolt és Kupi László kezdeményezte a Fejér Megyei Cégbírósnál az alapítvány bejegyzését, de ez sem járt sikerrel. Majd 1997. május 20-án magánalapítványként sikerült létrehozni és bejegyeztetni a Vörösmarty Alapítványt. Az alapítók: Magony Zsolt, Magony Zsoltné és Kelemené dr. Visky Katalin személyenként 50 ezer forintot összegegyeztetve hozták létre az alapítványt. A Vörösmarty Alapítvány kuratóriumi elnöke Kupi László lett, a kuratórium tagjai Horváth Júlia, Marosánné dr. Gáti Gabriella, dr. Pálmai Ottó és Somorai Béla. Az alapítvány 1997-től minden évben megszervezi Vörösmarty Mihály születésének évfordulója előtti hét végén az Országos Vörösmarty Versmondó Versenyt. Az alapítvány nevében Kupi László a Vörösmarty-szobor felállítását kezdeményezte. A törekvéseket siker koronázta, 2000. szeptember 29-én leplezték le a szobrot.

KÖZMŰVELŐDÉS, KULTÚRHÁZ

Kápolnásnyék közművelődésére, kulturális életére vonatkozó dokumentumok igen töredékesen maradtak fenn. Pedig az itt élt közművelődési családok fogékonyak voltak a kultúra iránt. Erre bizonyíték az a feljegyzés is, amelyben Balogh István a „Kassai Nemzeti Dal- és Színesztársaság” vezetője megfogalmazta, hogy Nyéken is játszottak 1836. november 6-tól november 27-ig. A 21 napos nyéki tartózkodás alatt a vándorszíneszek tíz előadást tartottak. Feltehető, hogy valamelyik németi kúrtában tartották előadásait. Érdekes, hogy az itt fellépők között olyan személyeket is találunk, mint Déryné Széppataki Róza, vagy Lendvay Márton. De lássuk, hogy kikből is állt a társulat, s mit adtak elő: „Igazgató Komlóssy Ferenc Dániel, ki is a színészeket hőszenzátorra fizeti. Rendezők... Daljátékban Szerdahelyi József, Színjátékban Tóth István. Karnester: Heszman Károly, zenekari felügyelő és első hegedűs: Friedl. A zenekarnak 8 állandó tagja van és alkalmilag 6 tagot ad a katonazenekar.

Színészek:	Színésznők:
Csepreghy Lajos	Déryné Széppataki Róza,
Erdős János	Komlóssy Czigény E.
Frick Fülöp	Parázsoné, Náduvay K.
Haray József	Mátéffné
Hubenay Ferenc	Erdősné Dain Terézia
Komáromy Sámuel	Gyermekszerepek:
László József	Éder Aloizia
Lendvay Márton	Magda Aloizia
Mátéffy József sugó	Mogyoróssy Anna
Parázso János	Komlóssy Paulina

Ott Károly miniszeri tanácsos

Színészek:

Szőke Mihály

Török Miklós

Várossy József

Emőd Pál sugó

Színésznők:

Komlóssy Ida

Színházi festő: Kelemen

Játékszíni dísz-író: Suverth Friderik

Balogh István naplójában feljegyezte, hogy „színtársulatával 1836... amikor is november 6-tól, 27-ig Nyéken (Kápolnásnýék),... játszottak, s Fejér megyét 1837. március 6-án hagyták el”.

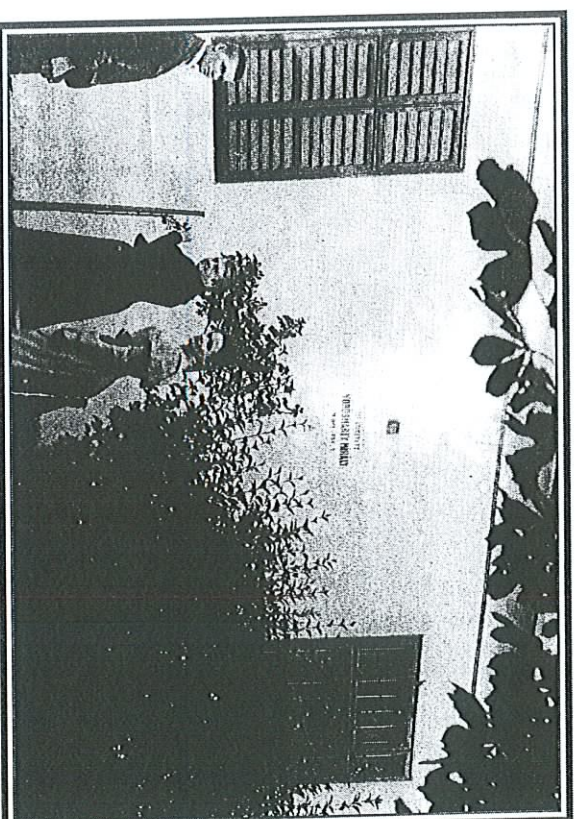
Balogh István és vándortársulatának másora Nyéken 1836-ban: „November 6. Schiek. Adalaide; 8. Dumas. Korona és vérpád; 9. Balog István: Ludas Matyi 10. Schmidt: Falusi borbély, Rómeó és Júlia, Tableau,(néma ábrázolat); 12. Müller-Perinet: Újholdvasárnapi gyermek; 13. Schikaneder: Elevenholt házaspár (egy felvonás); Hirschfeld: Tündérkastély Magyarországon (egy felvonás); Mellesville-Herold: Zampa (egy felvonás belőle); 16. Ism. szerző: Heinrich Vilheimina; 17. Nestroy: Lumpácius Vagabundus; 19. Munkácsy János: Garabonciás diák; 27. Elevenholt házaspár, Tündér Ilona, Báránybőrbe bújtatott farkas – részletek”. A kulturális élet további morzsái Vörösmarty Mihályhoz kötődnek. A

A kulturális élet további morzsái Vörösmarty Mihályhoz kötődnek. A feljegyzések és visszaemlékezések utalnak arra, hogy többször felkereste fiatalkori nemes barátait, akikkel szívesen tarokkozott, borozgatott és pipázgatott, Halász Lázárral, Kenessey Kálmánékkal és a Balassákkal tartotta a kapcsolatot. Sokszor mondatott verset az iskolásokkal, akiket mindig megjutalmazott az értelmes versmondásért. A szabadságharc leverését követően is sokan látogatták meg a pesti ismerősei közül, de szegényesebb, visszavonult életmódot folytatott, s versei is csak addig maradtak papíron, míg ismerősei meghallgatták, azt követően a tűzbe dobta, nehogy családja szenvedje kárát műveinek.

Vörösmarty halála után a szülőfalu is mindig méltóképpen megemlékezett fiáról; versmondó versenyeket rendeztek az iskolásoknak, a különféle kulturális és egyházi eseményeken a Szózat elhangzása elengedhetetlen volt.

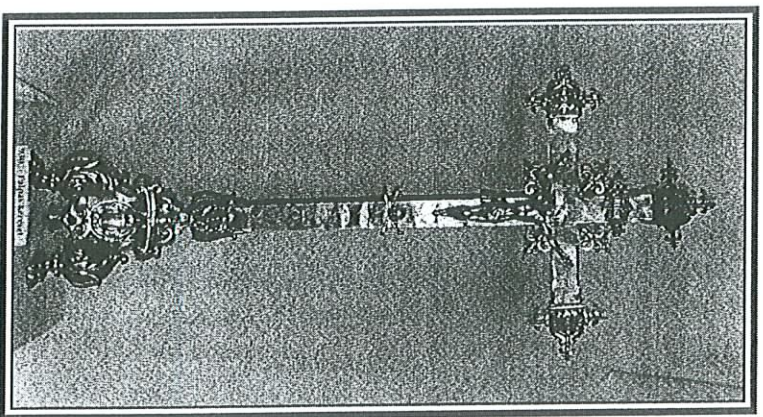
Nádasdy gróf 1884-ben eladta azt a gazdatiszti házat, amelyben Vörösmarty gyermekéveit töltötte, s idős korában is szívesen időzött Kolossvály ispán társaságában. Az épületet Ott Károly miniszeri számtartó tanácsos, majd örökösei, a Kresz család tagjai az idők során

Ott Károlyné és Kresz Géziáné (1920-as évek)

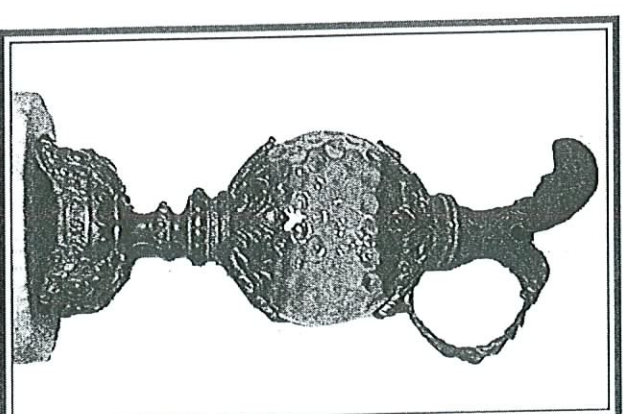
a nagy költő tiszteletére kulturális helyszínné változtatták. Összegyűjtötték a Vörösmartyyal kapcsolatos emlékeket, múzeumi szobát alakítottak ki, különféle zenei és színházi előadásokat rendeztek a parkban, amelyre az 1930-as években még külön busszal is érkezett Budapestről a meghívott „úri közönség”. Kresz Géza hegedűművész, aki a Nemzeti Zenende főigazgatója volt, igen színvonalas előadásokat szervezett a kertben.

Az 1890-es évek végén a kulturális tevékenységek fő irányvonalát a költő születése 100. évfordulójának méltó megünneplése jelentette. Az 1900-ban megrendezett ünnepségek igen jelentősek voltak, úgy a község, mint a megye kulturális életében is. A kápolnásnyékiek a község nagy szülőiténék szerettek volna szobrot állítani, gyűjtést is kezdeményeztek. Bizonyos összegekkel támogatták magánszemélyek az elképzelést, de nem valósult meg a szoborállítás, az összegyűlt pénzből a vi-

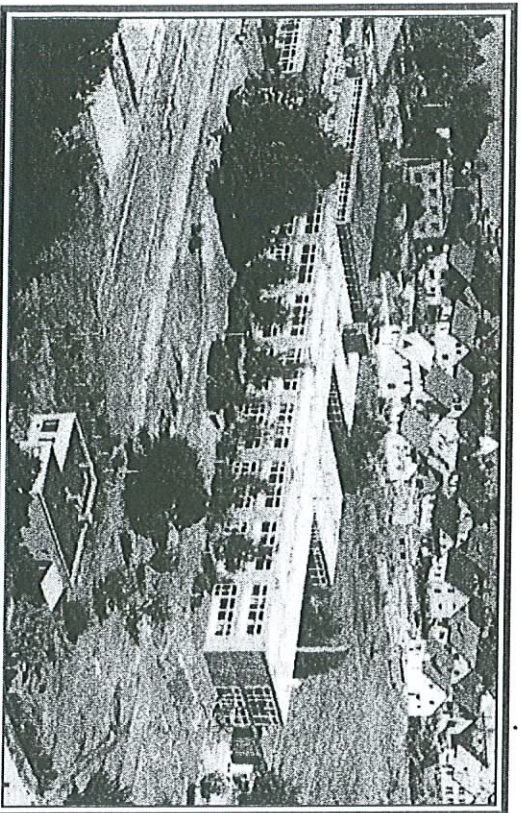

*A dábasi Halász család
esztét keresztje (Egyházmegyei
Múzeum, Székesfehérvár)*

A dábasi Halász család kancsója

lágháború után egy kilenc gyermekes családnak építettek házat. Az első világháború visszavetette a kulturális tevékenységet, csak a 1920-as években kezdett ismét egyházi ösztönzésre fejlődni, majd a községi értelmiség és a birtokosok többsége bekapcsolódott a kulturális életbe. 1923-ban megalakult a Kápolnásnyéki Vörösmarty Dalkör, amely színteret adott a korban jellemző önképzési formáknak, a község lakosaiból alakult színjátszó csoportnak. A nemesi családok is aktív kulturális életet éltek, meg kell említeni a Halász, a Haltenberger és a gróf Ambrozy család kulturális rendezvényeit is, ahol a 30–40-es években nyaranta a nyári esteiken összegyűjtöttek a kulturát tisztelők. Irodalmi esteket, zeneesteket rendeztek, melyekre meghívtak olyan művészeket is, akik jelenléttel, előadásaikkal tették emlékezetessé a rendezvényeket. Több nemesi család rendelkezett olyan kulturális értékekkel, gyűjteményekkel, műkincsekkel, amelyeket kastélyaikban, kúriáikban tároltak, őriztek. Elmondható ugyanez a módosabb nyéki zsidó családokról is. Sajnos a második világháború alatti események, majd az emberi butaság ezekből nagyon sokat elpusztított, de találhatók még napjainkban itt-ott értékesebb tárgyak, még gyűjtemények darabjai is előfordulnak.

A Vörösmarty Mihály Általános Iskola (1993)

A Vörösmarty utcai volt gazdaköri helyiség több kulturális rendezvénynek is helyt adott. Itt rendezték a községi bálokat, ünnepségeket, nagyobb iskolai megemlékezéseket. Megindult a rendszeres filmvetítés, és a színpadon gyakran szerepeltek a Déryné Színház művészei is. A háború után 1950-ben átalakították a helyiséget, de a hatvanas évek-re eljárt az idő a kultúrothton felett, ezért községi összefogással a Fő utcán, a posta épületével szemben, 1962-re egy új művelődési házát építették, amelyet Vörösmarty Mihályról neveztek el. A nagyterem 300 férőhelyes, ünnepélyek, színházi előadások tartására volt alkalmas. Megkezdődött a mozivetítés is, 248 férőhelyes befogadóképességgel, heti öt alkalommal volt levetítés filmvetítésre. Az önálló klubteremben kisebb programok, ifjúsági klubrendezvények zajlottak. A művelődési házban kapott helyet a községi könyvtár is, amelynek könyvtármánya 1959-ben 1061, 1965-ben 4286, 1968-ban már 5298 kötet. A ház előcsarnokában tartották a hatvanas években az iskolásoknak a testnevelési órákat is, mert az iskolának ekkor még nem volt tornaterme. Az 1980-as években több színvonalas előadást szerveztek, különféle kiállításokat tekinthettek meg a kápolnásnyékiek s a környéken üdülők. 1992. június 26-án az önkormányzat határozatot hozott a művelődési ház átalakításáról.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS A VÖRÖSMARTYAK

Vörösmarty Mihály

Születe: Vörösmarty Mihály (1764. szeptember 15. – Pest, 1817. július). 1797–98?-ban kötött házasságot. (Feleségével, unokájukkal, Mihálykával közös sírjuk Ercsiben?). Csáthy Anna (1770 – 1834. szeptember 26. Velence).

Nyéken és Velencén gróf Nádasdy Mihálytól, Meszleny Jánostól és Meszleny Antaltól béreltek földet haszonbérbe, árendában. Ekkor Velencén laktak. 1816-ban rendkívül rossz időjárás volt, s a termés nagy része is megsemmisült. 1817-ben id. Vörösmarty Mihály halála után, 1822-ig tönkrement a gazdaság, s Fehérvárra költözött Vörösmarty négy gyermekeével, s ott élt 1825-ig. Mihály javaslatára, János fia Gárdonyba költöztette és 1827-ig lakott ott. 1827–1830 körüli visszavették a fiúk a szőlőt Velencén, a Bence-hegyen, melynek közelében volt az a ház is, amelyben anyjuk élt haláláig. Velencén is temették el.

Testvérei

1. Anna (Alap, 1798 – Újszász, 1873. szeptember 30.) Családja nem volt, 1849-től 1862-ig öccsének, Ferencnek a házyezetője, aki vagyona egy részét rá hagyta. Később Pesten is élt testvérénél, Juliannánál, majd haláláig öccsénél, Jánosnál Újszászon. Sírja Újszászon, mellé temetve János öccse.

2. Erzsébet (Nyék, 1799. július 13. – 1862. Jánoshida.) Keresztzüllők: Czimmernmann Jabab és neje, Obermann Erzsébet. Féjjezett Khó!

A fiatal Vörösmarty Mihály

Józsefné, leányával egy háztartásban élt Jánoshidán.

Gyermeke: Mária Jánoshidán született, férjezett Knaur Vilmosné. Sziléziában, Staudingban élt családjával.

3. Mihály, a költő

Vörösmarty Mihály 1800. december 1-jén 16 órakor Nyéken (Kápolnásnyék) a Nádasy uradalom tisztartói házában született, amely a mai múzeum mellett állt, 1802-ben lebontották. 1800. december 1-jén volt a keresztelese Nadapon, a katolikus templomban. Keresztelte: Michael nadapi plébános, keresztszülei Czimmernann Fülöp és neje, Obermann Erzébet. (Az anyakönyvek a háborúban megsemmisültek.) Meghalt 1855. november 19-én, Pesten a Kappel-házban délután 14 órakor. Eltemették Budapesten, a Kerepesi úti temetőben. Sírkövét készítette: Grenday sírköüzem. Mauthauseni szürke márvány, pizskei vörösránit fedlappal. 1985 decembereben felújították. Jelen volt Vörösmarty Géza Bratislava. (A költő földi maradványait kis koporsóban helyezték el.)

Felcséje Csajághy Laura (Csep, 1825. február 20. – Budapest, 1882. február 13.)

Eltemette Budapesten, a Kerepesi úti temetőben a bejárattól balra az oldalfalnál közös sírban gyermekeivel, Bélával és Ilonával.

Gyermekeik

Béla: Pest, 1844. április 20. Keresztelték Pesten, 1844. április 23-án, keresztapja Deák Ferenc.

1853–1855-ig Kápolnásnyéken járt iskolába, tanítója Mezey nevű református tanító. 1855–1856-ban Tatán jár a piaristáknál gimnáziumba, igazságügyi államtitkár. Családot nem alapított. Meghalt 1904. október 9-én.

Eltemette Budapesten, a Kerepesi úti temetőben (bejárattól balra az oldalfalnál közös sírban anyjával és hűgával, Ilonával).

Mihály: Pest, 1845. április 17-én – Pest, 1848. április. (Keresztszülei: Wesselényi Miklós és neje Lux Anna.)

Ilona: 1846. május 2. – 1910. december 13.

1867-ben kötött házasságot Széll Kálmánnal (Gasztony, 1843. június 8 – Rátót, 1915. augusztus 16.). Széll Kálmán 1899–1903 között Magyarország miniszterelnöke.

Gyermeke

Ilona, férjezett Bernierder Jánosné: 1868–1945.

Vörösmartyné, Csajághy Laura
(1825–1882)

Gyermekei

Ferenc: 1895–1922.

Katinka: 1899–1991

Erzsébet: Pest, 1847. július 10. – fiatalon hunyt el.

Irma (Josefa): Pest, 1848. november 16. – Pest, 1849. július 16.

4. János: Nyék, 1802. szeptember 20. – Újszász, 1876. szeptember 20. Felesége Karády Anna, meghalt 1850. október 3-án. A testvérek közül ő segített a legtöbbet a családtagokon. Gazdatiszt Sárszentágotán 1827 és 1828 között. Tisztartó Újszászon báró Orczy György birtokán. Felesége halála után nővére, Anna volt a háztartónője.

Gyermekei

Kálmán: Újszász, 1846. november 13 – 1920 körül, földbirtokos.

János: Újszász, 1848. január – ?, kúriai-táblabíró.

5. Ferenc: Nyék, 1805. szeptember 2. – Palánk, 1862. május 2. Futaki számtartó, gazdatiszt gróf Forraynéál, később Palánkára költözött. Haláláig nővére, Anna ápolta. Leszármazottja nem volt, az elmondások szerint ő hasonlított leginkább testvéréhez, Mihályhoz.

6. Terézia: Nyék, 1807. május 6. – 1894. február 26. Fejjezett Nyilassy Mihályné, 1850. október 3-ától János bátyjának háztartását vezette.

Gyermeke

Sarolta: ? – 1846. május.

7. Julianna: Nyék, 1809. december 30. – Pest, 1872. augusztus 20. Pesten élt, nála volt kosztos diák János bátyjának két fia, Kálmán és János.

8. Imre: Nyék, 1811. december 18. – Újszász, 1881. szeptember 13. Gazdatiszt Sárszentágotán 1834-től 1839-ig, majd 1852-ig Hernád-Kércsen a csobádi uradalomban ispán, 1854-től pedig Újszászon bátyjának kis tanyai birtokán gazdálkodott.

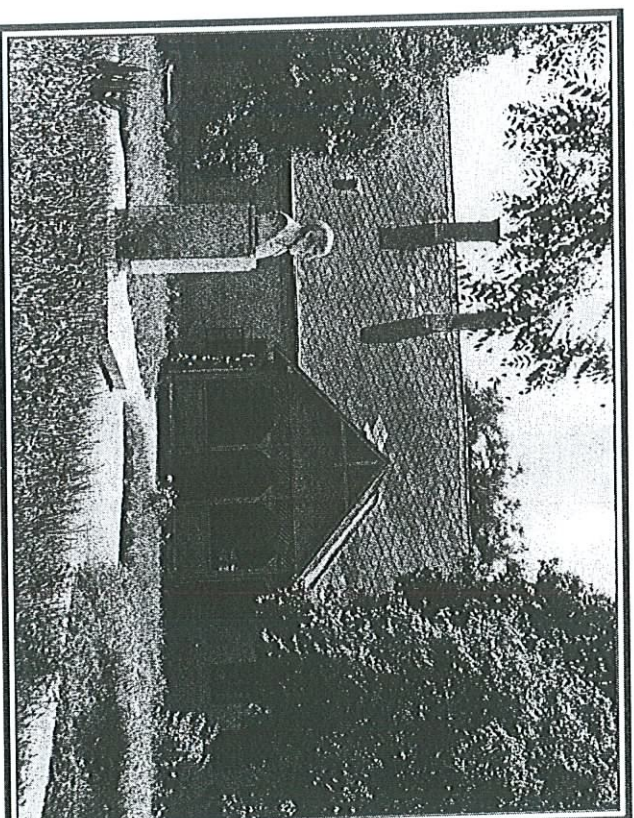
Felesége: Piáccsek Katalin

Gyermeke

Ferenc: 1852 – Pest, 1874. május 7.

9. Pál: Velence, 1814. július 9. – Budapest, 1886. augusztus 12. Keresztülők: Balassa János és neje Angyal Erzsébet Kápolnásnéjékről.

Vörösmarty Mihály Emlékműzeum

Gazdatiszt gróf Károlyi Lajos tótmegyer uradalmaiban, a csikói pusztában és Farkasdón. *Felesége* Kremedics Magdolna.

Gyermekei

Géza: 1850 – Tótmegyer, 1909. május 24. MÁV-tisztviselő.

Elek: 1852 – 1935. Gazdatiszt, Székesfehérváron. *Feleségei* bátori Sigray Ilona, majd bátori Signay Erzsébet.

Gyermekei

Ilona: 1897. július 9. – ?.

Erzsébet: 1897. július 9. – ?.

Mária: 1903. május 26. – 2000. Férjezett Kund Tiborné.

Margit: 1907. március 9. – 2000. Férjezett Schneider Józsefné.

Ilona: 1855 – 1894

László: 1857 – 1922. Állami tisztviselő.

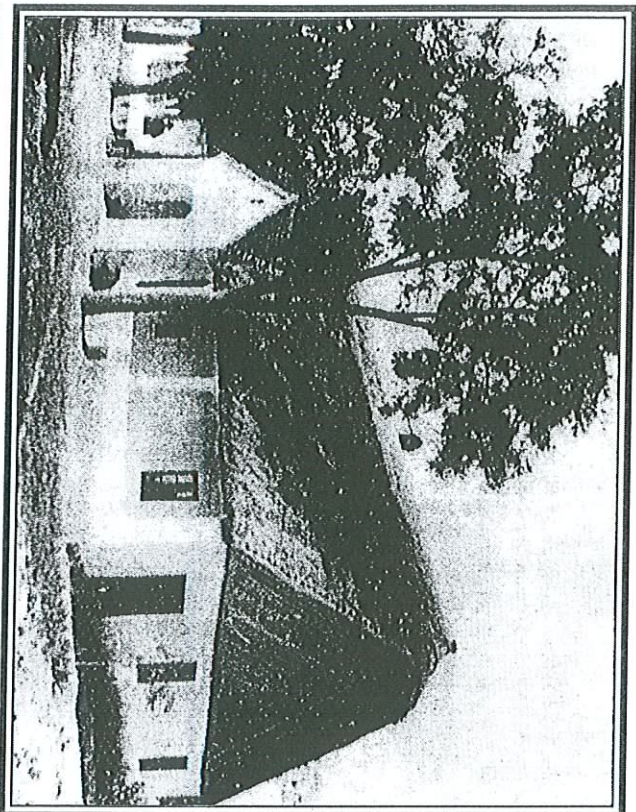
Felesége: Verebelyi Cherebó Vilma.

Gyermeke

László: 1901 – ?

Felesége: Chohnoki Karolin.

Vörösmarty és családja lakóháza (1853–1855)

Gyermeke

László: 1930 – (Ma legidősebb oldalági leszármazott.)

Tibor 1904 – 1969

Imre 1906 – 1942

Géza 1908 – ?

Béla: 1860 – 1910. január 28. MÁV-tisztviselő

Felesége nyéki Méhes Lenke.

Gyermekei

Béla: 1896. augusztus 16 – 1974. október 6. Járásbíró Budapesten.

Gyermekei

Zoltán: 1937. június 14. – 1998. január 30.

Gyermekei

Gyöngyike: 1970. október 2.

Dénes: 1940. május 15. –

Gyermekei

Laura: 1973. december 3. –

Viktória: 1976. október 6. –

Illdikó: 1940. május 15. – Férjezett Dr. Horváth Ferencné

Gyermekei

Adrienn, férjezett Horváth Ferencné.

László: 1898. május 28. – 1916. június 7.

Jolán: 1903. augusztus 16. – 1903. szeptember 20.

10. István: Velence, 1816. július 2. – 1820. (Keresztstülők: Véghegyi István és neje Németh Lídia.)

Vörösmarty Mihály és családja lakóhelyei Nyéken

Régi ispanlak, amelyben 1800. december 1-jén született. Ezt 1802-ben lebontották, gróf Nádasdy Mihály tulajdona volt ekkor, aki Nemes Zsigmondtól vette meg a hozzá tartozó alsó-nyéki birtokkal együtt 1790-ben.

Ispanlak, a mai Vörösmarty Emlékmúzeum, 1802-ben épült. Idősebb Vörösmarty Mihály (1764–1817) az 1802. december 31-i számadási könyvben feljegyezte az építés költségeit: 3918 forint 23 krajcár. A költő, Vörösmarty Mihály halála után az 1860-as években a házon gróf

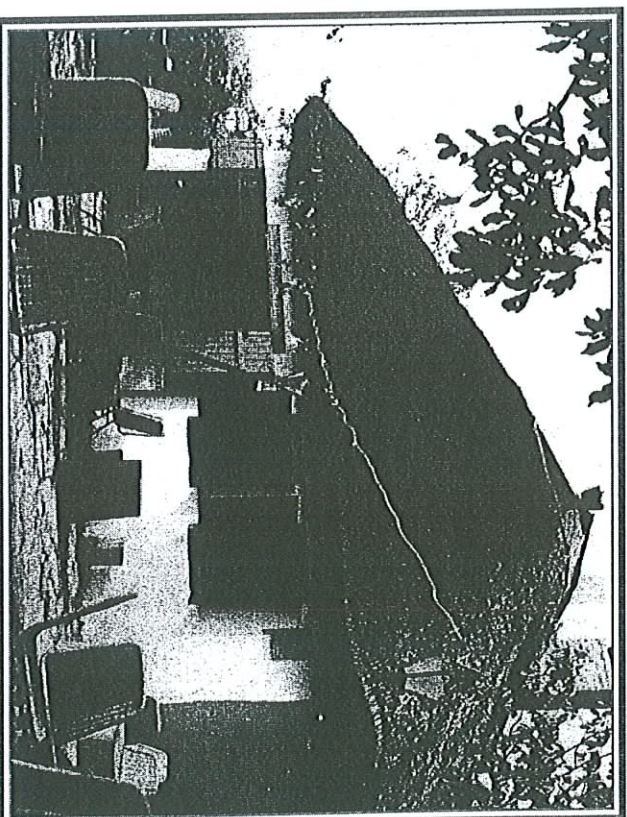
Nádasy Ferenc, az akkori tulajdonos kisebb emléktáblával megjelölte, hogy ott született a költő 1800-ban. A házat a gróf Nádasy család 1884-ben eladta Ott Károly miniszteri tanácsosnak 118 hold földdel együtt. Az épülethez három szobát építettek, a gazdasági épületeket lebontatták, s parkosították a ház körüli legelőterületet. Az Ott családtól az unokahúg, dr. Kresz Gézáné, tőle 1925-ben gyermeke, Kresz Géza örökölte, s 1949-ig használták, majd felajánlották az államnak, azzal a kikötéssel, hogy múzeum legyen belőle.

Ispánok:

1793. december 6-ig	Farkas Imre ispán
1797-ig	Kuliffay Ferenc
1797-től	id. Vörösmarty Mihály 1814-ig
1814-től	Kolosváry Mihály (1860-ban még ispán volt)
1880-as években	Lángi Gyula
1908-tól	Bayer János

A nyéki közbirtokosság háza, amely korábban Kazay János nyéki nemes kúriája volt, amelyet a 18. század második felében építettek. Kazay János halála után özvegye és fia éltek ott 1853 áprilisáig. A nyéki közbirtokosok ingyenes használattal ajánlották fel a megüresedő házat Vörösmarty-nak, aki csak úgy fogadta el a nyékiek nagylelkű gesztusát, hogy bérleti díjat fizet a házért s a hozzá tartozó kertért. 1853. május közepén költözött a Vörösmarty család ebbe a házba, s itt éltek 1855 szeptember végéig. Ez a ház a Balassa-család birtokterületébe ékeledött, s hozzá tartozott 2-3 holdnyi kert a Csekési patak határolta területen. A mai Tó utcáról nyílt, s a patakon át vezetett az út a falu központjába. A községi határgyomány megőrizte azt a történetet, hogy 1854-ben Vörösmarty egyszerűen a hídon megcsúszott, a koriátba kapaszkodott, s a gyűrűs ujjába belement egy szálka. Az ujjja megdagadt, s karikagyűrűjét úgy kellett lefűrészelni. A babonás öregek emiatt megjósolták korai halálát.

A költő halála után Jókai Mór 1856-ban a ház rajzát a Vasárnapi Újságban közzölte, sőt le is fényképezték. A tornác hasonlatossága miatt a házat sokan összetévesztették a gyermekkori házzal, holott annak fatornáca századvégi hozzátoldás. A kertben lévő virágokat, rózsákat a költő barátai és tisztelői az iránta való kegyeletből magukkal vitték. Az épületet később a közbirtokosság emlékül őrizte, s azoknak a rendelkezéseire bocsátotta, akik valamilyen ok miatt lakás nélkül maradtak,

Vörösmarty-pince

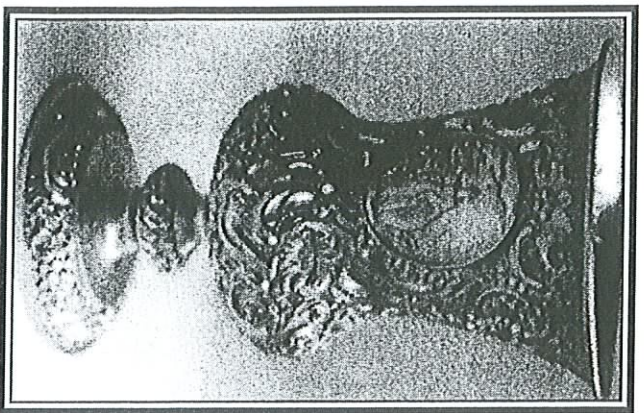
majd később, az 1900-as évektől szegény családoknak adták ki. Mórincz Zsigmond 1942-ben Nyéken járt, Vörösmarty-emlékek után kutatott, s ezt írta az épületről: „A ház úgy áll ma is, ahogy akkor állott, mikor Vörösmarty a forradalom után ide menekült Pestről és kis bérletet vett, s gazdálkodni próbált. A régi nemesi kúriák közül való. Széles tornác zömök téglaoszlopokon tartja a magas neheztetőt.” A ház 1942-ben községi „szegényház”, szociális otthon volt. A második világháborúban találat érte, sietve helyre is állították, de veszélyessé vált és 1959-ben lebontották. Alapjait ma is őrzi a föld, területe községi tulajdon.

Milyenek voltak a Vörösmartyak?

Vörösmarty édesanyja

Csáthy Anna alakját fia, Vörösmarty János (Vörösmarty Mihály testvéröccse) az alábbiak szerint öröklötte meg: „Édes Anyánk középier-

Vörösmarty-serleg
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

met és meg lehetős testalkotású – szép arcvonású nem szappanozott de igen szép természetes barna piros bőrű. Holló fekete hajú, de oly gazdag, hogy bokáig ért, ha leeresztette – és 64 éves korába még egy szál sem volt ősz. Szelíd természetű, jó adakozó szívű, vallásos, szorgalmas fáradságtalan a gazdaszennykodásban, nagyon jó magyar konyhát tartott – a gyümölcsaszalás be főzés – sajtkészítés – egy szóval neki télen, nyáron mindig sürgősebbnél sürgősebb dolgai voltak. Betegeket is gyógyított, nagyon gondosan elrett mindenféle jó fitveket, gyökereket, annak idejébe beszárítani. Vakok gyógyításában különösen szerencséje volt. Flastromokat, igen jókat készített, hányzor történnik a gazdaságba csonttörés – kassa sarlóval sebzés, azokat nagyon hamar gyógyította.

Még Anyánk a ki a Velentzei Meszlényi Antal fele haszonbérlet birtokon lakott – ki telvén haszonbérlet ideje falu Velencezébe Meszlényi Ignáztól – utóbb Meszlényi Ferencztől árendált, mindig kissébb kisébb birtokot, mert minden gazdálkodása kárral ment, mi iskolába voltunk, egyik idősebb leány testvérünkkel gazdálkodott – de a legfőbb az volt hogy Anyánk rendeletét nem követték – mert az azt rendelte – hogy a falusi gazdálkodással azonnal fel hagyjon, gabonát birkát marhát Szőlő-

ket Borokat mind eladja, az adósságot ki fizesse, a mi pénz marad a Fehérvár- Városi Árva pénziárba be tegye, és a fehérvári ház föld szőlőből meg élhet – nem így cselekedvén 5 év alatt semmi se maradt, az adósság nem fizetett, a legelső volt, a ház és a föld eladás – marhát birkákat el kapkodták – így aztán nagy szükségét látott Szegény Anyánk – nekünkse volt, haza sem mertünk menni – azért ott még is voltak könyvüreltes szívű emberek, kik segítették Anyánkat, de már ekkor nagyon bankódott, gyermekei elhagyták és az anyjára fajt bánatos szívének hogy többnyire ágyba fekvő volt – én azután rá beszéltem hogy jöjné be Fehérvátra tiszteességes lakást szerzek és tehenet tartok neki, hogy jó teje legyen mert a tej kedves eledele volt, – így osztán Fehérváron lakott 2 évig, már ott voltunk 4en testvérek, láthatott mindennap is bennünket – de mégis csak ki vágott – kivittük Gárdonyba ott egy Nemes Úr adós volt: 7 évre földet és lakást adott – de itt megint nem tudott meg szokni – siránkozván, hogy neki tsak Velenczén volna jó, közel a szőlőhöz hogy minden nap ki járhatna, de már az utolsó szőlőjét is elvették a hitelezők. Kedvéért nem nyugodtam, míg a szőlőt vissza nem vettem és ott tiszteességes lakást fogadtam – már ekkor Mihai bátyám is évenként 200 vfrt, segített – ezen néhány éveit aztán meg elégedéssel töltötte – meglehetősen nagy kertje tágas udvara és közöl a szőlőhöz.”

Vörösmarty Kálmán, János fia leírása a költőről és testvéreiről

„A fitestvérek közül a két legidősebb, Mihály bácsi és János, édes atyánk lelkiültre, arcbán és természetben leginkább hasonlítottak egymáshoz, jellemük, gondolkodásuk, vidám kedélyük a sok megpróbáltatás között is egyenes, nemes és szelíd volt. Kerekded fej és arc, magas homlok, szépen metszett szája, tömött bajusz és körszakáll, mosolygásuk elbájoló, hangjuk erőteljes és csengő. Termetük közpönél alacsonyabb, magas derék s rövidebb lábak, széles domború mell, korán kopaszodtak, haját Mihály bácsi feje tetelére fésülte, édes atyánk két oldalait a füle mögött előre. Beszédjük halk, mindig meggondolt, kifejtésük túl a dunai, járásuk csendes, bandukoló, lépésük kimért egyenletes, kampós botjukat többnyire bal karukra akasztva. Szerették a nyájias, vidám társalgást, cigányzene mellett elpotharazgattak és nótára is gyújtottak, édes jó apánk még hatvanas éveiben is sorba megtáncoltatta végig

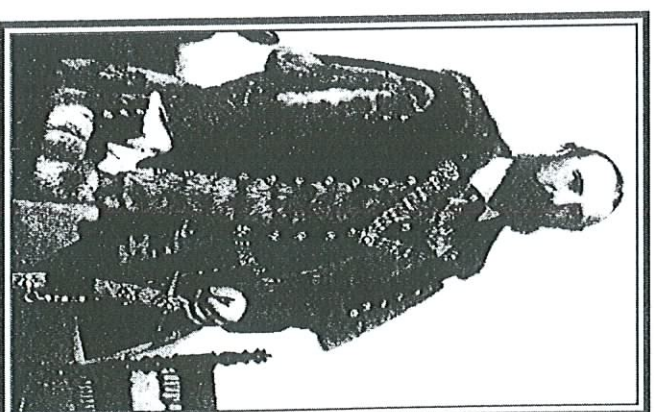
az asszonyokat és leányokat mind s kellemesen társalogva velük jó kedvben, tartotta. Azon [Arcra] legjobban hasonlított hozzájuk Ferkó bácsi, fejkakara is, orruk kissé húsos gyenge sasor – a leányoké is mind ilyen –, termetre is gömbölydedek, de Ferkó bácsi már magasabb, jó középtermű volt, míg Imre bácsi és Pali bácsi középnél magasabbak, Imre bácsi különösen szép alak volt, 90 éves anyósától hallottam, hogy egész Borsodban feleségével együtt a legszebb párnak tartották, orra már inkább sasor, de arca kerek mint a többi fitesvéreké, gömbölydő termetét szerette a nadágszíjjal regulázni, sokat adott szép megjelenésére. Pali bácsi legmagasabb, de középnél nem sokkal, éles sasorral, becselt szemekkel, sovány arccal és szikár testtel bírt. Mind korán kopaszodtak, hajukat fejtetőn fésülve viselték. Pali bácsi sokat csatangolt?, járása ettől széles léptű volt.

A leányok közül a legidősebb, Nina néni termetre, legalacsonyabb arcra édes apánkhoz és Mihály bácsihoz hasonló, Lizi néni magasabb, orra leghúsosabb, Terka néni volt termetre és arca valamennyi közt legszebb, még késő öregségében is nagyanyánkhöz hasonló hosszú, sűrű fekete hajú, természet legkedvesebb, de jó szívű Juli néni, a legfiatalabb, alacsony, gyenge testű, de kedélye a legszelídebb, munka közben gyakran dalolgatta régi nótáinkat.”

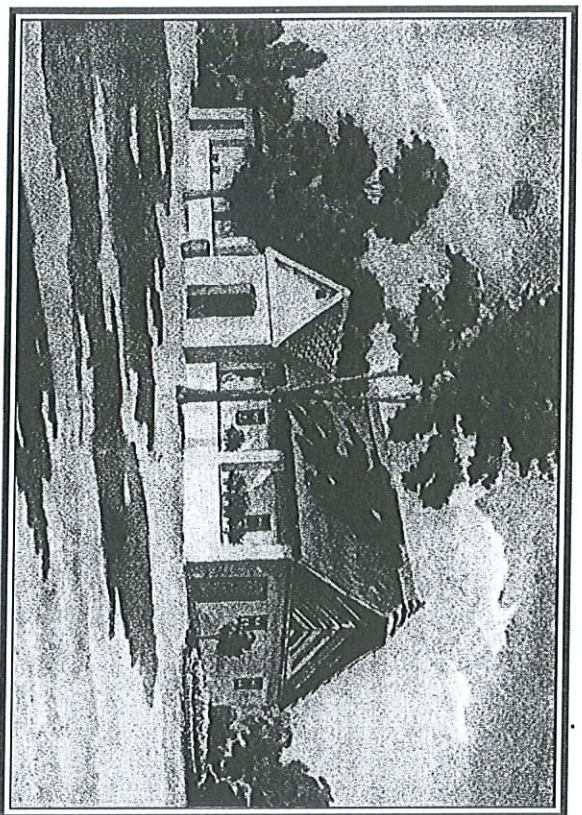
Vörösmarty Mihály fia, Béla (1844–1904) életútja

„Múlt századbeli nagy irodalmi újjászületésünk vezérszemlémeinek egyenes férfi-ivadékai egynek kivételével immár mind kihaltak. Most, hogy Vörösmarty Béla meghalt, nagy írónk és költőnk közül csupán báró Eötvös Józsefnek él még fia; a többiek vagy fiúgyermek hátrahagyása nélkül szállottak sírjukba, mint Kazinczy, Kólcsey, Berzsenyi, Csokonai, Tompa, Kemény Zsigmond, Jókai, stb., vagy pedig, ha maradt utánuk fiú, ebben halt ki a család fiága, mint a Bajza, Vörösmarty, Petőfi, Arany fiában. E nagy nevek nem sokára már csak az emlékezetben, a történet lapjain s a nemzet kegyeletében fognak élni tovább, az életben nincs, a ki fenntartsa. Vörösmarty Béla az utolsók egyike volt a nagy költők fiai közül, s e mellett az apja nagy nevén kívül a gyermektelenül meghalt Deáké is hozzá fűződik személyéhez, ama valóban atyai szeretet révén, melyet a nagy államférfiú költő barátjának gyermekei iránt táplált. Az atya s a gyámátya személyében tehát a magyar

Vörösmarty Béla (1844–1904)

irodalom és politika legnagyobb hagyományai egyesültek Vörösmarty Bélában s a közfigyelmet élénken reá vonzották volna akkor is, ha nem lett volna tehetsége, képzettsége és jelleme révén a maga erejéből is kiváló munkása közéletünknek. Akkor született – 1844-ben – amikor teljes erejével folyt már az a nagy nemzeti küzdelem, melynek atya legnagyobb költője volt. Kora gyermekségére a szabadságharc, majd az utána következő szomorú idők, atyjának testi és lelki szenvedései és korai halála vetnek sötét árnyat. Vörösmarty halála után a hátramaradt családról való gondoskodás a költő legbensőbb barátjára, Deák Ferenczre jutott, a ki nemcsak az anyagi megélhetésüktől való gondoskodással, hanem szeretetének melegeivel is igyekezett pótolni atyjukat. Az ő kezdeményezésére rendezett gyűjtés megóvta őket az anyagi gondoktól, a gyámapa bölcsesége és szerető szíve értelmi és erkölcsi nevelésükön örködött. Vörösmarty Béla nem örökölte atya költői tehetségét, vonzalma inkább a jogi tudományok felé vezetette. Czeljja volt, hogy a közélet harczaitól lehetőleg tartózkodva, de legjobb erejével szolgálja a közügyet s ezért gyámapja, Deák Ferencz tanácsára a bírói pályát választotta élte hivatásául. 1868-ban lépett az igazságügy szolgálatá-

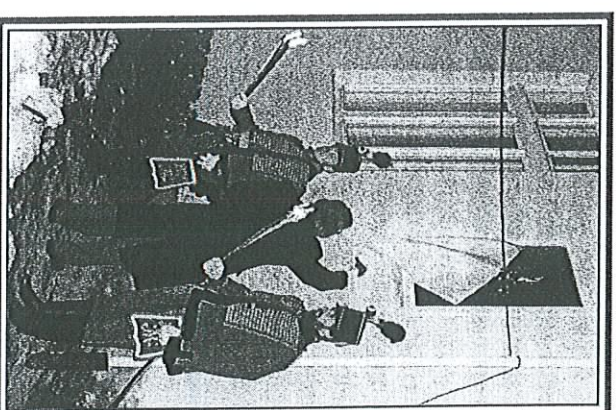
Vörösmarty Mihály lakóháza 1853–1855

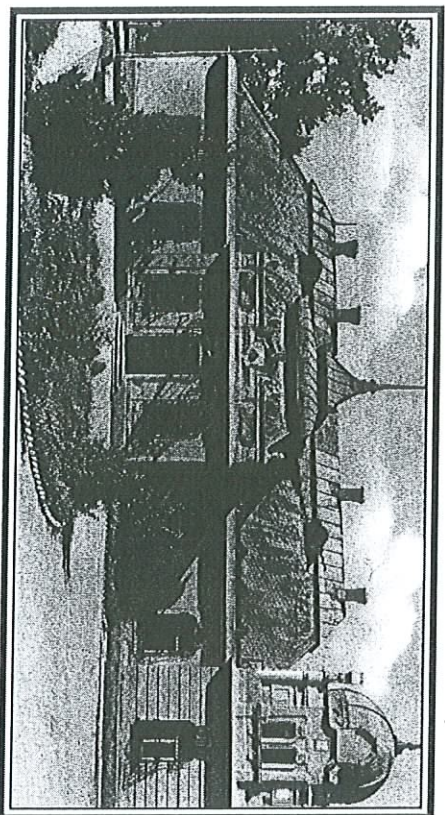
ba, mint joggyakornok a királyi ítélő táblánál. Egy év múlva segédfogalmazó lett, majd semmiöszei fogalmazó. 1872-ben nevezték ki bírónak a budapesti polgári törvényszékhez s ez állásában maradt 1876-ig, mikor budapesti ítélő táblához nevezték ki bírónak. A táblánál tizenegy évig működött, 1887-ig, a mely évben kúriai bírónak lépett elő. 1892-ben a budapesti kir. tábla elnöke lett. Kiváló bíró volt, a törvénykezés minden ágában nagy tájékozottsággal bírt, s jogászai képzettsége, ítéllete szövevényes ügyekben is, megmutatta neki a helyes utat. Az elméleti ismeretek helyes gyakorlati érzékel párosultak benne, lelkiismeretessége, munkabírása jó példaadás volt azoknak, a kikkel együtt működött.

Ezek a tulajdonságai általában ismeretesek voltak nemcsak a szakkörökben s ezért, bár a politikával soha sem foglalkozott s a nyilvános szereplést lehetőleg kerülte, megelégedéssel fogadta a közvélemény, hogy 1895-ben ő foglalta el az igazságügyminiszterium második államtitkári hivatalát. Később azután, mikor politikai államtitkár-társa, Plósz Sándor, igazságügyi miniszter lett, ő lett a miniszterium első államtitkára, s egyúttal képviselővé is választották a zsámbokréti kerületben. A

parlamentben mint képviselő nem játszott különösebb szerepet, alig szólalt fel, de annál többet dolgozott a miniszteriumban, a törvényalkotás, előkészítés és az új törvények életbeléptetése terén. Azoknál a nagy reform-munkálatoknál, melyeket azon időben az igazságügyi miniszterium végzett, egyike volt a legbuzgóbb munkásoknak. Különösen a polgári törvénykönyv és perrendtartás előkészítésének szentelte munkakerje java részét. Hosszasabb tanulmány-utakat tett Német-, Franciaországban és Angliában. A politikai körökben is tiszteletet szerzett neki nemes, komoly jelleme. Igazságossága és szilárdága, melylyel néha jogosultatlan befolyásoknak ellenállt, oly módon nyilvánult, hogy nem sértett vele senkit, s így azok sem váltak ellenségeivé, a kiknek kívánságait elutasította. Külső magaviseletében igazi bírói temperamentum volt: komoly és nyugodt, lassan s keveset beszélt, de magvasan, tömören és szabatosan fejezte ki gondolatait. Megjelenésében, arcvonásaiban ép úgy emlékeztetett atyjára, mint jellemében és modorában. Ép oly tartózkodó és a magányt kedvelő volt mint atyja, s a családi érzés is hasonló melegséggel élt benne. Ragaszkodása növekedéséhez, Széll Kálmánéhoz s ennek családjához hozta a legtöbb derűt a magányos, nőtlennül maradt férfiú életében. Nyári szabadságideje java

A Vörösmarty család címerének teleplezése

Halász-kastély

részt Ráióton töltötte a Széll-család körében, s e meghiúsított környezetben nyilvánult legszébben lelkének melegsége. Atyja emlékéit a fiú és a hazafi kegyeletével ápolta, de sohasem iparkodott előnyöket szerezni annak a nagy névnek a varázsa révén, melyet viselt, sőt néha úgy látszott, mintha e gazdag örökség feszélyezte volna, s ez még szerényebbé tette. Mióta 1901-ben kinevezetett a Kürta másodelnökévé, bár hivatalánál fogva a főrendiház tagja lett, a politikai köröktől csaknem egészen visszavonult, s teljesen hivatalának élt. Hivatalos ügyeit azzal a lelkiismeretességgel intézte, mely lényének egyik sajátossága volt, s a halál is úgyszólván munkája mellől ragadta el.

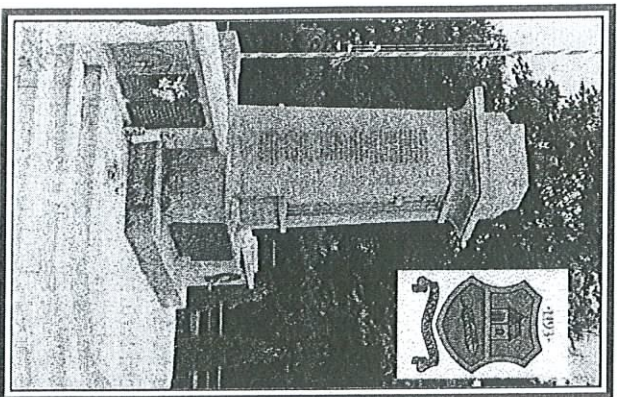
Halálával egy nagy név és egy tiszteletreméltó férfiú tűnik el örökre a magyar közéletből.”

EMLÉKMŰVEK, MŰEMLÉKEK

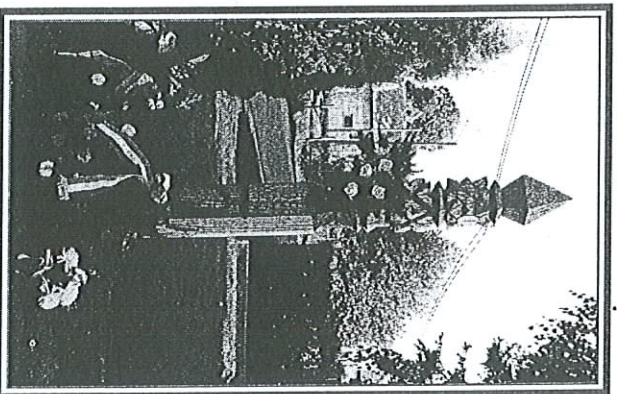
A volt középkori kápolna és temető helyén ma Balassa Antal síremléke található. A hagyomány szerint már az Árpád-korban, a mai Országút és Gárdonyi út kereszteződése melletti területen állt a középkori nyéki kápolna, melyben a hagyomány szerint 1046-ban már Szent Gellért is misézett. Az biztos az oklevelek szerint, hogy ezen a területen állt a középkori kápolna, amely körül temető is volt. Ezt egy 18. századi feljegyzés és az előkerült maradványok és leletek is igazolják. Itt állították fel 1871-ben Balassa Antal nyéki nemes síremlékét. Végakarata szerint ezzel az emlékekkel akarta megjelölni a nyéki kápolna helyét. Ez a síremlék ma is áll, amelyet a Pesti Lónyay utcai és a Pápai Református Kollégium készíttettek el, mivel jelentős adományokat kaptak az 1870. január 31-én elhunyt nemből. Az örökösök költségén Balassa Antalnak síremlékét emeltek a volt kápolnásnyéki kápolna helyén, és a nyéki köztemetőből 1871. október 29-én ide helyezték földi maradványait is.

A **katolikus plébániatemplom** (Fő u.59.) 1937–1938-ban épült. Homlokzati középtoronnyal, kazettás fémennyezettel. A református templom (Vörösmarty utca) utcasorban álló épület homlokzati toronnyal. 1812-ben épült, a második világháborús sérülések után neogótikus stílusban alakították át.

A **Balassa temető**, amely az 1720-as évektől a község temetőjeként működött. Nevét a környéket birtokló református vallású Balassa családról kapta, akik az 1900-as évekig temeték ide hozzátartozóikat, majd később az e században elhunytak földi maradványait áthelyezték a nyéki temetőbe. Ma elhagyott terület, már csak néhány síremlék maradványa található ott.

A két világháború hőseinek és áldozatainak emlékműve

Kopjafa az 1956. évi forradalom és szabadságharc emlékére

Vörösmarty Mihály szülői háza (Vörösmarty utca 36., a 70-es út mellett). Építtette a gróf Nádasdy család 1801-ben. Földszintes, szabadon álló épület, 3+2+kapu+1+2 tengellyel, középen rizalittal. Valójában a költő gyermekkorának színhelye, ide 1801-ben költözött a család. A házban alakították ki a Vörösmarty-múzeumot.

Halász-kastély (Deák Ferenc u. 9.). Jelenleg a mezőgazdasági szövetkezet irodáinak ad otthont. A neobarokk épületet az 1930-as években építették. Földszintes, kelet–nyugati tájolású, 2+1+k+1+2 tengelyes épület. Északi oldalán egyemeletes, négyzet alaprajzú toronnyal. Főhomlokzatán a Halász család címere. A lakótereket átalakították.

A **kőkeresztet** 1853. szeptember 18-án szentelték be. A keresztet Sebesyén Sámuel pettendi földbirtokos kezdeményezésére állították, aki ezen a helyen adományozott 300 négyzetgölnyi területet a kápolnásnyéki római katolikus iskola és kápolna építésére. Homokkőből készítették 1853-ban. Felirata: „NÉZZÉTEK HA VAN E OLY FÁJDALOM MINT AZ ÉN FÁJDALOMAM! Alap. 1853. Jav. 1906.”

Református temető. Több szíléle formájú címeres vörösmárvány sírkő a 19. század első feléből. Itt található több nemesi család címeres sírköve és kriptája, amelyek közül a Kenessey család kriptája a legnagyobb. Kutas István síremlékére a magvaszakadt család címerét fordítva vésték rá. E sírkő szövege: „ITT NYUGSZIK A TEKINTETES NAGY GYÖRI KUTAS FAMILIA UTOLSÓ FÉRFI IVADÉKA TETTES NS. NZTES ÉS VITÉZLETT KUTAS ISTVÁN CS. K. KAPTÁNY ÚR KIMULT 1834-IK ESZT. NOV. HOLDNAPJÁBAN EMELTE EZEN EMLÉKOSZLOPOT SZERETŐ TESTVÉRE NÉHAITTES KAZAY ISTVÁN TÁB: BÍRÓ ÚR ÖZVEGYE TEKINTETES KUTAS ESZTER ASSZONY VÉRZŐ DE TESTVÉRI SZERETETBŐL KÉSZ SZÍVEL BÁR EZEN EMLÉK JELEDET AZ IDŐ MEG EMÉSZTI NAGY LÉLEKI DE ÉRDEMEDET ISTEN EL NEM FELEJTI.”

Volt katolikus kápolna és iskola (Balassa u. 4.). Utcavonala merőleges, földszintes épület, egyik oldalán gótizáló oromzatos rizalittal.

Első világháborús emlékmű. Eredetileg egyedülálló három méter

A millicententáriumi emlékkő előtt (1996)

magas oszlop, amelyet 1925-ben állítottak fel a mai Hősök terten. Az emlékoszlopon a következő feliratok olvashatók: „1914–1918. SZÉP ÉS DICSŐ DOLOG A HAZÁÉRT MEGHALNI”. „1914–1918. A VI-LÁGHÁBORÚBAN ELESETT KÁPOLNÁSNYÉK KÖZSÉGBELI HŐSÖK EMLÉKÉNEK.” Az emlékoszlopon az elesett hősök neveit öröklítették meg. 1993-ban az emlékművet felújították és átalakították. Két oldalasárnyat kapott, és ide kerültek a második világháborús emléktáblák is, melyeknek a felirata a következő: „A II. VILÁGHÁBORÚ JELETELEN SÍRJAIBAN IDEGEN FÖLDEN NYUGVÓ KATONÁ-
INAK 75 POLGÁRI ÁLDOZATNAK ÉS 74 DEPORTÁLTNAK EM-LÉKÉRE ÁLLÍTOTTA 1989-BEN KÁPOLNÁSNYÉK KÖZSÉG LAKOSSÁGA.” Ugyanitt, a téren alakították ki 1992-ben a második világháborús emléksírt, amelynek fedlapján a következő felirat olvas-ható: „A II. VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT ÉS ITT ELTEMETETT HŐSI HALOTTAK EMLÉKÉRE 1944–1945.”

Az 1989. évi rendszerváltozást követően az 1990. szeptember 30-ai választás után, első alkalommal 1990. október 23-án ünnepelte meg a község az 1956. évi forradalom évfordulóját, s állított a Hősök terten kopjafát, melyet Sasvári János készített. Felirata: „1956. X. 23”.

A **mlleccentenáriumi emlékmű** 1996-ban Sasvári János kezdemé-nyezésére készült. A talapzati követ a Vértesszőlő környékéről szá-llította a helyszínre Kupi László és Sasvári János. Ezen került elhelye-zésre az a bronz dombormű, amelynek mintáját fából Sasvári János fa-ragta, és bronzba Domonkos Béla érdi szobrász öntötte. Az emlékmű mellett pihenőparkot alakítottak ki. Ünnepélyes felavatása 1996. au-gusztus 20-án történt. Felirata: „EZEN EMLÉKTÁBLÁT KÁPOLNÁSNYÉK, LAKOSSÁGA ÁLLÍTTATTA A MILLECENTENÁRIUM ÉVFORDULÓJÁN 996–1996.”

1848-as emlékmű. 1998-ban március 15-én avatták az emlékművet. A követet a polgári kőbánya adta ajándékba, kiválasztását és hely-színre szállítását Kupi László és Sasvári János végezte. A dombormű-
vet Sasvári János faragta ki, és Domonkos Béla érdi szobrász öntötte bronzba. Mellette pihenőparkot létesítettek.

1999. november 29-én helyezték el a polgármesteri hivatal falán a **községi címert és a Vörösmarty család címerét.** A családi címert Vö-rösmarty Imre, a költő oldalági rokona leplezte le. Mindkét címet a Kupi család készítette, s ajándékozta a község lakóinak.

ADATTÁR

Kápolnásnyék történeti, földrajzi nevei

KÁPOLNÁSNYÉK

1193.: Necg, Gneq, 1457.: Nobiles de Nyek, 1516.: Nyek alio
nomine Ferthewfynyek,

1632.: Feőrtőőfő alias Káposztás Nyek.

1. Az Budai uton által az Chekes hátnak az minemő árok vagon
1698., Csekész hegy oldal 1711., Csehós dombhát 1717.,

Csekész dombhát lévő hármos határolnál 1738.

2. Az Katona vőlg partya (Gárdony felé) 1698., 1711., Nyékről
Seregélyestre menő ut 1698., Katonavölgy 1738.

3. Az minemő kerek hánt határ az Macska lyik fölött való magas
hegynek tetején (Nadap felé) 1698.

4. Berek hát 1698.

5. Kys les 1698.

6. Az nyéki pusztá templomtul fogva egészen az Too Napkelet
felül való partyáig. 1738.

7. Velencei dűlő XIX. sz. 2. fele.

8. Róka dűlő XIX. sz. 2. fele.

9. Vizesdűlő XIX. sz. 2. fele.

10. Dombi dűlő XIX. sz. 2. fele

12. Felsőpetend 1903.

13. Nádasdypusztá 1903.

14. Ferenczmajor 1903.

15. Kollégiumtanya 1903.

16. Méreymajor 1903.

17. Jánosmajor 1903.
18. Mészestanya 1903.
19. Csikóstanya 1903.
20. Adamajor 1903.
21. Csekélyes 1903.

Határában van Pettend, 1457.: Petendi (nemesi névben), 1487.: Pethend, 1498.: Pethend. Az országos községi törzskönyvbe fölvetették Pettendet, amely a község része maradt. Kápolnásnyékhez ekkor a következő külterületek tartoztak: Nádasdy-pusztá (addig Gróf-tanya): Ferenc-major, Kollégium-tanya (korábban: Mérey-tanya), János-major (a volt Sárközy-tanya), Ménestanya (Luczenbacher szőlőtelepe), Felső-Pettend, Csikó-tanya, Adamajor (az egykori Kiskarolin-tanya) és Csekélyes. A 20. század első évtizedében a község határának kiterjedése 7259 katasztrális hold volt.

Kápolnásnyék utcáinak elnevezése, belterületei

Balassa utca: Ezt az utcát a régi nyéki nemesi családról, a Balassákról nevezték el, akik közül az elsők, Balassa János, Mihály és Miklós 1629-ben szereztek meg szerződés útján többek között Nyék egy részét is. A család több neves embert adott Nyéknek. Voltak közülük bírók, vármegyei tisztségeket betöltők, írók, orvosok, tanítók. Sokan ismerik az úgynevezett Guryal-völgyben lévő Balassa temetőt, ahol sok ősi sírja volt. A családnak közvetlen leszármazottai közül már nem élnek itt állandó lakosok, de a Tó utcai régi kúriában három leszármazott család rendszeresen itt nyaral, illetve tölti el a hétvégeket. A család több tagja felvette a kápolnásnyéki nemesi előnevet, mint például „kápolnásnyéki Balassa Imre”, aki Vörösmarty életéről publikált.

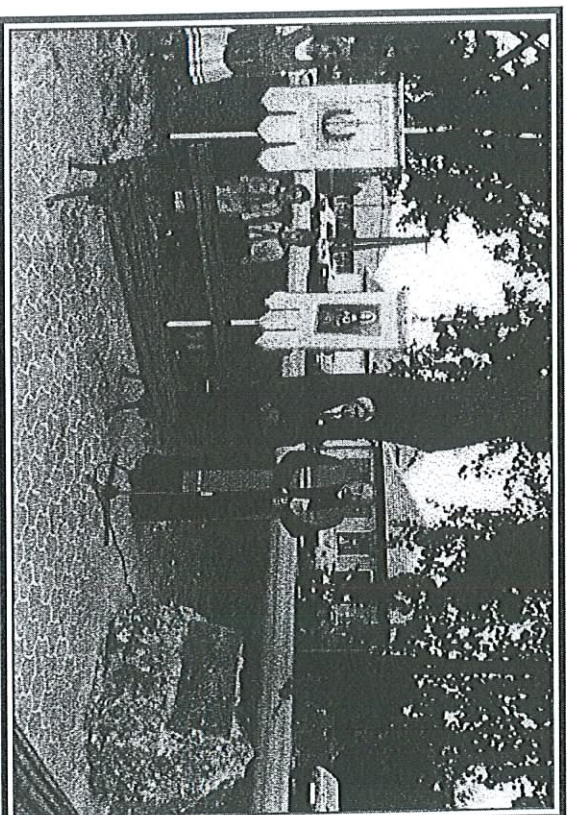
Kutas sor: Ezt az utcát szintén egy régi nemesi családról, a Kutas famíliáról nevezték el még a múlt században. A Balassák 1703-ban nyéki és pettendi birtokaiknak egy részét eladták a velük rokonságban lévő Kutas család tagjainak. Ezt az adásvételt ugyancsak per követi, de a két család megegyezett egymással. A család utolsó férfi tagja, Kutas István császári és királyi kapitány, 1834 novemberében meghalt, így a családot magvaszakadtnak nyilvánították. A nyéki temetőben lévő sírkövére testvére, Kutas Eszter, a kor szokásának megfelelően a magva-

szakadt család címerét fordítva véssette fel. Kutas István birtokát hét leánya, illetve leszármazottaik, a Kenessey, Kazay, Chemel, Csanády, Székely, Ravazdy és Jablonczay utódok örökölték.

Erzsébet utca. 1898. szeptember 10-én gyilkos merénylő megölte I. Ferenc József feleségét, Erzsébet királynét, a magyarok legkedvesebb királynéját – Sissyt. Az akkori földművelési miniszter, Darányi Ignác kérésére fordult a magyar néphez, hogy Erzsébet királyné emlékére fákat ültessenek, utcákat nevezzenek el. A felhíváshoz csatlakozott Kápolnásnyék előjárósága is, az óvoda udvarát fásiították be, s a község egyik utcáját, Erzsébet utcának nevezték el, mely nevet ma is megtartotta Nyék.

Alsónyék területe, amely a mai Kis utca, Tó utca és a Vörösmarty utcai terület összefoglaló neve. A Balassa család ezen a részen élt, s az ő birtokterületük volt. Hatóles út községén belüli része. Kutas sor, amely a nevét az egykori tulajdonos Kutas családról kapta. Fuchs telep. 1920–1930 között adták el kisembereknek 300–400 öles telkenként, ahova az úgynevezett Fuchs-házak épültek. Nevét a tulajdonostól kapta. 1945-ig itt működött a téglagyár is, amely a háború alatt ment tönk-re, ma a Bem utca környéke.

A millicentenáriumi emlékkő avatása (1996)

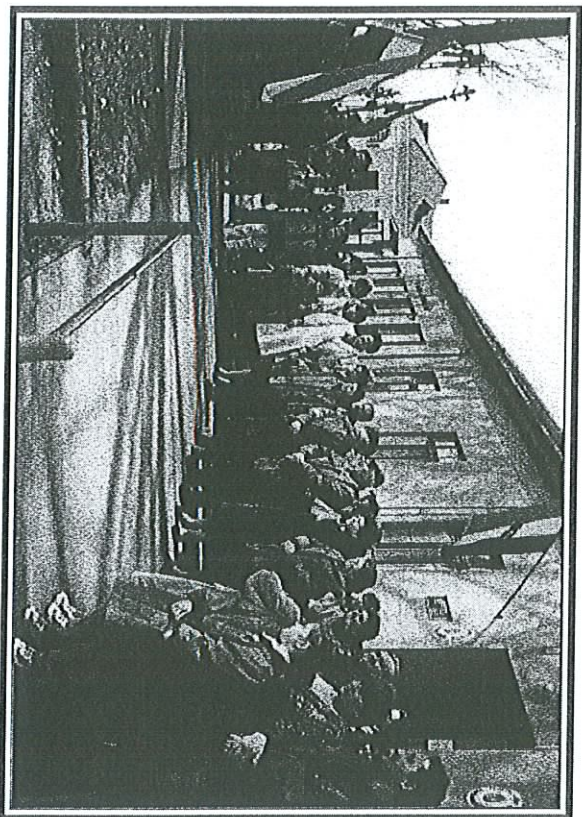
Kellemen telep. Egykori tulajdonosa után nevezték el. Marx-telep. 1945 után, kelekezett, majd Marx-tér, 1999-ben Szent Gellért tér. Bajcsy Zsilinszky utca. Korábban Négyszög utca, mert az izraelita temetőn kívül csak négy családi ház volt, mára teljesen beépített terület.

Kányavár. A jelenlegi Ády Endre utca és környéke, ahol igen sok jegenyefa és fűzfafa volt még akkor, amikor nem volt itt lakótelep. A varjúk (kányák) igen jó fészkelő helyétől szolgált, innen eredeztethető elnevezése is.

A községben több helyen régi pincéket tártak fel. Az ma már nem deríthető ki, hogy milyen célt szolgáltak, s esetleg összefüggő rendszert, alagútrendszert alkottak-e? Jelen sorok írója több forrásból hallott olyan alagútrendszerről, amely a Halász-kastélyt kötötte volna össze a Gárdonyi út sarkánál lévő nagyvendéglővel.

1993-ban építkezés során beszakadt a Gárdonyi út 13. számú ház udvarán egy pince. Felmértem, mintegy 3 méter mély 4 méter $\times$ 3 méteres földbe vájt pince lehetett, amelyben nem találtam semmit. Ugyancsak személyesen voltam egy pincerendszerben, amely az úgynevezett Várocsy-tanya alatt húzódtott a mai 70-es út irányába, s ez több helyiségből állt, téglával, terméskövel volt kirakva a fala, és több belső elfalazása is volt.

Az ünnepelő kápolnásnyékiek (1998. március 15.)

Adatok a község lakosairól, házairól

Az 1785–1787 közötti összeírásban Kápolnásnyéken 69 házban 103 (102 keresztény és 1 zsidó) család lakott, a lélekszám 504 fő. A férfiak száma 261 (259 keresztény, 2 zsidó), a nők 243 (240 keresztény, 3 zsidó). A keresztény férfitlakosságából 1 pap, 36 nemes, 113 „házi és kerizsziellér” (cseléd és egyéb szolgáló személyzet). 8 egyéb (nőtlén szolgál, napszámos stb.) és 101 fiatalkorú (17 éves vagy fiatalabb). A lakosság mintegy 14 százaléka a nemesi rendhez tartozott. A község birtokosa Nemes Péter és testvérei, valamint Kutas István és testvérei.

1820-ban:	116 ház	819 fő
1873-ban:	155 ház	1519 fő
1890-ban:		1758 fő
1907-ben:	196 ház	2028 fő

1926-ban, a községben 250 ház, 745 lakrészszel, amelyből a belterületen volt 230 ház 661 lakrészszel. Nádasdy-pusztán 2 ház 8 lakrészszel, Mérey-majortban 1 ház 8 lakrészszel, Pettend-pusztán 11 ház 57 lakrészszel, Felsőpettend-pusztán 2 ház 4 lakrészszel, Csekélyes szőlőhegyen 4 ház 7 lakrészszel. (Itt csak az adó alá eső házakat tüntettük fel, az adómentes cselédlakásokat a fenti adatok nem tartalmazzák.)

1926-ban a község lakosainak száma 2315 fő. Megoszlása a következő: 1200 római katolikus, 980 református, 25 evangélikus, 103 izraelita, 7 görögkeleti. Nemzetiség szerint: 2288 magyar, 15 német, 5 tót, 5 orosz, 2 montenegrói szerb.

1930-ban:	380 ház	2562 fő
1944-ban:	461 ház	3065 fő
1945. április 30-án:	38 ép, 379 javítható, 44 teljesen lakhatatlan ház, a lakosság létszáma, 1948 fő.	
1949-ben:	2587 fő	
1959-ben:	572 ház	2763 fő
1970-ben:	2944 fő	
1980-ban:	2987 fő	

1999. december 31-én: 3170 lakos (0–18 éves 677 fő, 19–60 éves 1946 fő, 60 év feletti 547 fő), ebből a belterületen lakó: 3096 fő, külterületen lakó: 74 fő. Az összlélekszámból Pettend lélekszáma 397 fő, 982 lakóház, amelyben a lakások száma: 1073.

Kápolnásnýék nemesei

1187. Eufrozina királyné Nyék pusztá területén 1 ekényi szántóföldet adományoz a fehérvári kereszteseknek. Az adományt fia, III. Béla király 1193-ban kelt oklevelében (első írásos nyéki emlék) megerősíti.
1286. Moys nádor végrendeletében a fehérvári apácakolostorban lévő nővérenék adományozza Nyéket.
1395. Fertőfőnyéki Benedek egy fertőfőnyéki telekről és 20 hold szántóföldről intézkedik a fehérvári káptalan előtt.
1457. Nemes Nyéki Balázs és Tamás, mint királyi emberek a csókakői beiktatáson voltak jelen.
1499. Nyéki Gyak Balázsnak és feleségének adományozott egy csabafői házat a székesfehérvári keresztes konvent.
1515. Antalfy János özvegye Pettendi Ilona és osztályos atyafiai, új adományt kértek Kápolnásnýék praediumban lévő ősi birtokrészükre, amelyet 1517-ben meg is kaptak II. Lajos királytól.
1516. Nyék az endrődi Somogyi családé (Nyék alio nomine Ferthefwfynek).
1517. Pettendi Ilona, Bodméri Pettendi László és fiai, Mihály és Miklós, Bodméri László és fia, Benedek, Bodméri Lukács fia, Bertalan és László, Bodméri István és fiai, Imre, Balázs és Jakab, Fertőfőnyéki János és fiai, Domonkos és Lázár, Nyéki Boldizsár és fiai, Ambros és Balázs, Fertőfőnyéki Balázs és fia, Imre, Fertőfőnyéki Orme és fiai, András és Jeromos, valamint mindkét ági örököseik.
1543. A török pusztítás miatt a község elnéptelenedik.
1562. Pettendi Ilona unokáira, Kettyei Finta Benedekre és Albertre hagyományozza Nyék–Pettendet Papvár és Velence praediumokkal együtt.
1593. Palló Gáspárnak adományoz Fejétkövi István a praedium területén egy nemesi kúriát, a Hosszú-völgy és a Kút-völgy nevű rétekkel, továbbá a Cseplész nevű területen fekvő szántóföldekkel
1617. Pálffy Márton tiltakozik, hogy a Nyéken, fekvő birtokaira különböző nemesek az állataikat ráhajtották, a legelőket, szántókat, vetéseket elfoglalták.
1629. Balassa János, Mihály és Miklós szerződéssel szerezték meg a Pettendi Ilona féle birtok egy részét, amelyre II. Ferdinánd királytól donációt kaptak.

1630. A Finta leszármazottak és a Balassa leszármazottak osztálylevelében elismerték egymást atyafiaknak, és Fertőfő vagy Kápolnásnýék, Pettend, Gárdony és Velence területén fekvő birtokaikat egymás közt felosztották, kikötötték az egyik fél kihalása esetére a másik fél öröklési jogát. Nyék és Pettend a Balassáknak jutott.
1630. A győri káptalan Nyék területét elhagyott pusztá birtoknak mondja.
1696. A török idők utáni összeírásban Nyéket lakatlannak írják, földjeit a környékbeli lakosok művelték.
1696. Balassa Ferenc tatái nemes gyakorolja a földesúri jogokat.
1703. Balassa András, Ferenc és János eladják nyéki és pettendi birtokaik egy részét Kutas Istvánnak és Ferenczy Györgynek.
- 1715–1720. A kamarai adóösszeírásban Kápolnásnýék – mint lakott falu – nem szerepel.
1722. Körüli időben benépesül telepesekkel Nyék, többségében reformátusokkal, akik lelkeszt is hoznak magukkal.
1754. Kutas János (szentpéteri) és Balassa Sándor (csabdi) lakosok ismertek – helyi birtokosként – a nemesi összeírásban.
- Nemes Györgyné Halász Mária, mint Balassa Ferenc megbízottja megáradja az 1703. évi adásvételt. A per egyezséggel végződött, Kutasék visszaadják a Balassáknak a nyéki birtok felét.
1755. Balassa Ferenc a visszaadásért a kalocsai káptalan előtt öröklést tesz – a visszaadott birtok kétharmadáról – Nemes Györgyné és utódai javára. Kutas István birtokrészét hét leánya, illetve leszármazottaik a Székely – Ravazdy – Kenessey – Chernel – Csanády – Kazay – Jablonczay utódok örökölték. A későbbiekben a fenti szerződések alapján osztották Kápolnásnýéket Alsónyékre, amelyen a Balassák, és Nemes Györgyné osztoznak, Felsőnyékre, amely Pettenddel együtt a Kutas lányok öröksége lett.
1794. Nemes Zsigmond eladja Alsónyéken lévő birtokát gróf Nádasdy Mihálynak.
1809. évi nemesi összeírásban nyéki nemesei: Balassa Antal 42 éves, 2 gyermeke van. özv. Balassa Péterné, fia Gábor 32 éves, Károly 30 éves, Lajos 22 éves. Csik Péter 40 éves, 1 gyermeke van. Czucz János, Fekete Sándorné, fia Sándor 16 éves. Horváth János 34 éves, 2 gyermeke van. Kutass István 37 éves. Kazay János megyei főjegyző. Kovács Ádám 38 éves. Klára Zsigmond 30

éves, 1 gyermeke van. Kiss Mihály 22 éves. Kiss István 23 éves. Mészöl József 34 éves, 2 gyermeket és 4 árva nevel Pettenden. Magyarai Péter Fejér megyei főpénztárnok. Pázmándy Zsigmond 26 éves. Szűts Pál 57 éves, 6 gyermeke van. Vörösmarty József 36 éves 3 gyermeke van, pettendi birtokos. Vörösmarty József 36 éves, 3 gyermeke van, pettendi birtokos. Vörös Mihály 40 éves, 6 gyermeke van, gr. Nádasdy ispánja. Végheilius István 50 éves, 2 gyermeke van.

1818–1821. évi nemesi összeírásban szereplő nyék-pettendi nemesei Kápolnás – Felső- és Alsónyéken lakók: Balassa Antal, fia Imre, Balassa Gábor, Balassa János, fiai Ignác és Pál, özv. Balassa Jánosné, fiai József, Ferenc és Zsigmond, Balassa Károly, Balassa Lajos pesti ügyvéd, Fekete Ferenc, Fekete István, fia János, unokája János, Jablontzay Petes János Fejér megyei táblabíró, Kazay János több megye táblabírája, Kenessey Károly, Kenessey Zsigmond, Kolosvári Mihály (gr. Nádasdy kasznárja), fiai Károly és Mihály, Kutas István császári és királyi kapitány, Magyarai Kossa Péter főszolgabíró, Nagy László megyei esküdt, Pázmándy Antal, Pázmándy Zsigmond, Pénzes Péter, fia Péter, Simony István, Végheilius István, fia Zsigmond.

Pettenden lakók: Bertalan Imre, Kotsi Horváth József táblabíró, fiai István és Vilhelm, Mészöl József táblabíró, fiai József és Lajos, Sebestyén Sámuel táblabíró, fiai József és Sámuel.

1828. évi nemesi összeírásban szereplő kápolnás- felső- és alsónyéki nemesei: Balassa Antal, Balassa Ferenc (mérnök), Balassa Gábor (táblabíró), Balassa Ignác (ügyvéd), fia László, Balassa Imre, Balassa József, fia Miklós, Balassa Károly, Balassa Lajos, Balassa Zsigmond, Csik István, Csik János, Csik József, Csörgei János, fia Lajos, Erdi Sándor, Jablonczai Petes János, Kazay János többmegye táblabírája, Kenessey Zsigmond, fia Kálmán, Kolosvári Mihály, fiai Károly, Mihály, János és Antal, Kutas István, gróf Nádasdy Lipót, Nagy István, Nagy József, fia József alszolgabíró, Pénzes Péter, fiai Péter és József, Sárközy Kázmér megyei másod aljegyző, Szántó István, református prédikátor, Szűts István, Szűts Péter, fiai Pál és József, Thaly István, fiai Károly, Lajos, Antal és Dénes több megye táblabírája, Végheilius István, fia Zsigmond.

1828. évi nemesi összeírás pettendi nemesei: Barrassó Péter, fia Imre,

Bozinkay Lajos, fia Károly, Kenessey Károly megyei esküdt, Mészöl József, fiai József és Lajos.

1839. évi nemesi összeírás nyéki nemesei: Balassa Antal, Balassa Ferenc mérnök, Balassa Gábor táblabíró, özv. Balassa Ignácné, Balassa József ügyvéd, Balassa Károly, Balassa Lajos táblabíró, Balassa Zsigmond, Bekény István, Borsányi István, Borsányi József, özv. Borsányi Péterné, özv. Csanády Györgyné, Csépan Antal Somogy megyei táblabíró, Csik József, Csipke Mihály, Csörgey János, özv. Erőss Józsefné, Fekete József, Fekete Ferenc, Fogthüi János, Fogthüi Máté, Harangozó József, ifj. Kolosváry Mihály, özv. Jablontzay Lajosné, özv. Jókay Józsefné, Jókay Károly ügyvéd, Jókay Károly, Kandó István, özv. Kazay Jánosné, Kenessey Ignác, Kenessey Kálmán, Kenessey Zsigmond táblabíró, Kiss Miklós táblabíró, Kolosváry Mihály kasznár, özv. Magyarai Péterné, ifj. Mészöl József, gróf Nádasdy Lipót Komárom megye főispánja, Nagy József, özv. Nagy Józsefné, Nagy Mihály kocsis pap, Pázmándy Zsófia, Pénzes Péter, Sárközy Lajos Somogy megyei táblabíró, Sárközy Sándor Somogy megyei táblabíró, ifj. Szűts József, Szűts József gazda, Taly Dénes, Taly Károly táblabíró, özv. Tóth Pápai Józsefné, Végheilius Zsigmond szolgabíró.

1839. évi nemesi összeírás pettendi nemesei: Barrassó Péter, Buzinkay Lajos, Kenessey Károly főszolgabíró, Léway Benjámin, Mészöl Dávid, Mészöl József id. táblabíró, Sárközy Kázmér másodalispán, Sebestyén Sámuel, Sigray Márton.

1843. évi nemesi összeírás nyéki nemesei

(34 családban 66 nemesi rendű férfi és nemesi származású özvegy, köztük egy arisztokrata): Balassa 9 (fűgyermek), Bekény, Borsányi, Csanády, Cséppán, Csipke, Erős 2 (fűgyermek), Fekete, Fogthüi, Györki, Halász, Harangozó, Jó 2 (fűgyermek), Jókay 2, Kandó, Kazay, Kenessey 3 (fűgyermek), Kiss, Kocsi Horváth, Kolosváry, Meszlényi, Mészöl 2 (fűgyermek), Nádasdy gróf, Nagy, Pázmándy, Pénzes, Saly, Sárközy, Szentkirályi, Szombaty, Szűcs, Taly, Végheilius 2 (fűgyermek), Végheilius.

1938. évben nyéki nemesei: Gróf Ambrozy Gyula, lánya gróf Ambrozy Mária, Bajér János, dabasi Halász Gedeon, dr. Friedrich Endre, Gschwindt Ernőné, Haltenberger Simon, neje dabasi Halász Alexandra, Heller András tiszteletbeli főszolgabí-

ró, Jeszenszky Antal, Kolozsvári Mihály, id. Meszlényi Pál, fia Pál, Luczenbacher Miklós, Wenckheim Ferenc, gróf Wickenburg Istváné, lánya Wickenburg Mária.

Kápolnásnyéki származású és itt élt híres személyek

Kápolnásnyéki leghíresebb szülötte Vörösmarty Mihály, de rajta kívül még több neves személyiséget adott e kis falu az országnak, s reméljük, az elkövetkezőekben is fog. Az alábbiakban Vörösmarty korából is mutatunk be olyanokat, akiknek nem szabad a feledés homályába merülniük.

Balassa Antal nemes, 1818. február 7-én született Kápolnásnyéken. Jogi tanulmányokat végzett, Sárközy Kázmér mellett volt gyakorló, majd a megyei esküdtök sorában találjuk. Korán abbahagyta a jogi pályát, visszavonult nyéki birtokára, és gazdálkodóként gyarapította birtokát. Modern gazdálkodást folytatott, meglátogatta az 1851-es londoni világkiállítást is. Közkedvelt társasági alak volt, ennek ellenére családot nem alapított. Vörösmarty 1853–1855 között segítette, megértő, baráti kapcsolat jött létre közöttük. Leszármazottja nem maradt, vagyosanak nagy részét a Pesti Református Gimnáziumra és a Pápai Református Kollégiumra hagyta, de gondoskodott a nyéki, gárdonyi református egyházakról, a községek szegényeiről, elesetteiről. Rokonokról pedig úgy, hogy tanulmányi alapítványt tett a Balassa gyermekeknek. Korának egyik nagy mecénása volt a községben.

Galánthai Fekete János, költő és politikus 1817-ben Kápolnásnyéken született. Jogi és teológiai tanulmányait Pápán végezte. 1848-ban Székesfehérváron ügyvédi irodát nyitott, majd alügyész, megyei főjegyző, végül levéltárnok lett. A kormányhoz beterveztett függetlenségi nyilatkozat miatt bujdosni kényszerült, 1852-ben került vissza Nyékre. Lírai költeményei, tétfás novellái az Athenaeumban, a Pesti Divatlapban, a Hazánkban és a Vasárnapi Újságban jelentek meg. 1858-ban pedig Pesten megjelent az *Életiskola* című kötete. Különleges munka, mert tanít, nevel, mondandóját verses formában írta meg. Alapítója, megalakítója a Fejér Megyei és Székesfejérvár Városi Történelmi és Régészeti Egyletnek, majd titkára és régiséggár őre volt 1876-tól haláláig. 1877-ben halt meg. Arcképét a Vörösmarty Kör öröktette meg. Fejér megye közlisziviselői díjat nevezett el róla, amelyet minden évben kiadnak.

Fekete János

Gellért Jenő tanár, Pusztanyéken született, 1857-ben. Iskoláit helyben és Budapesten fejezte be, az egyetem elvégzése után 1878-ban Sopronban kezdte meg tanári működését. 1880-tól a fővárosi belvárosi főreáliskola tanára. Több irodalmi tárgyú tanulmányt írt, többek között Ányos Pál költeményeivel is foglalkozott. Cikkei a fővárosi irodalmi és politikai lapokban jelentek meg. Önálló művei: Ney Ferenc, 1890. Tíz ifjúsági szimfónia, 1894. **Kenessey Kálmán** miniszteri tanácsos, Kápolnásnyéken született, 1825-ben. A székesfehérvári főgimnázium befejezése után Pesten tanult jogot, ugyanott ügyvédi vizsgát tett. 1848-ban részt vett a szabadságküzdelemben. Később Fejér vármegye alispánja, majd miniszteri tanácsos lett. A pesti és vidéki napi és szaklapok hasábjain mezőgazdasági cikkei évtizedeken át jelentek meg. Önálló munkái közül ismertebbek: Miként gazdálkodjunk? 1857. A szántóvető arany szabályai. 1859. A népbankokról. 1869. A búza vetőmag nemesítéséről. 1874.

Ináncsi Pap Gábor református lelkész, Kápolnásnyéken, 1791-ben született. Költeményei és cikkei a pesti lapokban jelentek meg. Könyvei közül néhány: Szószvár rege. 1818. Történetek a mai időkől. 1822. Imre, vagy a királyi tekintet hatalma. Színmű 4 felvonásban. 1830. Grillparzer Sappho c. drámáját ő fordította magyarra, s ezt az országot több színházban adták elő.

Vértessy József ügyvéd, Kápolnásnyéken született 1844-ben. A középiskolát a pesti piaristáknál végezte, utána a tudományegyetem hallgatója lett, később ügyvédi vizsgát tett. Székesfehérváron telepedett le, ahol részt vett a Fejér Megyei Takarékpénztár alapításában, és ennek 50 éven át ügyésze volt. A Vörösmarty Kőr igazgatója, elnöke volt 25 évig az egyesület irodalmi tevékenységét oly magasra emelte, hogy előadásain a főváros leghíresebb írói is részt vettek. Elnöke volt a Színpártoló Társulatnak és külön műkedvelő gárdát is szervezett. Ő rendezte 1900-ban Vörösmarty születésének 100. évfordulójára az ünnepségeket, melyhez foghatót vidéken ritkán láttak. Miniszterek voltak a megemlékezések vendégei, és a költő tiszteletére emlékkönyvet adtak ki. Ekkor leplezték le a Vörösmarty-emléktáblát is. A Vörösmarty kultuszának annyira lelkes munkása volt, hogy Vörösmarty apostolának nevezték. 1924-ben halt meg Budapesten.

Virányi János, 1809-ben Pusztanyéken született. A pécsi középiskola után a pesti egyetemen orvostanhallgató lett. Főleg természetrajzi tudományokkal foglalkozott, szaklapokban több cikket tett közzé. 1848-ban tűzér hadnagy volt. Művei: Emlősök természetrajza. 1855. A növények természetrajza. 1868. Hasonszerzi háziorvos. 1878-ban halt meg Pesten.

Varga Endre községi adóügyi jegyző, 1895-ben született Szentesen. Itt végezte középiskoláit és Szombathelyen a jegyzői tanfolyamot. Részt vett a világháborúban, orosz fogságba esett. Előbb Derekegyházán működött, majd 1922-ben Kápolnásnyékre került segédjegyzőnek. 1924-től adóügyi jegyző. Főjegyzője a járási jegyző-egyesületnek, elnöke a levante egyesületnek, a református presbiterium tagja. Neje: Liha Olga, lánya: Sára.

Kovács Géza községi főjegyző, 1877-ben született Velencén. A székesfehérvári felsőkerekedelmi iskolában tett érettségit, a közigazgatási tanfolyamot Budapesten végezte. 1896-ban segédjegyző lett Kápolnásnyéken, s ugyanitt 1907-ben egyhangúlag megválasztották vezető-jegyzőnek. 1928-ban vonult nyugalomba. Működése idején létesült az új községháza, a hősi emlékszóbor és a modern vágóhíd. Elnöke volt a Hangya Szövetkezetnek, s pénztárosa a Gazdakörnek. Neje: Herder Karolin.

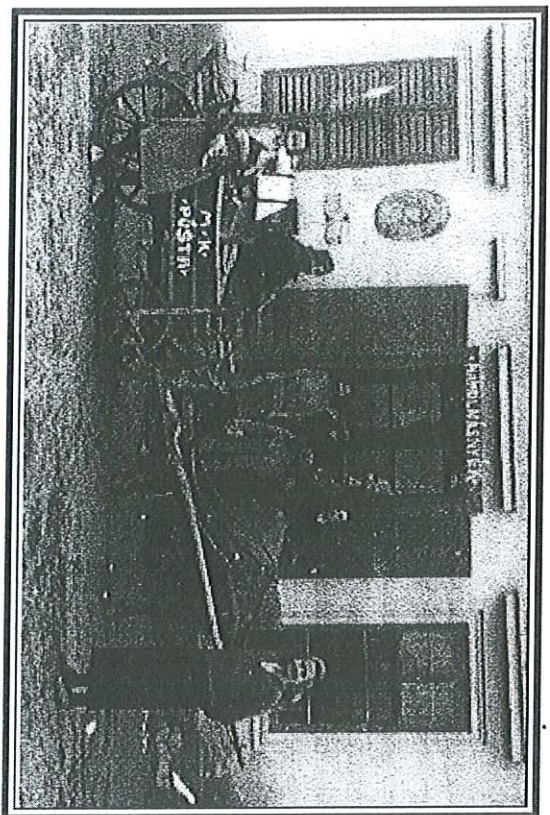
A vasút és a keskeny nyomtávú vasútvonal

A község területén vezet keresztül a Budapest – Nagykanizsa közötti vasútvonal, a Déli Vasút, amelynek építését már az 1860-as években kezdték meg. Érdekes az, hogy 1900. december 1-jén Vörösmarty Mihály századik születési évfordulójára a mai Vörösmarty utcai átjárónál ideiglenes leszállóhelyet építettek ki a nyílt pályán, s az ünnepségre érkező vendégek részére a Déli Vasút Igazgatóság gondoskodott a rög-tönzött dobogókról és a fényes zászlódisztról. A kápolnásnyéki állomás épületét, a Déli Vaspálya Társaság építtette 1902-ben. 1930-tól a Duna–Száva Adriai Vasúttársaság tulajdonát képezte a vonal, mely akkor még egyvágányú volt. 1932. július 1-jével került a Magyar Államvasutak kezelésébe. 1939-ben készült el Székesfehérvár és Kápolnásnyék között a második sín pár, majd ezt követően Martonvásárig és utána Tárnokig lett kettős vágány. Ugyanitt alakítottak ki teherrakodó vágányokat, amely a községet a körzet átrakodó állomásává is tette. A háború előtt a nyéki vasúttállomás komoly forgalmat bonyolított. A hatvanas évekre a forgalom a harmincas évekenek háromszorosára növekedett. 1965-ben az állomás létesítményei ipari vágánnyal is gyarapodtak. A Kőolajipari Vállalat végzett itt nyersolajoltást. A háború előtt a forgalmista árulta a vonatjegyeket, a hatvanas évektől már két személypénztáros alkalmazottak. Jelenősen fejlődött a teheráru ki- és berakodás.

A vasúttállomás vezetői a következők voltak: 1877-től Kron Simon, Laki László (1923–1932), Borai Géza, Deicző József, Ivánfi Ferenc, Lovas László, Kapitány Ferenc, Láng Béla, Pálmai Imre, Kókai László, Szilvási Miklós, 1967-től Szűcs József. Lakó József MÁV felügyelő (1924–1932).

A posta múltja

A kápolnásnyéki postahivatal pontos keletkezési évét nem tudjuk megállapítani, de az ismert, hogy a Buda – Érd – Nyék – Fehérvár postakocsijarat útvonalának egyik állomása itt volt. A nyéki nagyvendőlőnél álltak meg pihenni és lovat is válthattak. Nyéken 1898-ban már működött a mai jellegnek megfelelő posta. Ekkor Vajmár Anna volt a postamester. A posta épülete a jelenlegi pizzéria helyén állt. Ezt követően Kölesvölgyi Sándor került a posta élére, felesége volt a be-

A posta épülete és a postakocsi

oszlott alkalmazott. Ebben az időben a postahivatal a Stumpf-féle ház mögötti épületben, a Horváth Kálmán által lakott Fő utcai házban működött.

1916-ban Wolf Jánosné lett a postamester. Alhóról költözött Kápolnásnyékre és férjével együtt látták el a szolgálatot. Az iroda akkoriban a Faragó László - Halmi Gáborné-féle Fő utcai házban működött. A hivatalban két tiszti, egy kézbesítői és egy szállítói munkakörben dolgozót alkalmaztak. A kápolnásnyéki küldeményeket ebben az időben a vasútállomásra lófogatall szállították, és onnan mozgóposta útján továbbították. Az érkező küldeményeket ugyancsak lófogatall szállították a postahivatalba.

1926-ban vette meg a posta Krausz Manó hentesről azt a házat, melyben a hivatal a mai napig működik. Ez egy tönkrement mészáros háza volt. A posta jelenlegi bejárata volt az akkori hentesüzlet bejárata is. 1936. december 1-jén vette át édesanyjától a posta vezetését Ivánfi Ferenecé, született Wolf Irma. Több mint harminc esztendei szolgálat után vonult nyugalomba. Vezetése alatt a postahivatal virágkorát élte. 1936-ban 24-26 volt csak a telefon-előfizetők száma, s rádiója is mindössze 180 családnak volt. Pettenden akkoriiban (egészen 1949-ig) külön postahivatal működött, ezért is volt kisebb a forgalom.

1944. december 7-én a postát a bizonytalan állapotok miatt bezárták, csak 1945. április 4-én vette vissza Ivánfi Ferenecé a posta vezetését, majd április 14-én, az udvaron egy asztalnál kezdte meg a szolgálatot ugyanis az épület teljesen rombadőlt. 1952-ben a posta átvette a sajtótermékek terjesztését, ezért külön hírlapkezelőket kellett alkalmaznia. 1954 óta a táviratokat nem Morse-jelek segítségével továbbítják, hanem telefonon. A küldeményeket a Budapest 72-es postahivatalból reggel 6 óra 25 perckor autó hozza. Így a küldemények kézbesítése 7-8 óra között kezdhető meg.

Lényeges változás következett be a kápolnásnyéki posta történetében 1965. augusztus 14-én, amikor egy úgynevezett félautomata rendszerű telefonközpontot állítottak üzembe a Velence-tavi távbeszélő forgalom meggyorsítása érdekében. Ezzel a nyéki posta közvetlenül hívhatta bármelyik székesfehérvári vagy budapesti előfizetőt. A telefonközpont hat dolgozója éjjel-nappal ügyeletet tartott. Ide tartozott Martonvásártól Agárdig az egész környék.

Ivánfi Ferenecé nyugdíjazását követően Antal Lászlóné lett a hivatalvezető. A hivatal vezetését 1966. augusztus 1-jén Németh Sebestyén vette át. A távbeszélő-forgalom egyre erősebb lett. A hivatal létszáma már elérte a 28 főt. Az induló beszélgetések száma 900, ugyanakkor a megyeszékhelyen 1200 körül változott. Olyan sajnálatos esetek is történtek, hogy az ügyfelek nem egyszer gépkocsival felmentek Budapestre elintézni a telefonbeszélgetéseket, ugyanis a túlterhelt hálózat nem győzte a forgalmat.

A rendszerváltoást követően megváltozott a helyzet. Az időközben külvált távközlést vállalkozóknak adták ki a rohamosan emelkedő távbeszélő-állomás felszerelési igényének kielégítését. Ennek köszönhetően ma minden házban megjelent a telefon. Időközben 41 évi szolgálat – ezen belül 33 év kápolnásnyéki hivatalvezetés – után 1999. szeptember 6-án, Németh Sebestyén a kápolnásnyéki postahivatal vezetését átadta Szabó Andrásnének.

Egészségügyi kérdések

Fejér megyében 1876. november 20-án került sor az egészségügyi körök, a születési körzetek meghatározására. Egészségügyi kört hozott létre Velence, Kápolnásnyék, Sukoró és Pákoz. Ugyanekkor

Kápolnásnyéket szülész-nő tartására kötelezték. Az orvosi ellátást segítők, az asszisztensek és a bábák nevei nem maradtak úgy fenn, mint az orvosoké, bár ők voltak azok, akik mindig a háttér munkát végezték a betegellátás terén. Érdekes, ha valaki végiglapozza az alispáni jelentéseket, azt látja, hogy Nyéken jó volt az egészségügyi ellátás az 1870–1880-as években, mert a szomszédos községekben előfordult mindenféle betegség, itt csak a szemcsés köthártyalobos megbetegedés jelentkezett, de ez is gyógyításra került. Az 1926. évi hivatali alkalmazottak jegyzékében a két orvos mellett a szakképzett bába is szerepel. Az 1930-as évek végén, dr. Spät körorvos ellen – kötelesség-munkaszárait hivatkozással, de zsidógyűlölő felhanggal – sorozatos följelentések történtek. Az orvosi körzetben megbomlott az egység a községek között. Előbb Gárdony lépett ki a Nyékkel és Pázmánddal együtt alkotott körzetből, majd egy évvel később, 1936-ban, a 6 község által alkotott állatorvosi körzet egysége bomlott meg Gárdony és Pázmánd kiválásával. Ez utóbbi kezdeményezés végrehajtása megakadt, mert Kápolnásnyékre a kilépések nyomán olyan teher hárult volna, amelyet a község elviselni nem tudott. Megkezdtek ugyanis MABI-kölcsön föl-vételével, és 1937-ben a megvásárolt malomépület bontási anyagának felhasználásával az orvoslakás és a rendelő építését. A háború alatt ez az épület is tönkrement. A területet 1996. nyaratól vállalkozásban üzemelteti a térségbeli önkormányzatokkal az orvosi ügyeletet Velencén.

Orvosi, állatorvosi ellátás

Orvosok

Dr. Klein Zsigmond körorvos, Velencéről látta el a nyékieket, majd 1904-ben átköltözött Kápolnásnyékre, mert nem volt megfelelő a velencei lakása, s az általa kért 150 korona lakbért a velencei előjárók nem biztosították.

- dr. Spät Endre orvos,
- dr. Payer Jenő körzeti orvos,
- dr. Spät Imre vasúti pályiorvos és magánorvos,
- 1924. dr. Spät Henrik körorvos,
- 1945–1948. dr. Budai Guidó magánorvos,
- dr. Burján István körzeti orvos,
- dr. Dorsits István körzeti orvos,

- 1956–1993. dr. Bakó Béla körzeti orvos,
- dr. Pauli Szilárd körzeti orvos,
- 1994. június 1-jétől vállalkozó háziorvosként.

Fogorvosok

- 1988–1995. dr. Keresztúry Zsuzsanna fogorvos,
- dr. Pallag Ferenc fogorvos.

Gyermekorvosok

- 1986–1988. dr. Harsányi Edit,
- dr. Szalay Lídia gyermekorvos.

Állatorvosok

- dr. pusztazámori Mentler Béla körállatorvos,
- 1956. dr. Schir Gyula állatorvos,
- 1956–1970. dr. Visky Sándor állatorvos,
- 1970–1986. dr. Gyöngyösi Péter állatorvos,
- 1986– dr. Kovacsik Ödön körzeti főállatorvos.

Gyógyszertár

Vörösmarty Mihály édesanyjáról feljegyezték – „betegeket is gyógyított, nagyon gondosan eltett mindenféle jó fűveteket, gyökereket, annak idejébe beszárítani. Vakok gyógyításában különösen szerencséje volt. Flastromokat, igen jókat készített, hányszor történik a gazdaságba esonttörés – kassa sarlóval sebzés, azokat nagyon hamar gyógyította”.

Kápolnásnyéken a „Vörösmarty Mihályhoz” elnevezésű főkgyógyszertárt 1874-ben alapították. Anyaggyógyszertára a martonvásári. Az első hivatalos feljegyzés, amelyről tudomásunk van, 1882. december 16-án készült, amikor dr. Kremnitzky Ferenc Fejér megye tiszteletbeli főorvosa „Gyógyszertár- vizsgálati jegyzőkönyvet” vett fel a Kápolnás – Nyéken a helyi fiók gyógyszerár ellenőrzéséről, az alábbiak szerint: „1. A gyógyszerár helye, címe és egyéb jelei: A gyógyszerár a község főutcáján, nyílt és könnyen hozzá férhető helyen van. Címe: „Vörösmarty Mihály”hoz csupán magyar fölírással kiüntetve.

2. Jogcíme: Személyes jogú a Martonvásári gyógyszerár fiókja átruházott a jelenlegi tulajdonosra, a Nagyméltóságú Királyi Belügy-

minisztériumnak 1880. évi 25236 számú leiratával.

Ez idő szerint tulajdonos: Grimm Károly martonvásári gyógyszerész. /lásd a martonvásári gyógyszerész vizsgálati jegyzőkönyvét./

Felügyelő neve: Felügyelő és haszonbérlet Gáty Endre gyógyszerész mester lett. 1877-ben Budapesten, 29 éves r.katholikus vallású nő, született Egerben. E gyógyszerértárban működik az 1881-dik évi Mártius 1-je óta, fizet 700 fnyi bért.

Segéd: ez idő szerint nincs.

Gyakorlatok: nincsenek.

A gyógyszerértár helyiségei:

A műterem bútorzata, edények minősége és fölirata: kicsiny, de csinal berendezett, tisztán tartott helyiség; bútorzata tisztességes, az állványokon betűsorban elhelyezett gyógyszerek, edénye tiszta és könnyen olvasható föliratokkal ellátván...

A gyógyszerek mennyisége: elegendő, minősége: jó...

Trtikos összetételű gyógyszerek nem találtattak...

A gyógyszerértár közhire, mérték, árszabás- és kiszolgálásra nézve: jó. A vénység szabályszerűen taxálva találtattak...

A tisztiz főorvos zárveleménye.

A k.nyéki fiók gyógyszerértár az 1882.-ik évi vizsgálat alkalmával, úgy az üzlethelyiségek tisztasága szerint a fölszerelés és vezetés nézőpontjából jó állapotban találtott. A gyógyszerész jó indiatu, a rendelvények kiszolgáltatása körül készséges, lelkiismeretes, s pontos. A 17. p. szerint a szakmájához tartozó segédeszközöket beszerzi és így haladásra törekvő.

Kelt: K.Nyéken 1882 évi December hó 16-án.

Huszár szolgabíró.

Dr. Kremnitzky Ferenc Fejérmege t.beli főorvosa.”

Kápolnányéken ebben a gyógyszerértárban 1887-től a tulajdonos Hankóczy Ede gyógyszerész volt. Vörösmarty Mihály nevét viselte és az első működési helye a Vörösmarty u. 1. sz. alatt volt, a Fő utca felől nyílt (a mai Takarékpénztár épületének helyén). 1916-ban dr. Balogh Mihály tulajdonába került a patika. Az ő működése ideje alatt, 1932-ben költözött a Fő utca 18. sz. alá, ahol jelenleg is működik. 1942-től, Balogi Mihály halálától fogva özevegyi haszonélvezetbe került. A második világháború során súlyos károkat szenvedett az épület, és igen nehéz körülmények között működött 1950-ig.

1950 júliusában államosították. Fejlesztése fokozatosan történt, 1964-

ben nagyszabású átalakítás után megszépült az épület. Nemcsak külsőleg változott meg, egészségügyileg is megfelelt a követelményeknek. Hideg-meleg folyóvízzel látták el, a dolgozók számára modern öltöző-helyiséget építettek. 1969-ben már ötven dolgozotak a gyógyszerértárban: 2 gyógyszerész, 2 asszisztens és 1 takarító. A vezető gyógyszerész Holl Nándorné volt. A gyógyszerértár jelentőségét fokozta, hogy a környező falvak: Velence, Nadap, Pettend, Pázmánd és Vereb gyógyszerellátását is kielégítette, és részben Baracska és Sukoró ellátását is biztosította.

1994-től Somogyi Károly a gyógyszerértárvezető, 1995-ben az önkormányzat visszaigényelte a gyógyszerértárát, majd 1996-ban privatizálták, s magánvállalkozásként üzemeltetik. 1999-ben a gyógyszerértárát felújították, és a kor előírásainak megfelelően, jól ellátott gyógyszerértára fejlesztette Somogyi Károly.

MŰÉSZEK, ALKOTÓK (2000)

Dr. Farsang Zoltánné, Gutny Anzselika képzőművész

Fekete Anna amatőr festő

Kerek László keramikus művész

Nagy János amatőr grafikus

Lebár József animációs filmrendező, grafikus

Orisekné Farsang Erzsébet naiv festő

Sasvári János amatőr fafaragó népművész

Tóth Alajos amatőr költő

Múzeumok, kiállítások

Vörösmarty Emlékmúzeum

A Nádasdy grófok ispánlaka, amelyben gyermekkorában élt Vörösmarty Mihály, a mai Vörösmarty Emlékmúzeum épülete. 1802-ben épült, idősebb Vörösmarty Mihály (1764–1817) irányítása alatt. Az 1802. december 31-i számadás könyvben jegyezte fel a költő apja az építés költségeit „3918 forint 23 krajcár”. A Nádasdy család emléktáblával jelölte a házon Vörösmarty Mihály születését.

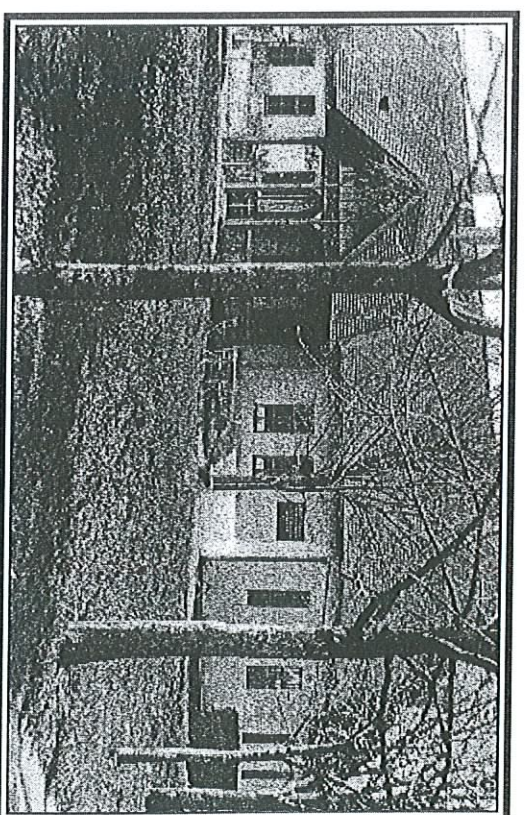
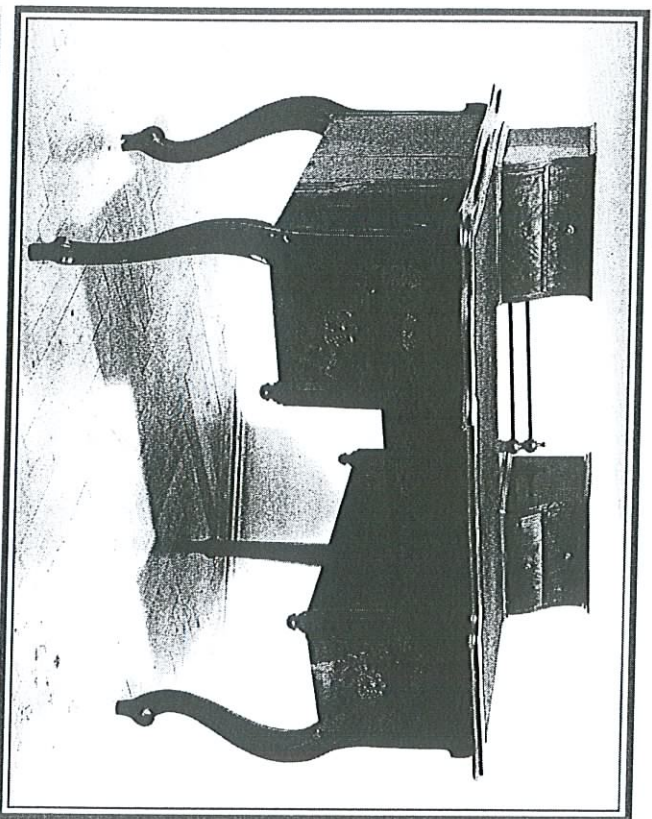
Az épületet a gróf Nádasdy család 1884-ben eladta Ott Károly mi-

niszteri szántanácossnak. Három szobát építettek hozzá, a gazdasági épületeket lebontatták, s parkosították a ház körüli legelőterületet. Az Ott családtól unokahúguk, dr. Kresz Gézáné, tőle pedig gyermeke ifj. Kresz Géza örökölte. Az Ott és a Kresz család is ápolta Vörösmarty emlékét. Szobát rendeztek be, amelyben elhelyezték Vörösmarty műveit, Vörösmarty képet, közöttük Orlay eredeti festményét a nagy költőről, egykorú rézmetszeteket Vörösmartyról, amelyeket a nagy donosai nagy utánajárással szereztek be bécsi gyűjteményekből. Itt volt Egressy Béni első kottája a megzenésített Szózatról. A második világháborúban a házat több belövés érte. A Kresz család 1949-ig használta, majd felajánlották az államnak azzal a kikötéssel, hogy emlékmúzeum legyen belőle.

A Fejér Megyei Tanács 1955-re elkészítette és megnyitotta a Vörösmarty Emlékmúzeumot. A kiállítást Kovács Péter, a Fejér Megyei Múzeum munkatársa rendezte. Az udvaron felállították Vigh Tamás Vörösmarty mellszobrát. A múzeumi kiállítás három helyiségben mutatja be a nagy költő életútját, munkásságát. Itt láthatók a hozzá kapcsolódó

Vörösmarty Mihály íróasztala

A Kresz család villája (1930-as évek)

tárgyak is, amelyek közül legbecsesebb az íróasztala, s a család használati tárgyai közül a peccseny és tál.

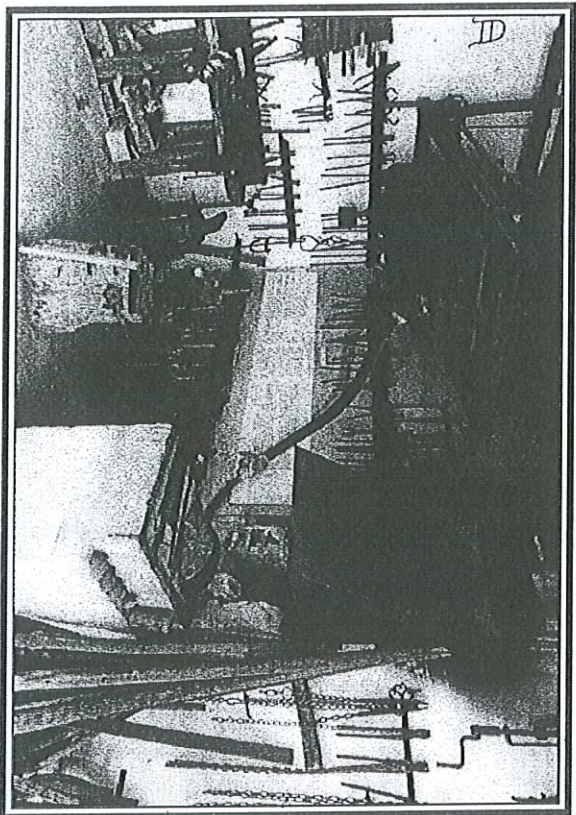
A múzeumban rendszeresen megemlékeznek a nagy költőről, az ünnepségek minden év december elsején faklyás megemlékezéssel zárulnak.

A múzeum nyitva tartási ideje: hétfő és kedd kivételével 10–18 óráig.

Helytörténeti és kovácskiállítás

A Kupi család magángyűjteménye, amelyet 1993. június 20-án – Kápolnásnyék község 800 éves évfordulóján – nyitottak meg. A gyűjtemény több részből áll. Egy szobában mutatják be Kápolnásnyék történeti emlékeit, a késő bronzkortól napjainkig. Érdekeség ebben a helyiségben a község első írásos említésének dokumentuma, III. Béla király 1193-as oklevelének másolata. Eredeti községi anyakönyvi pecsétyomó, és Vörösmarty Mihály 1850-es években használt nyéki tintatartója is látható.

A másik szobában került bemutatásra a Velencei-tóval kapcsolatos gyűjtemény. Itt láthatók a tó környéken élő állatok, madarak preparátumai, a halászzattal, nádvágással kapcsolatos eszközök és szerszámok, a környék néprajzához kapcsolódó tárgyak és eszközök.

Helyörténeti gyűjtemény, kovácsműhely

Az udvaron található az 1920-as évekből származó, helyreállított kovácsműhely, ahol a nyári hónapokban kovácsbemutatókat is tartanak.

Nyitvatartás: a nyári szünetben 10–16 óráig hétfő kivételével, vagy telefonon történő előzetes bejelentés alapján.

Községháza, elöljáróság, polgármesteri hivatal

Kápolnásnyék 1848 előtt három nemesi közbirtokosságból állt; az alsó-nyéki, a felsőnyéki és a pettendi közbirtokosságból, amelyeknek külön térképük, telekkönyvük volt, s egymástól függetlenül intézték ügyeiket. A nyéki – pettendi elöljáróságok a Csákvári járáshoz tartoztak. 1849-től a járások kerületekre oszlottak, a nyéki a Csákvári járás 3. kerületéhez tartozott. A járás élén álló főszolgabíró Velencén lakott. 1867 után a Csákvári járás 3. kerülete a nyéki kerület, s ide tartozott: Gárdony, Nadap, Pákozdi, Sukoró, Pázmánd, Seregélyes, Szolgaegyháza, Velence és Vereb. Ez a beosztás 1879-ig állt fenn.

A közbirtokosságok politikai községgé csak 1871-ben egyesültek. Szolgabírói feladatokról látozt el 1870–1875 között Balassa László, majd

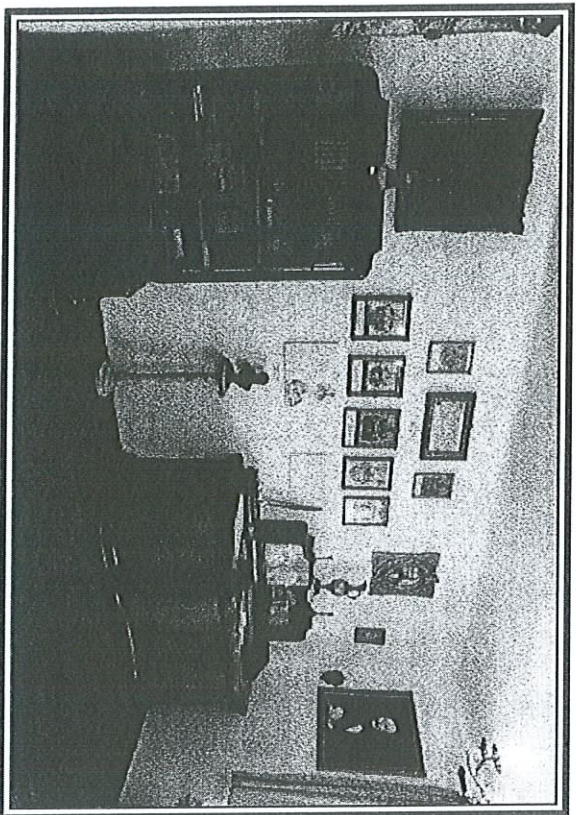
1878-tól 1885-ig Sárközy Aurél és 1885–1888 között Karsai János.

Egységes térkép és telekkönyv az 1884. évi kataszteri felmérés alapján készült. Az 1850-es évek körül kezdett az országot mente az úgynevezett robotos házakkal beépülni. Fokozatosan épültek be a község belterületén lévő nemesi kúriákhoz tartozó terjedelmes belsőségek, s alakultak ki a zárt utcások. Úrbéri birtok a községben nem volt, hanem az egész határ, csak nemesi birtokból állt, ezért a lakosságból a tősgyökeres parasztagazdai réteg teljesen hiányzott. A lakosság a közneveléséből, a más községekből ide költözött iparosokból, napszámosokból és más foglalkozásbellekből, valamint a pusztákról beköltözött cselédekből állt. Törpe- és kisbirtok az 1900-as évek első évtizedeiben, az egyes nemesi birtokok parcellázása után alakulhatott ki.

Az anyakönyvi kerület központja 1895-től, a polgári anyakönyvvezés bevezetésétől Kápolnásnyék, 1903-ig azonban Nyék – Pettend elnevezéssel. Az első községháza a Fő utcán, a mai Fő utca 54-es számú ház helyén állt, előtte volt a község egyik ártézi kútja. 1903-ban csendőrs települt a községbe. Az utcákat 24 petróleumlámpa világította meg az

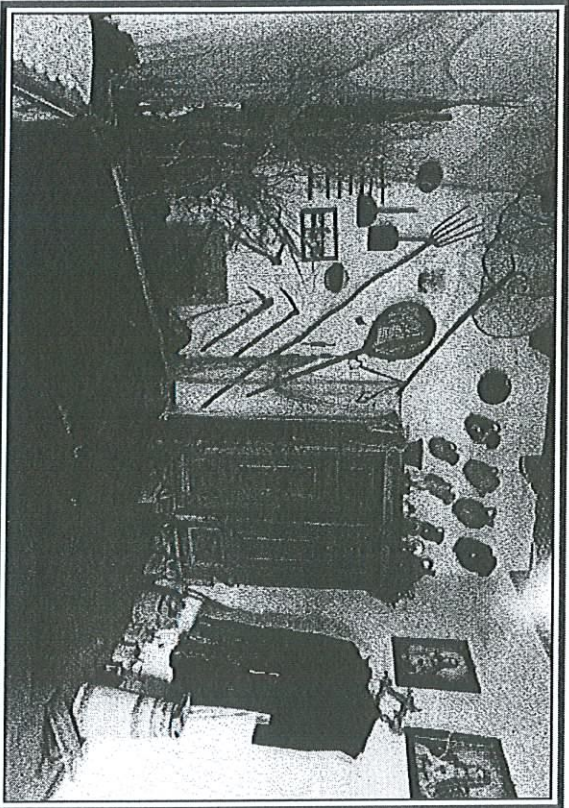
Lópakolás a helyörténeti gyűjtemény udvarán

Helyörténeti kiállítás (részlet)

Helyörténeti kiállítás (részlet)

éjszakai órákban. A községháza az 1910-es években már nem felelt meg a követelményeknek, ezért az előjáróság új építése mellett döntött. A régeből kellő átalakítás után csendőrlaktanya lett, majd később óvodává alakították át. Az 1911–1912 között épült meg a községháza, amely a mai óvoda épülete volt a Balassa utca elején. Itt kezdte meg működését 1912-ben a községi előjáróság és a jegyzői hivatal. Az épület bal oldali szárnyában helyezték el a hivatali részt, a jobb szárnyban pedig a jegyzői lakást. Mellette volt a Hangya Szövetkezet épülete, amely községi boltként működött.

1926-ban a kápolnásnyéki előjáróság szervezete a következő volt. A bíró feladatait Bakos József látta el, a községi képviselő-testület 12 vörilista, 12 választott tagból és 3–3 pótagból állt. A községháza 4 irodahelyiséggel rendelkezett, a pincészsben pedig egy fogdahelyiséget alakítottak ki.

Rendszerez tisztviselők és alkalmazottak voltak: Kovács Géza vezetőjegyző és Varga Endre adóügyi jegyző. Körorvos: dr. Payer Jenő, körállatorvos: dr. pusztazámori Mentler Béla. Két fő irodai alkalmazotti; az imok és a gyakornok. Szegődményes alkalmazotti a kisbíró, a bába, az éjjeliőr, a mezőőr.

A csendőrors helyben működött. Az orvoslakás az orvos sajátja volt. A községben egy szegényház volt, öt lakoszobával, magánápolásban hat főgondozotti szegény volt, az árva, elhagyott gyermekek száma 11.

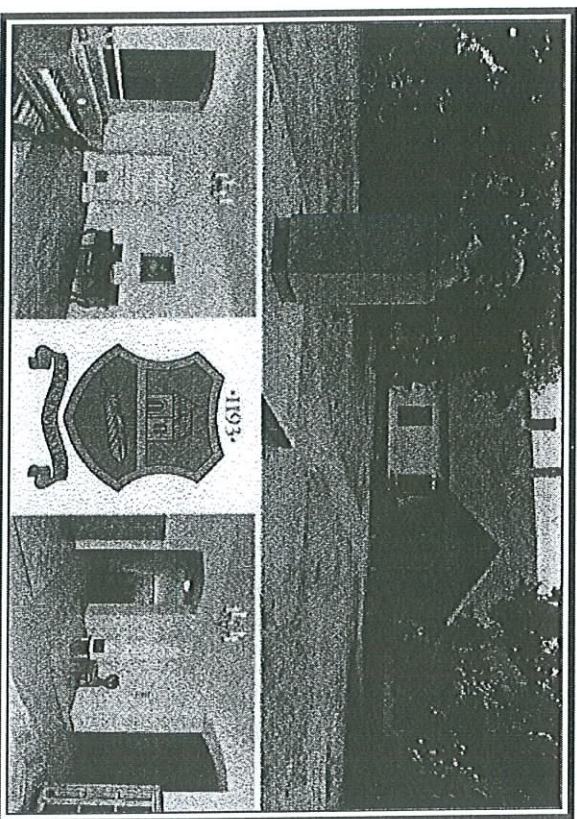
A helyi önkormányzatot az 1950 októberében bevezetett tanácsrendszer váltotta fel. A választott előjárók, képviselők helyett a tanácsnoki rendszer lépett életbe. Az első tanácselnök Galló András, elnökhelyettes Simon Mihály, a végrehajtó bizottság titkára Farsang József. 1959 végén a hivatali alkalmazottak száma elérte a hét főt. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 18/1970. számú határozatával a Velencei-tó északi és keleti részén elterülő három községet, azaz Velencét, Kápolnásnyéket és Nadapot egy társas fenntartása alá vonta, kimondva, hogy a három falu neve az egyesülést követően Velence–Kápolnásnyék–Nadap közös tanácsú nagyközség. Így 1970-től a körzetesítési folyamattal Kápolnásnyék Velencével, Nadappal, majd 1977-től Sukoróval közös nagyközségként működött.

Kápolnásnyék szerepe nemcsak a közigazgatásban, hanem a gazdasági életben is csökkent. Az 1989-től kibontakozó rendszerváltozás időszakában Kápolnásnyéken is önálló működési törekvések fogal-

Ásványkáliai emlékműzeum megnyitása (2000. július 22.) – Középen ifj. Kupa László, a gyűjtemény rendezője

Emlékműzeum napjainkban

mazódtak meg; azaz kivánni a Velence központú közös községi tanácsból, és ismételtlen az önállóság útjára lépni. Az elmúlt évtized a döntés helyességét bizonyította; Kápolnásnyék a Velencei-tó északkelti térségében kistérségi feladatokat lát el az idegenforgalomban, a kereskedelemben, az oktatásban és a művelődésben is.

Az önkormányzat jelképei

Kápolnásnyék Önkormányzat jelképei, mint a település történelmi múltjára utaló díszítő szimbólumok a címer és a zászló. A helyi címet és zászlót a község első írásos említésének 800. évfordulójára alkotta Kápolnásnyék Önkormányzata. A címerben „beszélő jelképek” utalnak a község történetére, az 1193. évszám a község nevének első írásos említésre, a kápolna az Isteniszület helyére (amelyben a legendák szerint Szent Gellért utolsó miséjét mondta), és a lúdtoll a község nagy szülöttére, Vörösmarty Mihályra utal.

A címer leírása

Az önkormányzat címere tárcsa alakú pajzs, arany kerettel díszítve. A pajzs feletti a település alapításának évszáma. A pajzs alatt szintén arany díszszalagban Kápolnásnyék felirattal. Az arany keretbe foglalt pajzs közepén szintén arany mezővel két részre osztott, felül kék mezőben, ezüst színű középkori oldalkápolna keresztel, alul zöld mezőben arany színű lúdtoll, fekvő helyzetben.

A zászló leírása

A zászlólap – arányában a zászlórúd feől nézve – 1:2 arányú téglalap. A zászlórúdra merőlegesen két szélén vágással három mezőre osztva úgy, hogy a két szélső mező 1/4-1/4 arányban kék színnel, középső mező 2/4 arányban zöld színnel osztott, rajta a középső mezőben foglalt helyet az önkormányzat címere. A zászlólap vége arannyal rojtozott.

Az önkormányzat zászlaja esetében az arányt meghatározó téglalap rövidebb oldala egy méter. A zászlórúd késsel és zölddel csigavonalban festett, a zászlócsúcs bronzból készült babérlevél dísz alakjában, közepén és alján rézből készült fogantyú. A zászló lobogó formájában is használható. Ebben az esetben a középső zöld mezőben a címet 90 fokkal elfordítva kell használni.

Kápolnásnyék község képviselőtestületének tagjai

(1990–1994)

dr. Bakó Béla háziorvos, dr. Dér Valéria gimnáziumi tanár, Faragó Imre elektrolakatos, Késmárki László üzemigazgató, Kocsis László technikus, dr. Kovacsik Ödön kerületvezető főállatorvos, Krajczár István gépkocsivezető, Pápai József egyéni vállalkozó +1992, Zrínyi Miklós szobafestő-mázoló, tapétázó, 1992-től Schieder Ferenc.

Bizottságok

Pénzügyi Bizottság: Kocsis László elnök, Faragó Imre, Pápai József, majd Schieder Ferenc. Külső tagok: Nemes Imre, Szabó János.

Népjelölti Bizottság 1991. március 26-tól: Krajczár István elnök, dr. Bakó Béla, Faragó Imre. Külsős tagok: Maczkó Józsefné, Pósa Józsefné.

Kulturális Bizottság: 1991. november 7-től: dr. Dér Valéria elnök, dr. Kovacsik Ödön, Késmárki László

1994 – 1998

dr. Bakó Béla, Budai István, dr. Dér Valéria, dr. Farsang Zoltán, Ferencz József, Kupi László, Nemes Imre, dr. Pallag Ferenc, Sándor Béla, Szabó József, Zrínyi Miklós.

1998 – 2002

dr. Bakó Béla, Boronai József, Budai István, Ferencz József, Kocsisné Dőri Júlia, Kupi László, Nemes Imre, Orisek László, dr. Pallag Ferenc, Sándor Béla, Szabó József.

Bizottságok

Pénzügyi Bizottság: Nemes Imre elnök, Dr. Bakó Béla, Ferenc József. Külső tagok: Zászlós Tibor, Katona Lászlóné.

Kulturális Bizottság: Kupi László elnök, dr. Bakó Béla, Kocsisné Dőri Julianna. Külső tagok: Marosáné dr. Gáti Gabriella, Tóth Istvánné.

Szociális és Egészségügyi Bizottság: Szabó József elnök, Boronai József, Sándor Béla. Külső tagok: Krajczár István, dr. Pauli Szilárd.

Sport és Ifjúsági Bizottság: dr. Pallagh Ferenc elnök, Orisek László. Külső tagok: Hujber Károly, Szöllösi József (1999), Radó László 1999-től.

Településfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottság: Ferencz József elnök, Nemes Imre, Sándor Béla, Orisek László. Külső tagok: Sörös Miklós, Faragó Imre, Jancsik Ferenc.

Kápolnásnyék partnerkapcsolatai

Kápolnásnyék testvértelepülése a szlovákiai Muzsla község.

A szlovákiai Muzsla a komáromi járás községe. A nyékieknek a 80-as évek óta van kapcsolata a sport területén, amely a későbbiek során családok között baráti szálakkal bővült, s ebből kiindulva, 1994. augusztus 14-én testvértelepülési szerződés aláírására került sor, amelynek a szövege a következő:

„Muzsla Község Szlovákia és Kápolnásnyék Község Magyarország a baráti kapcsolatok kiépítésének szándékával PARTNERTELEPÜLÉSI SZERZŐDÉST KÖT.

Mindkét település kijelenti, hogy az európai népek közösségében az adott lehetőségek szerint egymást támogatja, a kultúra, a sport és az idegenforgalom területén kialakuló kapcsolatok megerősítésére törekszik, a személyes látogatások és találkozások segítségével megteremti egy maradandó barátság feltételeit.

Kápolnásnyék, 1994. augusztus 14.

Gubó László polgármester, Muzsla.

Somorai Béla polgármester, Kápolnásnyék.”

A szlovákiai kapcsolat kibővítése történt meg a későbbiek során, ugyanis Muzslának volt más településekkel is kapcsolata, s így jött létre egy négyes megállapodás.

Négyes testvértelepülési szerződést írtak alá Kápolnásnyék - Pilisszentlászló – Muzsla – Brusno községek az alábbi szöveggel: „Muzsla és Brusno községek Szlovákia, Kápolnásnyék és Pilisszentlászló községek Magyarország, az önkormányzatok területi együttműködésének és a községek baráti kapcsolatainak kiépítése szándékával PARTNERTELEPÜLÉSI SZERZŐDÉST KÖTNEK.

A települések saját elhatározásukból kijelentik, hogy az európai népek közösségében az adott lehetőségek keretén belül egymást kölcsönösen támogatják, szorgalmazzák az önkormányzatok területi együttműködésének kiépítését. A kulturális élet, a sport, az idegenforgalom, a művelődés, a hagyományörzés, a népművészet és a vállalkozói tevékenységek területén kialakuló kapcsolatok megerősítésére törekcszenek. Személyes találkozások és látogatások révén megteremtik egy maradandó barátság feltételeit.

Muzsla, 1997. október 25.

Viera KRAKOVSKA, Brusno polgármestere.
Ing. DRAPÁK Károly, Muzsla polgármestere.
DOMBAI József, Pilisszentlászló község polgármestere.
SOMORAI Béla, Kápolnásnyék község polgármestere.”

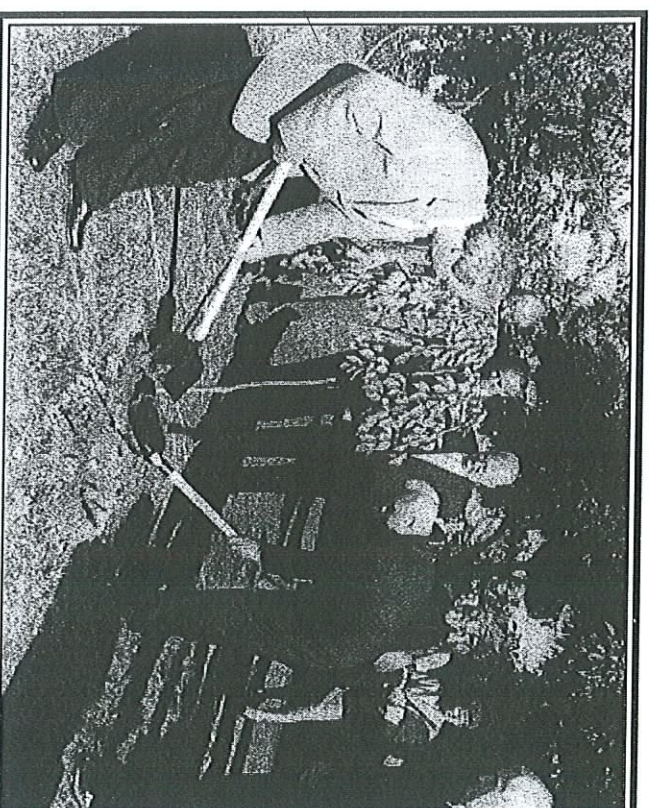
A Vörösmarty-szobor története

Kápolnásnyék község már 1900-ban szeretett volna szobrot emelni a falu nagy szülöttjének, Vörösmarty Mihálynak. Az adakozásból összegyűlt összeg nem volt elegendő, s a későbbiekben, az első világháború után egy, a községben élő kilenc gyermekes családnak építettek belőle házat. A gondolat sosem hamvadt el, de a lehetőségek a rendszerváltozásig nem valósultak meg. 1996-ban két helyi vállalkozó: Magony Zsolt és Kupi László kezdeményezte a költő szobrának felállítását.

Létrehozták a Vörösmarty Alapítványt, majd Kupi László pályázattal kereste meg a Millenniumi Kormánybiztosi Hivatalt, amely 3 millió forint támogatást adott a szoborhoz. Több szobrász megkeresése után a

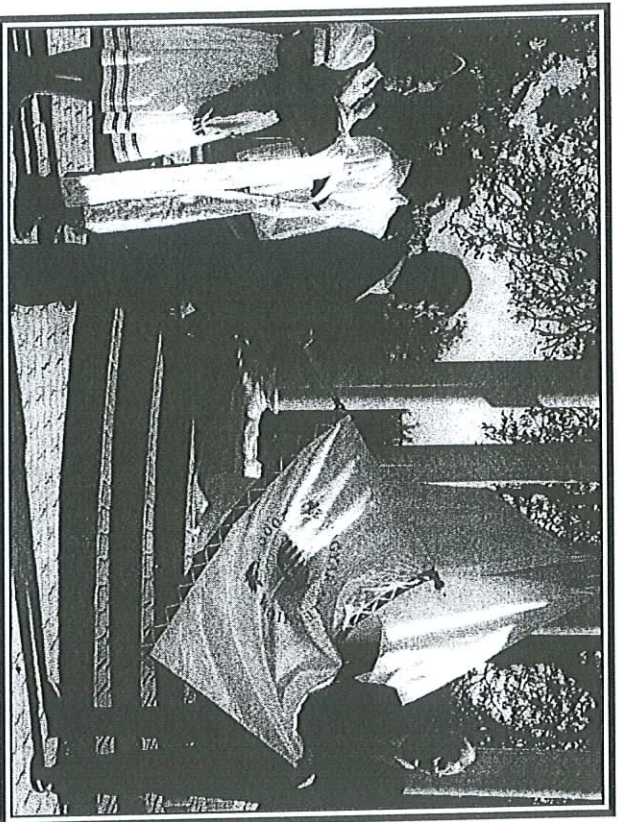
*Kupi László
a Vörösmarty-szoborral*

A millenniumi emlékfá ültetése

Kormánybiztosi Hivatal által ajánlott Szabó György budapesti szobrászművész elképzelését tartotta a képviselő-testület is megvalósításra alkalmasnak. Az előkészületeket követően Szabó György 2000 márciusában Köhányáspusztán egy műteremben elkészítette Vörösmarty Mihály szobrának agyagminiját, amelyet a Művészeti Lektorátussal két alkalommal egyeztetettek, ugyanis a lektorátus modernebb alkotást szeretett volna, de a megbízók ragaszkodtak a realista stílusú szoborhoz.

Augusztusban Csömörön került sor a szobor öntési munkálataira, amely 220 cm magasságú lett a tervek szerint, és viaszveszejtéses eljárással került kiöntésre, mintegy 4 mázsa súlyú bronzból. Az önkormányzat képviselő-testülete kijelölte a szobor helyét, amelyet Vörösmarty Emlékparknak neveztek el, a lebontott, községi óvoda helyén. A park kialakítási költségeire fedezet nem állt rendelkezésre, ezért a testület a Vörösmarty utca felé eső részből a terület egynegyed részét eladta, s az ebből befolyt összegből fedezte a kialakítási költségeket. Időközben Sági Tibor jegyző szervezésében, irányításával elkészült a park

A Vörösmarty szobor avatása (2000. szeptember 29.).

A Millenniumi zászlót Dr. Nemeskürty István kormánybiztos átadja Dr. Farsang Zoltán polgármesternek

területének kialakítása, a bevezető utak és a szobor talapzata térkövezve lettek. A parkosítás elkészült, de a száraz nyár miatt csak szeptemberben volt lehetőség erre a munkára. A szobor háterében álló négy márványoszlopot, s az összekötő elemeket olasz márványból készítették el a Dunaalmás melletti kőfaragó üzemben. A szobor felállítására szeptember 21-én került sor, s az oszlopok felállítása is ezen a napon történt.

Kápolnásnyék község millenniumi ünnepségére szeptember 29-én 14 órakor került sor, ekkor volt a millenniumi emléktárló átadása és a szobor avatási ünnepsége, melyre a képviselő-testület dr. Nemeskürty István Millenniumi Kormánybiztos kérte fel, aki vállalta azt. A Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Művészeti Központ ugyanerre a napra szervezte meg Kápolnásnyéken a Vörösmarty Emlékülést.

IRODALOM

XIX. század 2. fele: telekkönyv. 1903.: Lakott helyek jegyzéke.

CZAPÁRY László (szerk.)

Vörösmarty emlékkönyve. A költő születésének százados évfordulójára rendezett országos ünnep alkalmából kiadta a székesfejvári Vörösmarty Kör. Székesfejvár, 1900.

CSONGOR Rózsa

A Vörösmarty Kör története. István Király Múzeum Közleményei, B sorozat, 20. sz. Székesfejvár, 1960.

DORMUTH Árpád

A Vörösmarty család múltja. Székesfejvári Szemle IV. 1934. 1-2. 14-38.

Székesfejvár kulturális élete a XIX. században. Székesfejvári Szemle VI. 1936. 1-2. 13-27.

EÖTVÖS Károly Balaton utazás. I-II. Budapest, 1982.

FEJÉR MEGYE TÖRTÉNETE

Makkay János: Kökor és a rézkor Fejér megyében;

F. Petres Éva: A kelták Fejér megyében;

Fitz Jenő: A római kor Fejér megyében;

Bóna István: A népvándorlások Fejér megyében.

GELENCSÉR József

Még egyszer a nemesi nevekről. Fejér Megyei Hírlap L. 200. 1994. augusztus 27. 8.

GYULAI Pál

Vörösmarty életrajza. Buda-Pest, 1900. HORVÁTH Károly

Horváth Károly

Vörösmarty és Székesfejvár Fejér Megyei Szemle 1966. 1-2. 215. 223.

KÁLLAY István

Adatok a Vörösmarty-család történetéhez. Fejér Megyei Történeti Évkönyv XI. Székesfehérvár, 1977. 307-308.

KÁROLY János

Fejér vármegye története. I-V. Székesfehérvár, 1896-1904.

KERÉNYI Ferenc

A kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Emlékmúzeum. Az István Király Múzeum Közleményei, D sorozat, 129. sz. Székesfehérvár, 1979.

KREMNITZKY Ferenc

Vörösmarty Kápolnásnyéken. Kicsiségek nagy emberről. Kelet Népe VIII. 13. 1942. szeptember 1. 14-16.

KRESZ Mária

„Vörösmarty Jaka Nyéken”. Új Tükör XIV. 16. 1977. április 17. 44. Nyék és a Gellért legenda. Nyék társadalma Vörösmarty idejében. Fejér Megyei Szemle 1983. 1. 19-27.

LENDVAY Zoltán: Adony a Történelemben.

Források: 1698., 1711., 1717., 1738.: Sztv. ÁL. - CC. 167.

LUKÁCS László

Vörösmarty nevééről. Fejér Megyei Hírlap L. 189. 1994. augusztus 13. 8.; Kápolnásnyéki Kisbíró III. 1994. november, 1-2.

Még egyszer Vörösmarty nevééről. Fejér Megyei Hírlap L. 224.

1994. szeptember 24.8.; Kápolnásnyéki Kisbíró III. 1994. december, 3. Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője II.

Dunántúli településtörténete 1.(1686-1768) Veszprém, 1976.

MÓRICZ Zsigmond

Boldog Margit regéje. Spirituszták közt. Kelet Népe VII. 13. 1942. szeptember 1. 1-9.

PETRES Éva

A kápolnásnyéki Vörösmarty-emlekkiallításról. Fehérvár 1955.3. 293-295.

Ragyognak tettei... Tanulmányok Vörösmartyról. Szerkesztő: Horváth Károly, Lukácsy Sándor, Szörényi László. Székesfehérvár, 1975.

Római Katolikus Levéltár Iratai Kápolnásnyék,

SCHNEIDER Miklós és Dr. JUHÁSZ Viktor

Fejér Vármegye Monográfiája Bp. 1937.

SCHNEIDER Miklós

A Vörösmarty család múltja. Székesfehérvár, 1934.

Fejér megye nemesi összeírásai (1754, 1809). Székesfehérvár, 1934. SZABÓ János helytörténeti kutatási anyagai. (Kéziratok)

TÓTH László - CSUKLY Alajos

Az élő Vörösmarty nyomában. Fehérvár 1955. 3. 287-292.

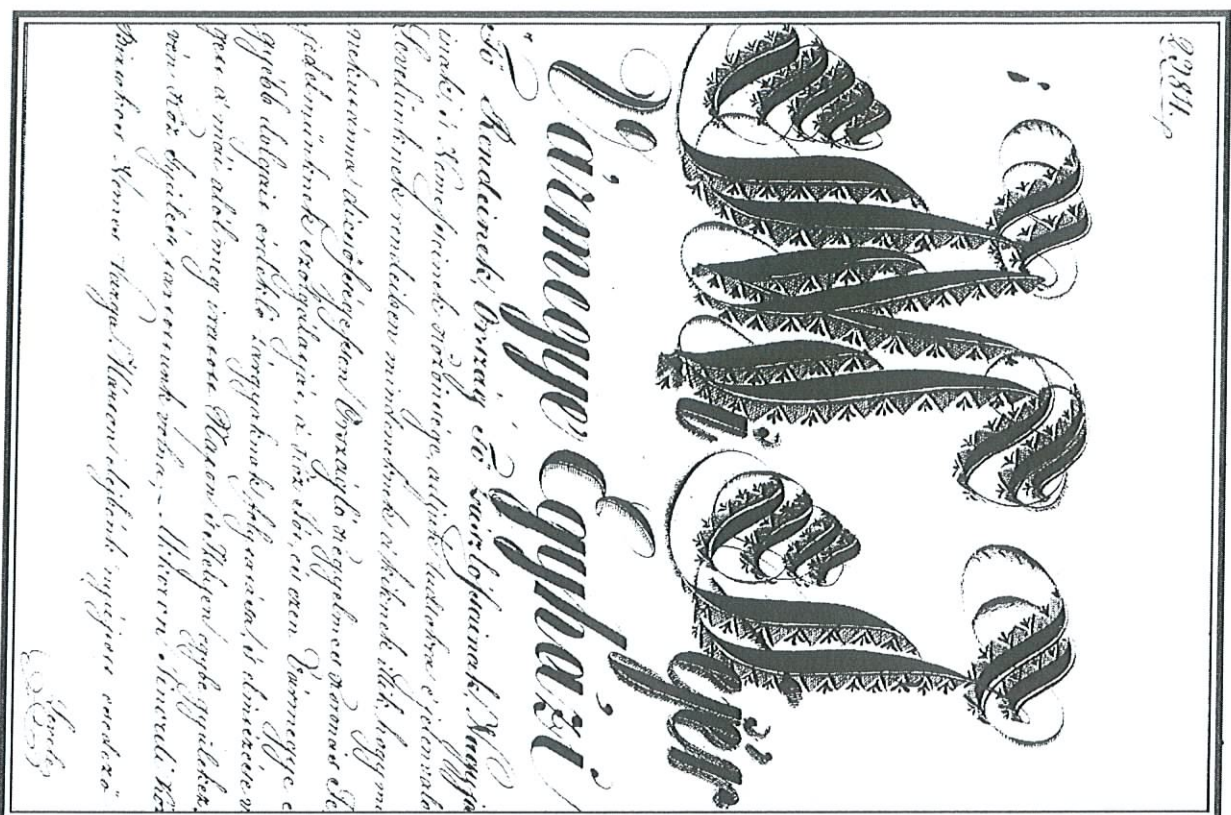
VÖRÖSMARTY ALBUM. A költő életrajza és válogatott versei. Ajándék a „Budapest” előfizetőinek. Budapest, 1909.

Vörösmarty Emlékmúzeum Kápolnásnyéken. Székesfehérvár, 1960.

VÖRÖSMARTY Mihály

Összes költeményei. I-II. Budapest, 1963.

Részlet egy memesi levélből

ÖSSZEFOGLALÓ

Kápolnásnyék mai területén már a késő bronzkortól kezdve laktak emberek. A későbbi századok során a Magyarországra jellemző népcsoportok éltek itt. A község mai arculatát a század elején alakították ki; az itt élő emberek, a helyi nemesek és napszámosaik, valamint azok voltak, akik Fehérváron és Budapesten dolgoztak.

A század harmincas éveiben Kápolnásnyék a Székesfehérvári járás harmadik leggazdagabb községévé lépett elő, amely a Velencei-tavi idegenforgalom fellendülése miatt, mint kereskedelmi és szolgáltató háttérbázis alakult ki. Módosabb kereskedők, iparosok és vállalkozók telepedtek le a faluban, és nyitották meg üzleteiket, indították kisebb vállalkozásaikat. Ebben az időszakban fejlődött ki a község infrastruktúrája is; telefonközpont, csendőrtörzs, körzeti orvosi rendszer, vasútállomás, malom stb. A második világháború a község és a lakosság vagyoniában mérhetetlen károkat okozott, amely hosszú időre visszavetette a község fejlődését.

A 70-es évektől Velence nagyközséghez tartozó településrész Kápolnásnyék, az összevonás a község stagnálásához vezetett. Az 1989. évi rendszerváltozást követően Kápolnásnyék ismét önálló község lett. 1990-ben létrejött Kápolnásnyék Önkormányzata, megszervezték a polgármesteri hivatalt, önálló körjegyzőség jött létre, és megkezdte munkáját az önálló hivatali apparátus, ami a helyi ügyintéztette lehetősége. A község önállóan üzemelteti a helyi általános iskolából középiskolává fejlődött oktatási intézményt, amely 560 tanuló oktat, s középiskolai területen több fakultáció is működik, amely egy bizonyos szinten magasabban képzett diákokat bocsát ki (idegenforgalmi, vállalkozói stb. fakultációk). A község működési feladatvállalás

keretén belül a három csoportos óvodát, valamint az idősek segítésére a Házi Szociális Gondozó Szolgálatot.

Az új önkormányzati időszak egyik fontos feladatának tekintette a területet, hogy a meglévő, itt működő vállalatok, vállalkozások, üzemek (MOL Rt., Vörösmarty Mgtisz. stb.) mellett új vállalatok is kapjanak helyet, és a vasútállomással, autópálya csatlakozási lehetőséggel bíró községben megtelepedjenek. Így indult be a RUFORM német tulajdonú vasútzem, de számtalan kisebb vállalkozás – a kedvező infrastruktúrát kihasználva – is itt telepedett le.

Ezt a lehetőséget igyekszik a község vezetése kihasználni, s ide csábítani olyan vállalkozásokat, vállalatokat, amelyek az ország vértkeringésében a jól megközelíthető, s nem utolsó sorban a vállalkozásbarát településeket keresik.

A község jelenét és jövőjét a mezőgazdaság mellett egyre jobban meghatározza az idegenforgalom. Kápolnásnyék ismét a Velencei-tó kereskedelmi és szolgáltató háttértelepülésévé vált. Számtalan üzlet, szolgáltató áll az ide érkezők rendelkezésére. Sokan csinosították, felújították portájukat, lakásukat, s egyre többen fogadnak szállóvendégeket, azaz bekapcsolódnak a Velencei-tavi idegenforgalomba.

Az önkormányzat is az idegenforgalomba történő aktívabb bekapcsolásban látja a jövő útját, s a környezetbarát vállalkozások letelepítésében.

A község nagy szülöttének, Vörösmarty Mihálynak emlékét ápolja a község. Folyamatosan készül 2000-ben a költő 200. születési évfordulójának méltó megünneplésére.

SUMMARY

The area has been inhabited since the late Bronze Age. During the centuries that followed it would be the dwelling place for the people who were to be found in Hungary at that time. The settlement's recent features go back to the early 20th century. The locals are the descendants of the day-labourers of the local nobles, as well as of those who used to work in Fehérvár and Budapest.

Due to the prospering tourism by Lake Velencei in the 1930's, Kápolnásnyék, as a „background settlement” serving commercial needs and providing services for holiday-makers, became the third wealthiest settlement in the district of Fehérvár. Well-to-do tradesmen, craftsmen and entrepreneurs settled down here and opened their businesses. It was at the same time that local infrastructure also began to develop, and a telephone center, a gendarmerie post, a general practitioner's surgery, a railway station and a mill began to operate. The second world war caused immeasurable damage to the village and the dwellers' property, and led to a setback of development for a long period of time.

From the 1970's onward Kápolnásnyék belonged to the Municipality of Velence, a status that resulted in the stagnation of the settlement. Following the political changes of 1989, the village once again became independent. The local government was brought into life in 1990: the mayor's and the district notary's offices were set up, thus the local administration of the villagers' affairs was made possible. The village has a secondary school of its own, which has grown out of the local primary school. There are 560 students educated here, who can choose from a number of specialisations including tourism and business.

Social tasks to be carried out by the local authority include maintaining the kindergarten with its three groups of children, as well as running the old people's home care center.

One of the major tasks of the new local government is to complement the list of plants already in operation (MOL Ltd., Vörösmarty agricultural cooperative) with new ones that seek and find a business area in this village of favourable location, railway station and motorway access. Recently the German company RUFORM (an ironworks), as well as many smaller businesses have started to operate locally by utilising the opportunities offered by Kápolnásnyék's good infrastructure.

Local authorities have been attempting to use this opportunity and attract businesses and companies that are looking for an easily accessible, centrally located environment with business-friendly atmosphere.

Apart from agriculture, the settlement's present and future is increasingly dominated by tourism. Kápolnásnyék has once again become an important factor as a „background settlement” of tourism by Lake Velencei. Tourists are catered for by many services and shops. Houses have been redecorated and modernised.

As a result, more and more villagers are able to readily accommodate tourists. This means that Kápolnásnyék has joined the circuit of tourism by Lake Velencei.

A more active role in tourism, as well as the support of environmental-friendly businesses are seen by the local authority as possible ways to future development.

The memory of Mihály Vörösmarty, the village's greatest son is worthily cherished by the villagers, who are already making preparations for the commemoration of the 200th anniversary of the poet's birth in the year 2000.

TARTALOM

KÖSZÖNTÖM AZ OLVASÓTI	5
TERMÉSZETI, FÖLDRAJZI KÖRNYEZET	7
A BRONZKORTÓL AZ AVAROKIG	11
A HONFOGLALÁSTÓL A MOHÁCSI VÉSZIG	15
<i>A település nevének etimológiája</i>	15
<i>A magyarok letelepedése</i>	17
<i>Szent Istvánról a török korig</i>	18
A TÖRÖK HÓDOLTSÁG IDŐSZAKA	21
A GYARAPODÁS ÉVSZÁZADA	24
A POLGÁRI ÁTALAKULÁS	
ÉVSZÁZADA (1848–1944)	31
<i>Az 1848-as forradalom időszaka</i>	31
<i>A mezőgazdaság fejlődése</i>	32
<i>Kereskedelem</i>	37
<i>Ipar</i>	38
<i>Közigazgatás</i>	40
<i>Szociális, kulturális mozgalmak</i>	43
<i>Gazdaság és társadalom a századfordulón</i>	45
<i>Az első világháborútól a konszolidációig</i>	48
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS A NEHEZ ÉVTIZEDEK	59
A RENDSZERVÁLTOZÁSTÓL NAPJAINKIG	65
FELEKEZETEK ÉS EGYHÁZAK	75
<i>A római katolikus egyházközösség</i>	75
<i>A kápolnásnyéki katolikus hívek lelkipásztorai</i>	82
<i>A kápolnásnyéki református egyház</i>	83
<i>A kápolnásnyéki izraelita felekezet</i>	88

A FELEKEZETI ISKOLÁK ÉS AZ ÓVODA	93
<i>Római Katolikus Iskolaszék</i>	97
<i>Óvoda</i>	102
TÁRSADALMI ÉS EGYHÁZI SZERVEZETEK, MOZGÁLMAK	105
KÖZMŰVELŐDÉS, KULTÚRHÁZ	109
VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS A VÖRÖSMARTYAK	115
<i>Vörösmarty Mihály</i>	115
<i>Vörösmarty Mihály és családja lakóhelyei Nyéken</i>	121
<i>Milyenek voltak a Vörösmartyak?</i>	123
<i>Vörösmarty Kálmán, János fia leírása</i>	125
<i>a költőről és testvéreiről</i>	126
<i>Vörösmarty Mihály fia, Béla (1844–1904) életútja</i>	131
EMLÉKMŰVEK, MŰEMLEKEK	135
ADATTÁR	135
<i>Kápolnásnnyék történeti, földrajzi nevei</i>	136
<i>Kápolnásnnyék utcáinak elnevezése, belterületei</i>	141
<i>Adatok a község lakosairól, házairól</i>	142
<i>Kápolnásnnyék nemesei</i>	146
<i>Kápolnásnnyéki származású és itt élt híres személyek</i>	150
<i>A vasút és a keskeny nyomtávú vasútvonal</i>	150
<i>A posta múltja</i>	151
<i>Egészségügyi kérdések</i>	152
<i>Orvosi, állatorvosi ellátás</i>	153
<i>Gyógyszerár</i>	155
<i>Művészek, alkotók</i>	155
<i>Múzeumok, kiállítások</i>	158
<i>Községháza, elöljáróság, polgármesteri hivatal</i>	158
<i>Az önkormányzat jelképei</i>	163
<i>Kápolnásnnyék község képviselő-testületének tagjai</i>	164
<i>Kápolnásnnyék, partnerkapcsolatai</i>	165
<i>A Vörösmarty-szobor története</i>	166
IRODALOM	169
ÖSSZEFOGLALÓ	173
SUMMARY	175

A címlapon Jókai Mór „Vörösmarty Jaka Nyéken” című rajza.
a hátsó borítón Vörösmarty Mihály szobrának
és emlékművének avatása.
Az előzőeken III. Béla adománylevele 1193-ból,
valamint hátul Nyék-Petten nagyközség
térképszelvénye 1884-ből.

A kiadásban közreműködött a
Kornétás Kiadó
(1138 Budapest, Népfürdő u. 15/D., Tel.: 359-1964)
Felelős vezető: Pusztay Sándor ügyvezető igazgató
Nyomtatta és kötötte a Kaposvári Nyomda Kft. – 200975
Felelős vezető: Pogány Zoltán igazgató